

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการวิจัยบทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน
ในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

โดย ผศ.ทิพวรรณ มานนท์ และคณะ
กันยายน 2555

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการวิจัยบทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน
ในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

คณะผู้วิจัย

ผศ.ทิพวรรณ มานนท์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง
ผศ.ดร.สุชนา วรามิตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง
นายพงษ์เทพ ไพบูลย์หวังเจริญ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยโครงการบทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง ครั้งนี้ประสบผลสำเร็จด้วยดี โดยได้รับความร่วมมือจากสตรีกลุ่มเป้าหมายในเขตอำเภอเสริมงามจังหวัดลำปาง จำนวน 376 คน ตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน เยาวสตรี คณะกรรมการพัฒนาสตรีประจำหมู่บ้าน ผู้อาวุโสของหมู่บ้านและ แก่นนำชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องชุมชนและวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นอย่างดี รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ เช่น หัวหน้าองค์กรบริหารส่วนตำบล พัฒนาการประจำตำบล และหัวหน้าสถานีอนามัยตำบล เจ้าหน้าที่องค์การพัฒนาสตรี ผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่มีส่วนร่วมในทุกๆ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องต่อการทำงานวิจัยอย่างสม่ำเสมอ

อนึ่งเอกสารรายงานวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงไปไม่ได้ถ้าขาดความอนุเคราะห์จาก ผศ.ศรีสมร ชูด้วง ในการพิสูจน์อักษร และ นางฐิติกานต์ วิไลรัตน์ ในการจัดพิมพ์รูปเล่ม สุดท้ายแต่สำคัญมากที่สุด ขอขอบพระคุณ สถาบันวิจัยเทคโนโลยีเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ที่อำนวยความสะดวกให้คณะผู้วิจัยใช้สถานที่ทำงานทั้งในเวลาและนอกเวลาราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของโครงการวิจัยนี้ โดยได้สนับสนุนทุนการวิจัยเพื่อสำรวจ วิเคราะห์สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงและไม่มั่นคงทางอาหาร และเพื่อประเมินบทบาทสตรีที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร รวมทั้งเพื่อเสนอแนะบทบาทสตรีในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

คณะผู้วิจัย

พฤษภาคม 2556

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

ความสำคัญของปัญหา

อำเภอเสริมงามเป็นเมืองขนาดเล็กตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนของจังหวัดลำปาง ประกอบด้วย 4 ตำบล 42 หมู่บ้าน มีสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีแหล่งพื้นที่เกษตร โดยเฉพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น ข้าว ถั่วลิสง ถั่วเหลือง อ้อย กระเทียม และ ลำไย อดีตที่ผ่านมาอำเภอเสริมงาม มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้ มีแร่ดีบุกบนภูเขา นับตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2516 มีพ่อค้าและ นักลงทุน เข้ามาตัดทวงแสวงหาผลประโยชน์จากชุมชนในรูปของ สัมปทานทำไม้และระเบิดภูเขาเพื่อทำเหมืองแร่ แม้ว่าปัจจุบัน ได้มีประกาศยุติสัมปทานทั้งป่าไม้ และเหมืองแร่ แต่มีผล กระทบต่อวิกฤตการณ์ทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ทรัพยากรพืชอาหารจากป่า ลดน้อยลง ดินบนภูเขาสูงเสื่อมโทรมกลายเป็นทราย เมื่อถึงฤดูฝนดินไม่สามารถอุ้มน้ำทำให้ มีน้ำหลาก และมีเม็ดทรายก็ไหลบ่าลงมาถมนาถมไรของชาวบ้าน ขณะที่ในช่วงฤดูแล้งเกิด วิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำ นอกจากนี้พื้นที่ในไร่นาของอำเภอเสริมงาม มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และ สารเคมีทำการเกษตร เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวเป็นระยะเวลานาน ดินมีความเสื่อมโทรม ทำให้ ปริมาณผลผลิตลดลง และมีรายได้น้อย จากปัญหาดังกล่าว ได้ทำให้ สูญเสียศักยภาพด้านการ พึ่งตนเองทั้งในส่วนของ การเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีชนบท ซึ่งเป็น ผู้มีบทบาทสำคัญในการหารายได้และเป็นแรงงานภาคการเกษตร อีกทั้งยังมีความเสี่ยงต่อการจัดหา อาหารให้มีคุณภาพและปริมาณที่เพียงพอสำหรับสมาชิกทุกคนในครอบครัว ดังนั้นการสร้าง ความมั่นคงอาหาร ในชนบท จึงควรเน้นไปที่บทบาทของสตรี เพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารใน ครัวเรือนอย่างยั่งยืน

วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องบทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริม งาม จังหวัดลำปาง เป็นการศึกษาแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวิธีการดำเนินงาน คือ ศึกษาในพื้นที่ทั้งหมด 4 ตำบลของอำเภอเสริมงาม มีกลุ่มประชากรตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวอย่างครัวเรือน 376 คน เป็นสตรีที่มีฐานะปานกลางและยากจน ใช้วิธีการสุ่ม

ตัวอย่างแบบง่าย (simple random sampling) ส่วนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purpose random sampling) รวม 30 คน มีวิธีดำเนินงานวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การประชุมระดมสมอง สถิติที่ใช้ คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสหสัมพันธ์ (Correlation) ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Multiple regression)

ผลการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยมีข้อค้นพบที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. บริบทชุมชนและลักษณะพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจ

อำเภอเสริมงามเป็นอำเภอเล็กๆ ในจังหวัดลำปาง มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีพื้นที่นาและสวนอยู่ตามลำน้ำซึ่งมี 4 สาย คือ น้ำแม่เสริม น้ำแม่เลียง น้ำแม่ลา และน้ำแม่ดำ ในอดีตอำเภอเสริมงาม มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้และภูเขาที่เต็มไปด้วยแร่ดีบุก มีการสัมปทานป่าไม้และการระเบิดภูเขาเพื่อทำเหมืองแร่ จากนั้นมีการประกาศยุติสัมปทานทั้งป่าไม้และเหมืองแร่ แต่พื้นที่ป่าได้ถูกทำลายและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์อย่างต่อเนื่อง มีการลักลอบตัดโค่นต้นไม้ ส่งผลทำให้เกิดวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม คือ ทรัพยากรพืชอาหารจากป่าลดน้อยลง ส่วนข้อมูลสตรีกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษามีลักษณะพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจ คือ ส่วนใหญ่ ร้อยละ 61.20 เป็นครอบครัวขนาดเล็ก มีสมาชิกในครัวเรือน 1 - 4 คน มีอายุเฉลี่ย 50 ปี ซึ่งเป็นวัยที่ต้องรับผิดชอบทั้งงานในบ้านและนอกบ้านเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว มีอาชีพทำนา มีสถานภาพทางสังคมเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน มีการศึกษาน้อย คือ สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น (ป.4)

2. การบริหารจัดการรายได้และค่าใช้จ่ายอาหารในครัวเรือนชนบท

สตรีชนบทส่วนใหญ่ มีรายได้จากการเกษตร เฉลี่ยครัวเรือนละ 6,792 บาท ต่อเดือน ซึ่งรายได้จากอาชีพเกษตร มีผลตอบแทนที่ไม่คุ้มต่อการลงทุน ทำให้มีหนี้สินทั้งในและนอกระบบ ดังนั้นเมื่อมีรายได้น้อย และมีหนี้สิน สตรีชนบทจึงบริหารจัดการลดค่าใช้จ่ายทางด้านอาหารโดยปลูกผักสวนครัว เก็บผักจากป่า หาปลา หากบ หาเห็ด จากท้องทุ่งนา นอกจากนี้ยังมีส่วนร่วมในการทำนาปลูกข้าวเพื่อเก็บไว้บริโภคตลอดปี

3. การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารที่ปลูกในหมู่บ้านและป่าในชุมชน

ครอบครัวสตรีชนบทส่วนใหญ่ มีรายได้น้อย ทำให้มีเงินค่อนข้างจำกัดในการซื้ออาหาร อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีเงินน้อย แต่สตรีชนบทยังคงทำหน้าที่จัดหาอาหารให้แก่สมาชิกทุกคนครบทุกมื้อ โดยใช้แหล่งทรัพยากรอาหารที่ ปลูกในหมู่บ้าน เช่น ปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูกพืชผักหลากหลายชนิดไว้รอบบ้าน การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ รวมทั้งแสวงหาอาหารตามฤดูกาลจากแหล่งธรรมชาติในพื้นที่ป่า แต่ปัจจุบัน พืชอาหารที่ปลูกในบ้านมีน้อยลงทั้งชนิดและปริมาณ ตลอดจนอาหารจากแหล่งธรรมชาติในป่าชุมชนมีน้อยและหายากต้องเดินเข้าป่าไกลมากขึ้น

4. ช่องทางรับรู้ข่าวสารและทัศนคติของสตรีที่มีต่อความมั่นคงทางอาหาร

โดยส่วนใหญ่ สตรีชนบทมีช่องทางในการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร เช่น ปัญหาราคาอาหารแพงจากโทรทัศน์ การประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าวภายในชุมชนจาก ผู้นำหมู่บ้าน เช่น ราคาข้าว ราคาพืชอาหาร นอกจากนี้กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีทัศนคติ คือ สตรีควรมีบทบาทต่อการจัดการความมั่นคงทางอาหารที่ปลูกในบ้านและในป่าชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัวมีอาหารบริโภคครบทุกมื้อ

5. การมีส่วนร่วมของสตรีชนบทเพื่อวางแผนและบริหารจัดการความมั่นคงทางอาหารในชุมชน

สตรีชนบทมีส่วนร่วมวางแผนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในระดับที่น้อยมาก เช่น การเพาะปลูกอาหาร การเก็บเห็ด การหาหน่อไม้ เก็บผักหวานจากแหล่งธรรมชาติ ทุ่งที่สตรีมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบสำคัญในการจัดหาและแสวงหาอาหาร เพื่อบริโภคและจำหน่ายสร้างรายได้

6. สถานการณ์การเข้าถึงอาหารภายในครัวเรือนสตรีชนบท

แม้ว่าครอบครัวสตรีชนบทส่วนใหญ่จะมีรายได้น้อย แต่เมื่อพิจารณา ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน เพื่อการมีชีวิตที่ดีและสุขภาพที่แข็งแรง โดยคำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญ 4 มิติ คือ มิติที่ 1 การมีอาหารพอเพียง มิติที่ 2 การเข้าถึงอาหาร มิติที่ 3 การมีเสถียรภาพด้านมีอาหารสะสมในยามขาดแคลน มิติที่ 4 การใช้ประโยชน์ในด้านอาหารมีคุณภาพปลอดภัยชี้ให้เห็นว่า สตรีชนบทมี ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ในระดับปานกลาง เนื่องจากการเข้าถึงแหล่งอาหารที่ปลูกในบ้านและจากแหล่งธรรมชาติโดยเก็บจากป่า เก็บตามหัวไร่ปลายนา ทำให้มีอาหารบริโภคครบทุกมื้อ ดังนั้น สถานการณ์การเข้าถึงอาหารภายในครัวเรือนสตรีชนบทจึงมีความสัมพันธ์ต่อการเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ การผลิตอาหารด้วยตนเองเป็นหลัก

7. ภาวะขาดแคลนอาหารและการแก้ไขปัญหา

ปัจจุบันการดำรงชีวิตของคนในชุมชนชนบท ยังคงสามารถเก็บเกี่ยวพืชอาหารภายในบ้าน และป่าชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องใช้เงินซื้ออาหารทุกมื้อเช่นคนในชุมชนเมือง ดังนั้นจึงมีภาวะความถี่ของการขาดแคลนอาหารอยู่ในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย = 1.68) ในกรณีถ้ามีภาวะขาดแคลนอาหารเกิดขึ้นในครอบครัว สตรีชนบทมีแนวทางดำเนินการแก้ไขปัญหา อันดับแรก คือ กินอาหารที่ชอบน้อยลงหรือกินอาหารที่มีราคาถูกลง ส่วนอันดับรองลงมา คือ เก็บอาหารจากป่า ลำสัตว์ หรือพืชผักที่ยังโตไม่เต็มที่ รวมทั้งมีการปันส่วนเงินเพื่อซื้ออาหารสำเร็จรูปที่มีราคาถูก เช่น ปลากระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป โดยมีปริมาณความถี่ในการซื้อมากขึ้น

8. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร และปัจจัยด้านอื่นๆ ที่มีต่อบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่มีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือนสตรีชนบท โดยมีนัยสำคัญทางสถิติ สรุปได้ดังนี้

ปัจจัยส่วนบุคคล

- อายุ มีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหาร ($r = -0.123$) ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า กลุ่มสตรีชนบทที่มีอายุน้อย มีความเสี่ยงต่อภาวะวิกฤติความไม่มั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากสตรีสูงอายุในชนบทส่วนใหญ่ มีรายได้จากเงินสวัสดิการเบี้ยยังชีพที่รัฐจัดสรรให้ผู้สูงอายุเป็นเงินจำนวนที่น้อยมาก ซึ่งไม่สอดคล้องต่อความต้องการขั้นพื้นฐานเพื่อดำรงชีวิตที่มีคุณภาพดี อาจส่งผลให้สตรีกลุ่มสูงอายุมีความเสี่ยงต่อภาวะความไม่มั่นคงอาหาร

- ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.157$) สตรีชนบทส่วนใหญ่จะ มีการศึกษาน้อย (ป. 4) จึงทำให้ไม่สามารถเขียนและอ่านได้อย่างคล่องแคล่ว เพื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความมั่นคงอาหาร

- รายได้ของครอบครัว มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.19$) ชี้ให้เห็นว่า ในครอบครัวผู้ที่มีเงินรายได้มาก จะมีระดับความมั่นคงทางอาหารที่สูงกว่าผู้ที่มีเงินรายได้น้อย

ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ

- การมีส่วนร่วมในชุมชน มีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = -0.15$) แสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนไม่ได้มีส่วนช่วยให้สตรีสามารถสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากสตรีชนบทที่บทบาทและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้ไม่มีเวลาปลูกพืชผักและแสวงหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ

- ค่าใช้จ่ายอาหารในครัวเรือน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.21$) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ครอบครัวของสตรีที่มีเงินรายได้สำหรับใช้จ่ายเป็นค่าอาหารมาก จะช่วยทำให้มีกำลังซื้อและความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนมาก

ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร

- แหล่งอาหารที่ปลูกในบ้าน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.12$) หมายความว่า แหล่งทรัพยากรอาหารที่ ปลูกในหมู่บ้าน เช่น การปลูกข้าว การเลี้ยงสัตว์ การปลูกไม้ผลและ พืชผักสวนครัวหลากหลายชนิดที่ปลูกไว้รอบบ้าน โดยสตรีชนบทมีบทบาทและเป็นแรงงานสำคัญในการดูแลบริหารจัดการผลิตอาหารในครัวเรือน

- แหล่งอาหารที่แสวงหาและนำจากป่า มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.34$) ซึ่งชี้ให้เห็นว่ามีพืชหลายชนิด เช่น หน่อไม้ พืชผักและเห็ดป่า ซึ่งทำให้มีอาหารเพียงพอและพวกเขารู้วิธีที่จะแสวงหาอาหารจากธรรมชาติโดยใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น

- การกระจายอาหารในชุมชน มีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = -0.45$) อธิบายได้ว่า ถึงแม้ในชุมชนจะยังคงมีการผลิตพืชอาหารเพื่อจำหน่าย รวมทั้งมีแหล่งอาหารธรรมชาติให้เก็บเกี่ยวบริโภค แต่การกระจายอาหารในชุมชนไม่มีความต่อเนื่องเพียงพอตลอดฤดูกาล อีกทั้งยังพบว่าปัจจุบันอาหารจากป่าลดลงทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการตัดไม้ทำลายป่า

ปัจจัยด้านอื่นๆ

- การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.13$) นั่นคือ สตรีที่มีอัตราความถี่ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะราคาอาหารที่แพงสูงขึ้น ทำให้สามารถสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือนได้มากยิ่งขึ้น

9. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนสตรีชนบท

จากผลวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression) พบว่า ตัวแปรที่สามารถนำมาพยากรณ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีปัจจัยที่มีอิทธิพลเชิงบวก คือ แหล่งอาหารจากป่า ($\beta = 0.26, p < 0.001$) การรับรู้ข่าวสารความมั่นคงทางอาหาร ($\beta = 0.18, p < 0.001$) อธิบายได้ว่า แหล่งอาหารจากป่าธรรมชาติเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของ ครัวเรือนชนบท รวมทั้งการรับรู้ข่าวสาร เช่น ราคาอาหารที่แพงสูงขึ้น มีส่วนทำให้สตรีชนบทเกิดความตระหนักต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลเชิงลบมีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน คือ แหล่งพืชอาหารที่ปลูกในครัวเรือน ($\beta = -0.24, p < 0.05$) หมายความว่า ปัจจุบันแหล่งทรัพยากรอาหารในท้องถิ่นมีจำนวนลดลงทั้งชนิดและปริมาณ ซึ่งอาจส่งผลให้อาณาเขตของครอบครัวชนบทไม่สามารถหลีกเลี่ยงกับวิกฤติปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารในครัวเรือน

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากการศึกษาครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะเชิงวิชาการดังนี้

1. ควรศึกษาวิจัยโดยมุ่งเน้น กลุ่มสตรีที่มีรายได้น้อย ซึ่งเป็นกลุ่มเสี่ยงและมีความเปราะบางต่อความไม่มั่นคงด้านอาหาร ในครัวเรือน เช่น ครัวเรือนผู้สูงอายุ ครัวเรือนรับจ้าง ครัวเรือนที่มีหนี้สิน ครัวเรือนเช่าพื้นที่ปลูกข้าวหรือไร่ ที่ดินทำกิน เพื่อศึกษาหาแนวทางให้สตรียากจนมีรายได้เพิ่มขึ้นเพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายอาหาร

2. ควรส่งเสริมให้เยาวชนสตรีในชุมชนทำการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างองค์ความรู้ในประเด็นเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร เช่น การปลูกพืชพื้นบ้าน การทำเกษตรปลอดภัยจากสารพิษ การทำเกษตรอินทรีย์ โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาและหาแนวทางป้องกันปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี

3. ควรมีการศึกษาในพื้นที่อื่นๆ ที่มีบริบทหรือฐานทรัพยากรในชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน เพื่อจะได้นำผลการศึกษาไปเปรียบเทียบ แล้วสามารถนำข้อมูลไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการบริหารจัดการแหล่งทรัพยากรอาหารให้มั่นคงโดยมุ่งเน้นให้สตรีมีส่วนร่วมในชุมชน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ

จากข้อค้นพบ สำคัญที่สรุปและ อภิปรายผล วิจัยครั้งนี้ จึงประมวลเป็นข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติดังนี้

1. หน่วยงานและองค์กรภาครัฐในท้องถิ่นทุกภาคส่วน ควรสร้างความร่วมมือเพื่อหาแนวทางพัฒนาศักยภาพเกษตรกรชนบท ซึ่งเป็นแรงสำคัญในการแสวงหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติและการปลูกพืชอาหาร โดยเปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายอาหารในระดับท้องถิ่น เพื่อนำนโยบายรักษาสถานทรัพยากรอาหารในท้องถิ่นไปสู่การปฏิบัติจริง
2. ควรส่งเสริมให้สตรีกลุ่มสูงวัยและปราชญ์ชาวบ้านเพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่กลุ่มเยาวชนสตรี เช่น การเก็บหาอาหารจากป่า การใช้ประโยชน์จากพืชพื้นเมือง
3. ควรสนับสนุน ด้านข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องต่อการเกษตรเพื่อ ให้คนในชุมชนมีความเข้าใจและเตรียมความพร้อมอย่างเหมาะสมในการปลูกพืชเช่น การป้องกันควบคุมโรคแมลงศัตรูพืชที่สำคัญ การปรับปรุงบำรุงดิน การลดปริมาณการใช้สารเคมีฆ่าแมลงและสารกำจัดศัตรูพืชในนาข้าวและพืชผักผลไม้ โดยเน้นการเพาะปลูก ทั้งแบบปลอดภัยจากสารพิษและแบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งจะช่วยให้มีผลผลิตอาหารที่ปลอดภัย
4. องค์กรภาครัฐที่มีบทบาทพัฒนาท้องถิ่น เช่น เทศบาลตำบล องค์การบริหารจัดการส่วนท้องถิ่น ควรจัดตั้งคนในชุมชนทำงานในรูปแบบคณะกรรมการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุ่งเน้นให้สตรีมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดกฎระเบียบการเก็บเกี่ยวผลผลิตอาหารจากป่า ทั้งนี้เพื่อรักษาระบบนิเวศน์และห่วงโซ่อาหาร รวมทั้งปกป้อง พืช สัตว์ และแมลงที่ใช้เป็นอาหาร ซึ่งจะช่วยให้สามารถอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติเพื่อเป็นคลังอาหารในชุมชนได้อย่างยั่งยืน
5. ควรหาแนวทางส่งเสริมให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน โดยจัดตั้งกลุ่มสตรีเพื่อผลิตพืชอาหารพื้นบ้าน การเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้านที่มีคุณภาพดี การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน อันจะช่วยส่งผลทำให้มีความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชพื้นบ้านอย่างมั่นคงในท้องถิ่น

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทสตรีต่อการมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง” มีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อสำรวจวิเคราะห์สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน (2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงและไม่มั่นคงทางอาหารของครัวเรือน (3) เพื่อประเมินบทบาทของสตรีที่มีผลต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน และ (4) เพื่อเสนอแนะบทบาทสตรีในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน มีกลุ่มประชากรตัวอย่าง 2 กลุ่ม คือกลุ่มตัวอย่างครัวเรือน 376 คนเป็นสตรีที่มีฐานะปานกลางและยากจน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (simple random sampling) ส่วนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purpose random sampling) รวม 30 คน วิจัยดำเนินงานวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม การประชุมระดมสมอง สถิติที่ใช้ คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสหสัมพันธ์ (Correlation) ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Multiple regression) จากการศึกษา พบว่า ครอบครัวสตรีชนบทส่วนใหญ่มีรายได้น้อยแต่ยังคงมีอาหารเพื่อบริโภคเพียงพอในแต่ละวัน โดยสตรีมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการ เช่น การเลี้ยงสัตว์ การทำนาปลูกข้าว การปลูกพืชผักในบ้าน การเก็บจากป่า และเก็บตามหัวไร่ปลายนา แม้ว่าครอบครัวสตรีชนบทจะมีอาหารบริโภคครบทุกมื้อ แต่อาจมีอาหารปริมาณน้อยและด้อยคุณภาพเนื่องจากปัจจุบันค่าใช้จ่ายทางด้านอุปโภคและบริโภคที่ใช้มีเงินซื้อ มีราคาสูง แต่เมื่อพิจารณาความมั่นคงทางอาหารโดยยึดองค์ประกอบสำคัญ 4 มิติ คือ มิติที่ 1 การมีอาหารพอเพียง มิติที่ 2 การเข้าถึงอาหาร มิติที่ 3 การมีเสถียรภาพด้านมีอาหารสะสมในยามขาดแคลน มิติที่ 4 การใช้ประโยชน์ในด้านอาหารมีคุณภาพปลอดภัย จากการศึกษาโดยภาพรวมทั้ง 4 มิติ จึงชี้ให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ร้อยละ 53.89 มีความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย 1.75 ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนชนบทอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ได้แก่ แหล่งอาหารจากป่า การรับความรู้ข่าวสารเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร แหล่งพืชอาหารที่ปลูกในครัวเรือน ผลการศึกษาครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะว่าหน่วยงานและองค์กรภาครัฐในท้องถิ่น ควรสร้างความร่วมมือเพื่อหาแนวทางพัฒนาศักยภาพสตรีชนบท ซึ่งเป็นแรงสำคัญในการปลูกพืชอาหารและแสวงหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ รวมทั้งเปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายอาหารในระดับท้องถิ่นเพื่อรักษาสถานะทรัพยากรอาหาร

การส่งเสริมความรู้ที่เหมาะสมในการปลูกพืชโดยมุ่งเน้นการเพาะปลูกแบบเกษตรอินทรีย์ อันจะ
ช่วยส่งผลทำให้เกิดความมั่นคงในการผลิตอาหารที่ปลอดภัยอย่างยั่งยืนภายในชุมชนต่อไป

(ค)

Abstract

The research of women's roles on food security of households in Serm Ngam District, Lampang Province was aimed to analyze situation of household's food security; to study factors effecting to food security and insecurity of households; to evaluate women's role on household food security and to recommend women's role on improving household's food security. This research employed two set of samples: firstly 376 women from medium and low income households were randomly selected. Secondly 30 target key informants were selected by purposive sampling. The data of this research were collected by using questionnaire survey, in-depth interviews, participant observation, group discussion and brain storming. Statistical applications include means, percentage, S.D., correlation and multiple regression. The results of the study indicated that majority of women in rural households earn low income but they still have adequate amount of food. Therefore women play an important role on food production such as livestock raising, growing rice, growing vegetable in their backyard, collected some food from forest nearby the community. Although, women in rural area could have foods cover three meals per day, but it might be low quality and quantity due to high cost of livings. Base on four dimensions of food security including utilization, accessibility, availability and stability, this study indicated that more than one half of respondents (53.89%) have food security in moderate level (mean=1.75). The results also revealed that food corrected from forest, information on food security gained by women, household's food production were factors associated with women's role on household food security at 95 % level of confidence. Base on finding from this research, it was suggested that all rural government organizations should cooperation to develop potential of women's roles which were the important persons who cultivated food as well as collected food from natural source. Moreover, should provide opportunity for her to participate in set up food policy in local level in order to protect source of food. Lastly, appropriate training on cultivate particular organic plant

should provide to rural women in order to promote security on produce food safety and sustainability in community.

สารบัญ

	หน้า
บทสรุปผู้บริหาร	(ก)
บทคัดย่อ	(ข)
Abstract	(ค)
สารบัญตาราง	(ง)
สารบัญภาพ	(จ)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ขอบเขตของการวิจัย	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	3
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยบทบาทสตรีในการจัดการทรัพยากรที่สัมพันธ์กับ	4
ความมั่นคงด้านอาหาร	
แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงด้านอาหาร	7
การเข้าถึงทรัพยากรที่สัมพันธ์กับอาหาร	12
กรอบแนวคิดในการวิจัย	15
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	16
การสุ่มพื้นที่และคัดเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่าง	16
การดำเนินการวิจัย	17
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	19
สถิติที่ใช้ในการวิจัย	19
บทที่ 4 ผลการวิจัย	20
ตอนที่ 1 สภาพทางภูมิศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจ	20
สภาพภูมิศาสตร์ของอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง	20
ลักษณะภูมิประเทศ	21
การเมืองการปกครอง	21
บริบทของชุมชนอำเภอเสริมงาม	22

สารบัญ (ต่อ)

ตอนที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป	24
ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป	24
หนี้สินและเงินออมในครอบครัวของสตรีชนบท	25
การบริหารจัดการรายได้เพื่อซื้ออาหารบริโภคในครัวเรือน	26
การจ่ายเงินเพื่อซื้ออาหารในครัวเรือนชนบท	27
ตอนที่ 3 การเข้าถึงทรัพยากรอาหารที่ปลูกในหมู่บ้านและในป่าชุมชน	29
การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารจากการปลูกในหมู่บ้าน	29
การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารจากป่าในชุมชน	33
ทัศนคติและบทบาทสตรีเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชน	35
สถานการณ์การเข้าถึงอาหารภายในครัวเรือน	36
ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนสตรีชนบท	37
ภาวะขาดแคลนอาหารและการแก้ไขปัญหา	41
ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆและปัจจัยที่มีบทบาทต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือนชนบท	43
ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร และปัจจัยด้านอื่นๆ กับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหาร	43
ปัจจัยที่สามารถพยากรณ์บทบาทของสตรีที่มีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือนชนบท	45
ตอนที่ 5 แนวทางพัฒนาบทบาทสตรีชนบทเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน	46
ความมั่นคงทางอาหารในมุมมองของสตรีชนบท	46
การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในครอบครัวสตรีชนบท	50
การประชุมระดมสมองวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง ศักยภาพ ข้อจำกัดของชุมชน (SWOT analysis)	53
การวิเคราะห์สถานการณ์บทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน	54
บทที่ 5 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะผลการวิจัย	60
สรุปและอภิปรายผลการวิจัย	60
ข้อเสนอแนะ	68
บรรณานุกรม	70
ภาคผนวก ก รายชื่อ ที่อยู่ กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักที่เข้าร่วมประชุม	72
ภาคผนวก ข อาหารแต่ละฤดูกาลในเขตพื้นที่อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง	75
ภาคผนวก ค เกียรติบัตรเสนอผลงานทางวิชาการ	77

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1	แสดงจำนวนตัวอย่างของแต่ละกลุ่มตัวอย่างระดับครัวเรือนที่ต้องการศึกษา
ตารางที่ 2	ข้อมูลทั่วไป
ตารางที่ 3	หนี้สินและเงินออมในครอบครัวของสตรีชนบท
ตารางที่ 4	การบริหารจัดการรายได้เพื่อซื้ออาหารบริโภคในครัวเรือน
ตารางที่ 5	การจ่ายเงินเพื่อซื้ออาหารในครัวเรือนชนบท
ตารางที่ 6	การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารจากการปลูกในหมู่บ้าน
ตารางที่ 7	การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารจากป่าในชุมชน
ตารางที่ 8	ทัศนคติและบทบาทสตรีเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชน
ตารางที่ 9	สถานการณ์การเข้าถึงอาหารภายในครัวเรือนของคนชนบทในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา
ตารางที่ 10	ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนสตรีชนบท
ตารางที่ 11	ภาวะขาดแคลนอาหารและการแก้ไขปัญหา
ตารางที่ 12	ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจกิจ ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร และปัจจัยด้านอื่นๆกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคง อาหารในครัวเรือน
ตารางที่ 13	ปัจจัยพหุภพของสตรีที่มีต่อการสร้างความมั่นคงอาหาร ในครัวเรือนชนบท

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1	แผนที่ อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 2	สภาพบ้านเรือนและถนนคมนาคมในหมู่บ้าน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 3	สภาพไร่นาในฤดูแล้ง อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 4	สภาพไร่นาในฤดูฝน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 5	ดินบนภูเขาพังทลายเนื่องจากฝนตกหนัก
ภาพที่ 6	กิจกรรมปลูกข้าวและนึ่งข้าวเพื่อบริโภค
ภาพที่ 7	การปลูกผักสวนครัวในพื้นที่ อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 8	การปลูกผลไม้ในพื้นที่ อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 9	ผลผลิตเนื้อสัตว์ในพื้นที่ อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 10	การสัมภาษณ์สตรีในวัยต่างๆ เกี่ยวกับความหมาย “ความมั่นคงด้านอาหาร”
ภาพที่ 11	บทบาทสตรีกับวิถีการจัดหาอาหารภายในครอบครัวชนบท อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 12	อาหารโปรตีนจากธรรมชาติ ไข่แดง แมงมัน กบ อึ่งอ่าง
ภาพที่ 13	ผักพื้นบ้านในชุมชน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 14	เห็ดจากป่าในชุมชน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
ภาพที่ 15	ประชุมระดมสมองวิเคราะห์บทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน
ภาพที่ 16	การซื้อขายตลาดสินค้าเกษตรและอาหารในท้องถิ่น อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

อำเภอเสริมงามเป็นเมืองขนาดเล็กตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบนของจังหวัดลำปาง ประกอบด้วย 4 ตำบล 42 หมู่บ้าน มีพื้นที่ทั้งหมด 631,727 ตารางกิโลเมตร สภาพภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา 448,744 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 76 ของพื้นที่ทั้งหมด มีพื้นที่การเกษตร 38,528 ไร่ เพื่อใช้เป็นแหล่งเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ เช่น ข้าว ถั่วลิสง ถั่วเหลือง อ้อย กระเทียม และ ลำไย ในอดีตที่ผ่านมาป่าไม้ในอำเภอเสริมงาม จะอุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้ มีแร่ดินบุกบนภูเขา นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 ได้มีพ่อค้าและ นักลงทุน เข้ามาตัดทวงแสวงหาผลประโยชน์จากชุมชนในรูปของสัมปทานทำไม้และระเบิดภูเขาเพื่อทำเหมืองแร่ แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าปัจจุบันมีประกาศยุติสัมปทานทั้งป่าไม้และเหมืองแร่ แต่มีผลต่อวิกฤตการณ์ทาง ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ทรัพยากรพืชอาหารจากป่าลดน้อยลง ดินบนภูเขาสูงเสื่อมโทรมกลายเป็นทราย เมื่อถึงฤดูฝนดินไม่สามารถ อุ้มน้ำทำให้มีน้ำหลาก และมีเม็ดทรายที่ไหลบ่าลงมาถมนาถมไร่ของชาวบ้าน ขณะที่ในช่วงฤดูแล้งเกิดวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำ นอกจากนี้พื้นที่ในไร่นาของอำเภอเสริมงาม มีการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีทำการเกษตร เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวเป็นระยะเวลานาน ทำให้ดินเสื่อมโทรม และ ส่งผลทำให้ปริมาณผลผลิตการเกษตรลดลง ทำให้สูญเสียศักยภาพด้านการพึ่งตนเองทั้งในส่วนของการเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคอาหาร ที่สำคัญสตรีชนบทมีบทบาทในการหารายได้และเป็นแรงงานสำคัญในภาคการเกษตร รวมทั้งทำหน้าที่จัดหาอาหาร ให้สมาชิกใน ครอบครัว จากวิกฤตการณ์ของพื้นที่เพาะปลูกเสื่อมโทรมและทรัพยากรพืชอาหารจากป่า ในชุมชนลดน้อยลง ส่งผลกระทบต่อ สตรีซึ่งมีหน้าที่สำคัญในการดูแลจัดหาอาหาร สำหรับ ครอบครัว ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงเล็งเห็นถึงการ สำรวจและวิเคราะห์สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหาร ในชุมชน อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง อยู่ในระดับใด มี ปัจจัยอะไรบ้างที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงและไม่มั่นคงทางอาหาร รวมทั้งสตรีชนบทมีบทบาทอย่างไรต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร ภายในครัวเรือน อันจะส่งผลทำให้เกิดการ พัฒนาศักยภาพสตรีชนบทและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้เป็นแนวทางสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือนและชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจ วิเคราะห์สถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงและไม่มั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง
3. เพื่อประเมินบทบาทสตรีที่มีผลต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง
4. เพื่อเสนอแนะบทบาทสตรีในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

ขอบเขตของการวิจัย

พื้นที่ในการศึกษานี้ คือ อำเภอเสริมงาม ซึ่งเป็นอำเภอขนาดเล็กของจังหวัดลำปาง มีสภาพภูมิประเทศเป็นป่าเขา ร้อยละ 76 ของพื้นที่ทั้งหมด ประกอบด้วย 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลทุ่งงาม ตำบลเสริมซ้าย ตำบลเสริมขวา และตำบลเสริมกลาง โดยมีเหตุผลดังนี้

1. เป็นชุมชนขนาดเล็ก โดยส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเกษตรกรรายย่อย ซึ่งทั้งหญิงและชาย มีบทบาทช่วยเหลือเศรษฐกิจของครัวเรือนเพื่อทำการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ข้าว ถั่วลิสง ถั่วเหลือง อ้อย กระเทียม ลำไย เป็นต้น มีปัญหาดินเสื่อมโทรมเนื่องจากการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีเป็นระยะเวลานาน
2. มีปัญหาสิ่งแวดล้อมถูกทำลายเนื่องจากในอดีตเป็นชุมชนที่มีการสัมปทานทำไม้และระเบิดภูเขาทำเหมืองแร่ ซึ่งส่งผลทำให้ในปัจจุบัน มีฐานทรัพยากรพืชอาหารจากป่าลดน้อยลง ดินบนภูเขาเสื่อมโทรม และมีการขาดแคลนน้ำทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง
3. มีสัดส่วนของประชากรหญิง ชาย ในจำนวน เกือบเท่ากัน คือ หญิงร้อยละ 49 : ชายร้อยละ 51 (หญิง 11,546 คน ชาย 11,952 คน) รวมทั้งผู้หญิงมีบทบาทอย่างเด่นชัดต่อการหุงหาอาหารให้แก่สมาชิก ในครอบครัว
4. มีประชากรประกอบอาชีพเกษตรอย่างหลากหลาย เช่น อาชีพหลักทำนา อาชีพเสริมทำสวน ทำไร่ ทอผ้า เลี้ยงโค รับจ้าง และหาของป่าขาย
5. มีมิติด้านรายได้ประชากรที่อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาลโดยเฉลี่ย 1,588 บาท/คน/เดือน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีสัดส่วนคนจนมากกว่าร้อยละ 35 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2545)

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลด้านครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างครัวเรือน 376 คน เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการหาแนวทางจัดปัญหาความยากจน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และรักษาสีงแวดล้อม อันจะนำไปสู่การสร้างควมมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนได้อย่างยั่งยืน
2. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อบทบาทสตรีกับการสร้างควมมั่นคงอาหารในครอบครัว ใน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง รวมทั้งสิ้น 4 ตำบล คือ ต.ทุ่งงาม ต.เสริมซ้าย ต.เสริมขวา ต.เสริมกลาง
3. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของสตรีที่มีผลต่อการสร้างควมมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง รวมทั้งสิ้น 4 ตำบล คือ ต.ทุ่งงาม ต.เสริมซ้าย ต.เสริมขวา ต.เสริมกลาง เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานการกำหนดเป็นนโยบายระดับตำบลในการสร้างควมมั่นคงทางอาหาร ระดับตำบลซึ่งอาจเชื่อมโยงไปสู่แผนระดับอำเภอและจังหวัด

นิยามศัพท์

ควมมั่นคงทางอาหาร หมายถึง สถานการณ์ที่ทุกคน ในทุกเวลา สามารถเข้าถึงอาหารได้ทั้งด้านกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจอย่างพอเพียง มีคุณภาพ ปลอดภัย มีคุณค่าทางโภชนาการเพื่อการมีชีวิตที่ดีและสุขภาพที่แข็งแรง โดยยึด แนวคิดของ FAO ซึ่งประกอบด้วย 4 มิติอย่างครบถ้วน คือ มิติที่ 1การมีอาหารพอเพียง มิติที่ 2 การเข้าถึงอาหาร มิติที่ 3 การมีเสถียรภาพด้านมีอาหารสะสมในยามขาดแคลน มิติที่ 4การใช้ประโยชน์ในด้านอาหารมีคุณภาพปลอดภัย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง บทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด คณะผู้วิจัยจึง ได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีรวมทั้งเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังต่อไปนี้

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยบทบาทสตรีในการจัดการทรัพยากรที่สัมพันธ์กับความมั่นคงด้านอาหาร

กาญจนา (2535) กล่าวว่า บทบาทของผู้หญิงชนบทในโลกที่สาม มีอย่างน้อย 3 บทบาท คือ

1. บทบาทเรื่องการเอาชีวิตรอดของตนเองและครอบครัว งานที่ผู้หญิงทำเพื่อเล่นบท

บทบาทนี้เป็นหลัก ได้แก่ การเป็นผู้หาอาหาร (Food provider) นอกเหนือจากการทำไร่ทำนาแล้ว ผู้หญิงก็ยังเข้าป่าหาอาหาร จับสัตว์ ปลุกผักเลี้ยงสัตว์ที่บ้าน ไปจนกระทั่งถึงการปรุงอาหาร การเก็บรักษาอาหาร เป็นต้น ในปัจจุบันนี้ผู้หญิงในโลกที่สาม 90 เปอร์เซนต์ ยังทำมาหากินเพื่อการยังชีพของตนเองและครอบครัว

2. บทบาทในการทำงานบ้าน หมายถึงงานทุกอย่างในบ้านนับตั้งแต่การหาน้ำสะอาดทั้งกินทั้งใช้ ทำความสะอาดเสื้อผ้า ร่างกาย และที่อยู่อาศัย การหาเชื้อเพลิงแหล่งพลังงานมาหุงต้ม การดูแลบุตรหลาน ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และสังคมทั้งในยามปกติและยามป่วยไข้

3. บทบาทในการเสริมรายได้ เมื่อครอบครัวเกิดความต้องการอันที่จริง ความคิดเรื่องผู้ชายเป็นฝ่ายหาเลี้ยงครอบครัวนั้น เป็นเพียงปรากฏการณ์ชั่วคราวช่วยยามของสังคมตะวันตกในบางช่วงเท่านั้น แต่ความคิดนี้ได้แผ่ขยายออกมาเป็นอุดมการณ์ครอบคลุมทั่วไป ทำให้ช้อยกเว้นกลายเป็นข้อสรุปทั่วไป แต่ปรากฏการณ์นี้จะไม่เคยเป็นจริงเลยในชนบทในโลกที่สาม เพราะนอกจากผู้หญิงชนบทจะทำงานในไร่นา ในสวน และในบ้านแล้ว ผู้หญิงก็ยังทำหน้าที่เป็นแม่ค้ารายย่อยเก็บหาของป่าหรือหาปลาเก็บผักจากสวนไปขายหรือแลกเปลี่ยนในตลาด หรือ ในกรณีที่หมู่บ้านเกิดขาดแคลนสิ่งต่างๆ ผู้หญิงก็จะหาของจากหมู่บ้านแลกเปลี่ยนกับบ้านอื่นๆ เป็นต้น โดยเฉพาะครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ ผู้หญิงก็มีบทบาทอย่างมากในการพยายามสร้างความมั่นคงอาหารให้กับครอบครัว เช่น ในประเทศแอฟริกา Gladwin *et al.* (2000) รายงานว่าปัญหาความไม่มั่นคงด้านอาหารนั้นเป็นปัญหาขั้นพื้นฐานของครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ ยากจน และไม่สามารถผลิตอาหารได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจด้วย ทั้งนี้ปัญหาความไม่มั่นคงด้านอาหารไม่ใช่แค่ปัญหาการผลิตอาหาร แต่เป็นปัญหาเรื่องของรายได้และความยากจนของชาวนาผู้หญิง ดังนั้นทางออกจึง

ไม่ใช่การพยายามทำให้ผู้หญิงทำการผลิตอาหารได้ แต่ควรหาแนวทางในการทำอย่างไรให้ผู้หญิงมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชเงินสด หรือกิจกรรมการผลิตในภาคเกษตรที่ก่อให้เกิดรายได้ หรือนานอกภาคเกษตร งานหัตถกรรม ที่ทำให้ผู้หญิงมีรายได้เพิ่มขึ้น จะทำให้ผู้หญิงมีเงินพอที่จะซื้ออาหาร เพราะการที่คนยากจนจะมีความมั่นคงด้านอาหารได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ผลิตอาหารเสมอ

“คุณลักษณะเฉพาะตัวของผู้หญิงและผู้ชายไม่ใช่สิ่งที่เป็นสากลหรือเป็นความจริงตามธรรมชาติ” คำกล่าวนี้ได้มีการให้ความสำคัญเป็นครั้งแรกในงานของนักมานุษยวิทยาหญิงชาวอเมริกันคนหนึ่ง ดูเหมือนว่าข้อค้นพบนี้จะได้รับความสนใจและขานรับจากนักมานุษยวิทยาแนวสตรีนิยมอย่างมาก ด้วยความจริงที่ว่าลักษณะเฉพาะตัวของผู้หญิงและผู้ชายนั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างและหล่อหลอมจากสังคมและวัฒนธรรมพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความแตกต่างทางเพศของผู้หญิงกับผู้ชายเราจะเห็นได้ว่าแต่ละสังคมมีการยอมรับในเพศหญิงและเพศชายในการปฏิบัติหรือแสดงออกแตกต่างกัน แต่ถึงอย่างไรกิจกรรมของผู้ชายจะได้รับการยอมรับว่ามีความสำคัญเหนือกว่ากิจกรรมของผู้หญิง และระบบทางวัฒนธรรมยังให้คุณค่าและอำนาจแก่บทบาทและกิจกรรมของผู้ชายมากกว่า ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏชัดเป็นสากล และไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสืบเชื้อสายหรือการเป็นกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ดินจะเป็นอย่างไร แต่คุณค่าของเกียรติยศจะยึดติดอยู่แต่เฉพาะกิจกรรมของผู้ชายเสมอ (ปราณี วงษ์เทศ, 2544)

Rosaldo ได้เสนอว่า การเน้นบทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงถูกจำกัดอยู่แต่กับงานในบ้าน ซึ่งทำให้ผู้หญิงหมดโอกาสที่จะได้มีบทบาทในงานนอกบ้านหรืองานในพื้นที่สาธารณะ อันเป็นความไม่เท่าเทียมกัน เพราะงานในบ้านเป็นงานของผู้หญิง ส่วนงานนอกบ้านที่นำมาซึ่งอำนาจ ชื่อเสียง และค่านิยมทางวัฒนธรรมที่ผู้ชายเท่านั้นที่มีสิทธิ์ ผู้หญิงจึงไม่มีความชอบธรรมที่จะได้มาซึ่งอำนาจเหล่านั้น โลกของผู้หญิงจึงถูกจำกัดอยู่แต่เพียงงานบ้านที่ผู้หญิงมีบทบาทเท่านั้น (ปราณี วงษ์เทศ, 2544) บทบาทหญิงชาย คือ สถานภาพทางสังคมอย่างหนึ่งที่เชื่อมโยงกับบรรทัดฐานสังคมชุดหนึ่ง ผู้ชายก็มักถูกคาดหวังให้เป็นผู้มีความเข้มแข็ง อดทน กล้าหาญ เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวส่วนผู้หญิงจะอยู่ในสถานภาพที่ถูกคาดหวังให้เป็นผู้มีความ อ่อนหวาน นุ่มนวล ทำหน้าที่ดูแลงานบ้านซึ่งในสังคมเกษตรผู้หญิงจะถูกกำหนดให้เป็นผู้ดูแลงานบ้าน เลี้ยงดูลูก ทำงานการผลิตในไร่นาหุงหาอาหาร ฝ้ายปั่น ในขณะที่ผู้ชายมีหน้าที่เพียงการล่าสัตว์และเลี้ยงสัตว์เท่านั้น ซึ่งทำให้ผู้ชายมีเวลาสำหรับการพักผ่อนมากกว่าผู้หญิง หรือแม้แต่ในสังคมอุตสาหกรรมเองก็เช่นเดียวกัน ซึ่งผู้หญิงกับผู้ชายต้องทำหน้าที่เท่าเทียมกันหรือผู้หญิงอาจจะมากกว่าด้วยในบางโอกาส แต่ผู้หญิงก็ยังถูกคาดหวังให้เป็นแม่บ้านแม่เรือน รับผิดชอบงานในบ้านนอกเหนือจาก

งานนอกบ้านที่เท่าเทียมเท่าเทียม ใกล้เคียงผู้ชายด้วย และถึงกระนั้นอำนาจในการตัดสินใจในบ้านก็ยังคงเป็นของผู้ชายซึ่งมีอำนาจเป็นหัวหน้าครอบครัว (ยศ สันตสมบัติ, 2542)

แนวคิดสตรีนิยม เห็นว่า การที่สังคมให้การแบ่งหน้าที่ของผู้หญิงอย่างชัดเจนด้วยการจำกัดผู้หญิงให้มีหน้าที่รับผิดชอบงานในบ้าน ส่วนผู้ชายมีหน้าที่ทำงานนอกบ้านหาเลี้ยงครอบครัว ทำให้ผู้หญิงยังคงเป็นรองในครอบครัว เพราะงานของผู้หญิงไม่ได้ก่อให้เกิดรายได้ไม่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อครอบครัว ดังนั้นนักสตรีนิยมจึงเห็นว่าสถาบันครอบครัวเป็นพื้นที่ที่มีความไม่เท่าเทียมกันทางเพศชัดเจนที่สุด และบทบาทในการทำงานบ้านของผู้หญิงคือบทบาทที่ได้โดยธรรมชาติ ทำให้ผู้หญิงถูกกีดกันออกจากพื้นที่สาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นงานทางการเมืองงานอาชีพนอกบ้านอื่นๆ มากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้หญิงกลายเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้ชายทางเศรษฐกิจ ทำให้ถูกทำร้าย เอาเปรียบได้ง่าย (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2548) แต่ความแตกต่างหลากหลายดังกล่าวก็มีขอบเขตจำกัด ทุกสังคมจะมีการยอมรับและจำแนกความแตกต่างระหว่างเพศ (Brown, 1970 อ้างใน ปราณี วงษ์เทศ, 2544)

Rosaldo ได้ให้นิยามของงานบ้าน (domestic) และงานนอกบ้าน (public) ดังนี้คือ งานบ้าน (domestic) คือสถาบันที่เล็กที่สุดและวิถีของกิจกรรมที่ถูกจัดการขึ้นอย่างใกล้ชิดรอบๆ แม่ กับลูกๆ ของตนงานนอกบ้าน (public) คือ กิจกรรมต่างๆ สถาบัน และรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับ ตำแหน่ง องค์กร หรือที่กลุ่มของแม่และเด็กจะถูกรวมเข้ามาเป็นกลุ่มย่อยอีกทีหนึ่งเราจะเห็นว่าบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชายถูกจัดวางอย่างชัดเจนในบางสังคมและบทบาทงานในบ้านที่ผู้หญิงต้องคลุกคลีและถูกคาดหวังนั้นได้ทำให้ผู้หญิงต้องถูกจำกัดอยู่แต่เพียงพื้นที่ของบ้านหรือครัวเรือน ที่ไม่อาจออกไปยังพื้นที่สาธารณะหรือพื้นที่นอกบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ของผู้ชาย บทบาทหน้าที่ดังได้กล่าวนี้เป็นลักษณะที่เป็นสากล แต่ในบางสังคมผู้หญิงก็มีบทบาทหน้าที่ในงานนอกบ้าน เช่น การเพาะปลูก การค้าขายด้วยเช่นกัน

บทบาทของผู้หญิงที่มีทั้งบทบาทในบ้าน หรือบทบาทหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบต่องานในบ้านทุกประการ ตามแต่บทบาทของความเป็นแม่และภรรยาพึงมี แต่เชื่อว่าผู้หญิงจะนิยมยอมรับสภาพความไร้อำนาจซึ่งด้อยกว่าผู้ชายอย่างทีหลายฝ่ายเข้าใจ แต่ผู้หญิงกลับต่อสู้ดิ้นรนในการมีบทบาทนอกบ้านเพื่อความอยู่รอดและได้รับการยอมรับและมีอำนาจสูงขึ้นทัดเทียมกับผู้ชายด้วยการทำการค้าขาย แลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอกด้วยการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมกับภายนอกอย่างกว้างขวาง และผู้หญิงยังได้เป็นผู้ร่วมในการผลิตและควบคุมการผลิตในสังคมกสิกรรมด้วย ทำให้ผู้หญิงมีอำนาจในการตัดสินใจในกิจการงานนอกบ้านร่วมกับผู้ชายมาทุกยุคทุกสมัย (ยศ สันตสมบัติ, 2534)

วิเศษ สุจินพรัหม (2544) ซึ่งศึกษาชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับป่าชุมชนที่หมู่บ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่าในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ และการเมือง ทำให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม เกิดงานศึกษาประเด็นหญิงชาย แนวนิเวศวิทยาการเมืองที่พยายามจะอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้หญิงได้ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อความอยู่รอด แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองสตรี จึงเป็นแนวทางการตรวจสอบความหมายของสิ่งแวดล้อมทางองค์ความรู้เพื่อความอยู่รอด สิทธิในทรัพยากร สิ่งแวดล้อม รวมถึงขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมและเงื่อนไขที่ทำให้ผู้หญิงต้องออกมาเคลื่อนไหวเรื่องการจัดการป่าชุมชนนั้น แบ่งออกเป็น 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขภายนอก ซึ่งหมายถึงรัฐและทุนมีการขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์มากขึ้นเป็นการปิดล้อมที่ทำให้ผู้หญิงได้รับผลกระทบด้านการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้ โดยผู้หญิงออกมาร่วมเคลื่อนไหวในเวทีสาธารณะ ในรูปแบบของเครือข่ายได้ และเงื่อนไขภายใน คือ ระบบการจัดการป่าศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนที่มีภูมิกติกาที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ผู้หญิงได้อาศัยเงื่อนไขนี้ในการใช้พื้นที่สาธารณะนี้ ในการเข้าไปมีบทบาทควบคุมและตรวจสอบการจัดการป่าชุมชนได้ และการเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชนแบ่งได้ 2 แบบ คือ การเคลื่อนไหวภายในชุมชน ผู้หญิงจะเคลื่อนไหวอยู่ในขอบเขต และกฎเกณฑ์ตามประเพณีในการตรวจสอบและจัดการป่าชุมชน นอกจากนี้ผู้หญิงได้ให้ความสนใจกับการจัดการป่าชุมชนในแง่การใช้สอยที่ไม่ใช่เนื้อไม้ และผลจากการเคลื่อนไหวภายนอกชุมชน ทำให้ผู้หญิงมีความมั่นใจในการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นในการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบการสร้างเครือข่าย

แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงด้านอาหาร

ความมั่นคงด้านอาหารถูกกล่าวถึงในฐานะสัญลักษณ์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนอันหมายถึงความมั่นคงในชีวิต โดยเฉพาะกับคนยากจนในประเทศด้อยพัฒนาและประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ความมั่นคงด้านอาหารจึงได้รับความสนใจและมีการนิยามไว้มากมาย หลากหลายมิติโดยคนหลายกลุ่ม และได้เชื่อมความมั่นคงด้านอาหารกับประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โลกภิวัตน์ หรือสุขภาพอนามัย ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้มุ่งศึกษาความมั่นคงด้านอาหารของชุมชนในมิติด้านความสัมพันธ์หญิงชายโดยมองความมั่นคงด้านอาหารที่เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์หญิงชาย อันเป็นมิติทางเพศสภาพที่มักไม่ค่อยได้รับความสนใจ ในประเด็นว่าด้วยความมั่นคงด้านอาหาร โดยเน้นที่การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์หญิงชายในบริบทต่างๆ ในการจัดการความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชน

ในบริบทของการพัฒนา ความมั่นคงด้านอาหารนั้นมีความหมายซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับ เรื่อง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม การที่เราจะเข้าใจปัญหาความมั่นคงด้านอาหารจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจประเด็นต่างๆ ของแต่ละพื้นที่อย่างลึกซึ้ง และไม่มองอย่างแยกส่วน ซึ่งในยุคสมัยแห่งการพัฒนา ความมั่นคงด้านอาหารได้ถูกนิยามหลากหลาย

USAID ได้รวบรวมคำนิยามความมั่นคงด้านอาหารที่ผู้เกี่ยวข้องได้นิยามไว้ คือ ธนาคารโลก ในปี 1992 ได้ให้คำนิยามไว้ว่า ความมั่นคงด้านอาหาร คือ การเข้าถึงอาหารในปริมาณที่เพียงพอต่อการมีพลังงานในการดำเนินชีวิตของประชาชนทุกคนและทุกเวลา ทางด้าน คณะกรรมการความมั่นคงด้านอาหารของ FAO นั้นพูดถึงความมั่นคงด้านอาหารที่ครอบคลุมไปถึง เรื่องเศรษฐกิจหรือปัจจัยที่จะได้มาซึ่งอาหารนอกเหนือจากปริมาณอาหารที่เพียงพอ นั่นคือ การที่ประชาชนทั้งหมดสามารถเข้าถึงทั้งความมีคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจที่จะได้มาซึ่งอาหารพื้นฐานที่ต้องการได้ตลอดเวลาในส่วนนี้ของ องค์การว่าด้วยการพัฒนาและสนับสนุนการค้าสินค้าทางการเกษตร (The Agricultural Trade Development and Assistance) ได้นิยามว่า ความมั่นคงด้านอาหาร คือ การเข้าถึงอาหารที่เพียงพอและอุดมด้วยโภชนาการสำหรับความมีสุขภาพดีและชีวิตที่อุดมสมบูรณ์ของประชาชนทั้งหมดตลอดเวลา ในขณะที่ ก่อนหน้านั้นเมื่อปี 1986 USAID Bureau for Africa ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความมั่นคงด้านอาหาร คือ เมื่อประชาชนทั้งหมดมีการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอได้ตลอดเวลา ซึ่งนำไปสู่การได้รับอาหารที่จำเป็นสำหรับการมีชีวิตที่อุดมสมบูรณ์และมีสุขภาพที่ดีในอีกด้านหนึ่งในงานศึกษาเกี่ยวกับ ความมั่นคงด้านอาหารในทัศนะของคนท้องถิ่นอย่างในประเทศลาว ก็พบว่า คนท้องถิ่นได้ให้ความหมายต่อความมั่นคงด้านอาหารว่า คือ การที่มีหลักประกันว่ามีอาหารในปริมาณที่เพียงพอสำหรับคนทุกคนและเข้าถึงได้ตลอดเวลา ซึ่งครอบคลุมทั้งในแง่ของวัตถุดิบที่ใช้เป็นอาหารและสิ่งซึ่งนำมาซึ่งเงินตราหรือสิ่งแลกเปลี่ยนอาหาร อันเป็นความหมายเชิงเศรษฐศาสตร์ บนความต้องการด้านสุขอนามัยและควมมีคุณภาพของชีวิตที่เพิ่มขึ้นเพื่อสร้างเสริมสุขภาพ ความเจริญเติบโตและการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพตามปกติให้ดียิ่งขึ้น (NAPP, 2000)

จากการนิยามความมั่นคงด้านอาหารของแต่ละกลุ่มทั้งทางวิชาการ และองค์กรที่เกี่ยวข้องทางนโยบายดังปรากฏนั้น จะเห็นว่า คำว่า ความมั่นคงด้านอาหารนั้น เป็นคำหรือวลีที่มีการนิยามไว้ค่อนข้างมาก และมีความแตกต่างกัน ตามแต่ประสบการณ์และการให้คุณค่าของแต่ละกลุ่ม แต่เมื่อพิจารณาแล้วในความแตกต่างนั้นกลับมีความหมายโดยรวมที่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือเรื่องของความอยู่ดีกินดีและมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนทั้งสิ้น ความแตกต่างจึง น่าจะอยู่ที่ว่า ในความอยู่ดีกินดีของแต่ละกลุ่มคนนั้นให้คุณค่ากับอะไร อย่างไร และมีความจำเป็นในเรื่องอาหารการกินเหมือนหรือต่างกันอย่างไร ขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละท้องถิ่น และสิ่งสำคัญของ

ความมั่นคงด้านอาหารที่เหมือนกัน คือ ความสอดคล้องทางวัฒนธรรมและความมีเสถียรภาพที่ได้รับอย่างเท่าเทียมกันในการเข้าถึงอาหารตามความต้องการที่มีข้อจำกัดน้อยที่สุด เสรีภาพในการเข้าถึงอาหารตามความต้องการนั้น จะนำมาซึ่งความรู้สึกรับประกันความปลอดภัยทั้งทางกายและใจไปพร้อมกันเราจะเห็นว่าความมั่นคงด้านอาหารนั้น เป็นแนวคิดที่มีความสลับซับซ้อน ซึ่งครอบคลุม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมือง ดังนั้นการที่จะเข้าใจแนวคิดว่าด้วยความมั่นคงด้านอาหาร จึงจำเป็นต้องมีความเข้าใจอย่างเชื่อมโยงในประเด็นต่างๆ เหล่านี้เป็นอย่างดีด้วย ทั้งนี้อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นชัดเจนมากยิ่งขึ้น คือ การที่ชุมชนจะมีความมั่นคงด้านอาหารหรือไม่ในบริบททางสังคมและเศรษฐกิจในยุคปัจจุบัน ไม่ได้หมายความว่าชุมชนจะต้องหันกลับไปสู่ระบบการผลิตเพื่อยังชีพแบบในอดีต และมีทรัพยากรธรรมชาติด้านความหลากหลายทางชีวภาพที่เอื้อต่อผลผลิตอาหารของชุมชนเท่านั้นจึงจะสามารถมีความมั่นคงด้านอาหารได้อย่างแท้จริง เพราะชุมชนในปัจจุบัน มีระบบการผลิตที่หลากหลาย วิถีชีวิตและความจำเป็นในการบริโภคอาหาร ก็ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแต่อาหารท้องถิ่นที่ได้จากธรรมชาติหรือผลิตเองในชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีอาหารจากภายนอกชุมชนที่คนในชุมชนซื้อหามาบริโภคด้วยและ นอกจากนี้วิธีการผลิตที่แตกต่างหลากหลายก็ทำให้ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติของคนในชุมชน อันเกี่ยวข้องกับการผลิตและแสวงหาอาหารก็มีความแตกต่างกันด้วย กลุ่มคนที่ไม่ได้เข้าถึงแหล่งอาหารโดยตรง แต่มีรายได้จากการผลิตในรูปแบบอื่นๆก็สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารผ่านการซื้ออาหารท้องถิ่นจากคนกลุ่มอื่นๆ ได้

ดังนั้นความมั่นคงด้านอาหารของกลุ่มคนที่มียาได้ของชุมชนจึงมีความมั่นคงด้านอาหารในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มคนกลุ่มอื่นๆ ภายใต้บริบทของการพัฒนาที่เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมว่าด้วยเรื่องอาหาร จึงเป็นเรื่องเฉพาะของแต่ละครอบครัวแต่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับกลุ่มคนกลุ่มอื่นๆ ในชุมชนอย่างแตกต่างหลากหลายและมีความซับซ้อนตามไปด้วย ทั้งนี้กลุ่มคนแต่ละกลุ่มการผลิตของชุมชนไม่ได้มีการแยกกันอย่างชัดเจน เนื่องจากแต่ละครัวเรือนจะมีกิจกรรมการผลิตหลากหลาย เช่น คนเก็บหาของป่าบางคนก็รับจ้างทั่วไปด้วย หรือคนที่รับจ้างในโรงงานผลิตสุรา ก็ทำไร่ข้าวโพดควบคู่ไปด้วย เป็นต้น นอกจากความแตกต่างหลากหลายของกลุ่มคนในชุมชนกลุ่มต่างๆ แล้ว ยังมีความแตกต่างในมิติความสัมพันธ์หญิงชายที่ปรากฏผ่านวิถีชีวิตประจำอีกด้วย ดังนั้นในการศึกษาความมั่นคงด้านอาหารของชุมชนในงานชิ้นนี้ จึงให้ความสำคัญกับการศึกษา ความสัมพันธ์หญิงชายในวิถีชีวิตประจำวัน ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงด้านอาหาร ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน และกลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกัน และมีวิธีการจัดการความมั่นคงด้านอาหารแตกต่างหากแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น

ดังนั้นความมั่นคงด้านอาหาร จึงหมายถึงความรู้สึกว่ามีหลักประกันว่าจะมีอาหารที่มีคุณภาพในปริมาณเพียงพอในการบริโภคอย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรมของตน ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ทุกคนและเข้าถึงได้ตลอดเวลา บนพื้นฐานของความมีเสถียรภาพ สามารถเข้าถึงทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า องค์ความรู้ และการมีเศรษฐกิจที่เหมาะสมเกื้อหนุนทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน อย่างไรก็ตามในทุกกระบวนการผลิตของชุมชนในเขตป่า มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพึ่งพาทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า อย่างมาก โดยเฉพาะความมั่นคงด้านอาหาร แต่การมีทรัพยากรหรือการมีรายได้เพียงอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวก็ไม่อาจก่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารได้ เนื่องจากความเป็นชุมชนชนบท ในยุคสมัยปัจจุบันนั้น มีค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตนอกเหนือจากค่าอาหาร ซึ่งต้องจ่ายทั้งรายวันและรายเดือนค่อนข้างสูง ไม่ว่าจะเป็นค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ ค่าภาษีสังคม ค่าเล่าเรียนบุตร ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับยานพาหนะ เป็นต้น หากพิจารณาแล้วรายการค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนชนบทนั้นไม่ได้แตกต่างจากคนในสังคมเมืองมากนักเพียงแต่จำนวนเงินที่ต้องจ่ายแต่ละรายการนั้นน้อยกว่าคนในเมืองเท่านั้นเอง ซึ่งเงินรายได้ของคนชนบทเองก็อยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำกว่าคนเมืองค่อนข้างมาก การใช้เงินรายได้ในการซื้อหาอาหารการกินจากภายนอกเพียงอย่างเดียวก็ไม่อาจทำได้เนื่องจากภาระค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่ต้องจ่ายจากเงินรายได้เช่นกัน และราคาอาหารที่ซื้อจากภายนอกก็มีราคาแพงกว่าด้วย ดังนั้นความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนและชุมชนในเขตป่ายุคปัจจุบัน จึงใช้ว่าจะขึ้นอยู่กับรายได้ของครัวเรือนเพียงอย่างเดียว จำเป็นต้องมีทั้งรายได้อันเกิดจากเศรษฐกิจที่ดีของชุมชน และมีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ที่อุดมสมบูรณ์อันเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติและเป็นทรัพยากรที่เกี่ยวกับการผลิตอาหารในชุมชน และแม้ว่าต้องมีการซื้ออาหาร ก็เป็นการซื้อจากคนในชุมชนที่เก็บหามาหรือผลิตเองในแปลงเกษตร ก็ถือว่าเป็นแหล่งอาหารมีคุณภาพราคาถูกที่คนทุกกลุ่มของชุมชนสามารถเข้าถึงได้

ในขณะที่ Van (1997) ได้กล่าวไว้ในบทความ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสตรีในการวางแผนจัดการความมั่นคงทางอาหารและสิทธิการเข้าถึง การใช้ทรัพยากรอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม มีสาระสำคัญในการ แก้ไขปัญหาความอดอยาก ในแต่ละภูมิภาคของโลกนั้น มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศ รวมทั้งยังได้ เสนอแนวทาง เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างนักมานุษยวิทยาและนักโภชนาการ ในการแก้ปัญหาความอดอยากทั่วโลกในแต่ละภูมิภาคของโลก โดยมีข้อสังเกตดังนี้คือ

1. ปัญหาของความหิวโดย ไม่ใช่ประเด็นเรื่องการขาดอาหาร แต่เป็นเรื่องของวัฒนธรรม
2. คนมักคิดว่า รูปแบบทางโภชนาการที่ใช้ได้ผลกับพื้นที่หนึ่ง จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์กับทุกวัฒนธรรม ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว รูปแบบทางโภชนาการที่เหมาะสมในแต่ละวัฒนธรรมมีความแตกต่างกันอย่างมาก

3. สิ่งที่ยากได้ หรือใช้เป็นอาหารนั้น จะถูกนิยามโดยวัฒนธรรม ซึ่งเราต้องเข้าใจจากความรู้อื่น
4. การใช้การสำรวจ เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะเข้าใจวิธีการกินของคนท้องถิ่นได้
5. หากจะทำงานกับเป้าหมายหรือกลุ่มตัวอย่างที่เป็นกลุ่มเสี่ยง หรือกลุ่มคนชายขอบของสังคม เราควรมีการวิเคราะห์ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมของภายในกลุ่มต่างๆ
6. ทั้งสื่อสาธารณะและผู้กำหนดนโยบาย ควรนำกรณีศึกษาโดยนักมานุษยวิทยามาสื่อสารต่อสาธารณะเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาความอดอยาก
7. เราควรใช้วัฒนธรรมในการบูรณาการเพื่อเกิดการพัฒนารสร้าง ความเข้าใจเรื่องโภชนาการและอาหาร
8. การวิเคราะห์ทางวัฒนธรรมจะแสดงให้เห็นว่า ประเด็นเรื่องอาหารนั้นเชื่อมโยงกับเรื่องอื่นๆ เช่น ระบบการเกษตรและระบบสุขภาพ ซึ่งหากจะทำความเข้าใจเรื่องอาหารการกิน เราจำเป็นต้องบูรณาการระบบต่างๆ เข้าด้วยกัน

และ Van (1999) ได้กล่าวอย่างน่าสนใจว่า ความมั่นคงด้านอาหารจะไม่มีทางเกิดขึ้นได้ ถ้าหากผู้หญิงไม่ได้มีอำนาจต่อรองในเชิงนโยบายเรื่องอาหาร ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับเรื่องอาหารนั้นถูกจัดเป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรม ผู้หญิงกับบทบาทเรื่องอาหารเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ อัตตลักษณ์และคุณค่าของผู้หญิงจึงมักเกิดขึ้นจากความภาคภูมิใจในตัวเองของผู้หญิง ที่สามารถเลี้ยงดูคนอื่น ครอบครัว และชุมชน การที่ผู้หญิงจะมีความภาคภูมิใจในเรื่องนี้ได้ ก็ย่อมต้องมีความมั่นคงด้านอาหาร เมื่อไหร่ก็ตามที่พวกเขาขาดความมั่นใจในเรื่องความมั่นคงด้านอาหาร และเขาไม่สามารถดูแลผู้อื่นได้ เขาก็จะขาดความรู้สึกภาคภูมิใจในตัวเองไปด้วย ในเรื่องความมั่นคงด้านอาหารเป็นสิทธิอย่างหนึ่งของทุกคน หากขาดความรู้สึกมั่นคงในเรื่องดังกล่าว ก็เท่ากับว่าบุคคลขาดสิทธิอันนี้ไป กล่าวคือ การที่เรื่องอาหารเกี่ยวกับ สิทธิในการเข้าถึงอาหารเชื่อมโยง กับสิทธิมนุษยชนด้านอาหารอื่นๆ และในการกำหนดนโยบายในเรื่องความมั่นคงด้านอาหารเพื่อแก้ปัญหาความอดอยาก ต้องเข้าใจสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรอาหารเป็นสำคัญ และการพิจารณาแบบบูรณาการสิทธิด้านต่างๆ เข้าด้วยกันแบบเสริมหนุนกัน โดยไม่แยกสิทธิประเภทต่างๆ ออกจากกัน จึงจะสามารถสนับสนุนให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอันที่มนุษย์ทุกคนพึงควรได้รับ

Iram and Butt (2004) ได้กล่าวว่าตัวชี้วัดที่สำคัญที่สุดของการมีความมั่นคงด้านอาหาร คือ รายได้ของครัวเรือน โดยครัวเรือนที่มีระดับรายได้สูงจะสามารถได้มาซึ่งอาหาร มีโอกาสและทางเลือกมากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ ในที่นี้ระดับของรายได้จะนำไปสู่การซื้ออาหารที่มีคุณภาพ และโภชนาการที่สูงหรือต่ำ และปัจจัยทางสภาพแวดล้อมก็มีส่วนในการสนับสนุนให้คนได้มี

คุณภาพที่ดีด้วย เช่น การมีน้ำสะอาด สภาพแวดล้อมที่ดี ซึ่งนำมาซึ่งสุขภาพที่ดีด้วยสภาพแวดล้อม ทำให้คนจนคนรวยในพื้นที่ที่สภาพแวดล้อม ไม่ดีก็ไม่อาจเข้าถึงอาหารหรือของใช้บริโภคที่มีคุณภาพได้ โดยในงานศึกษานี้มีข้อเสนอ 3 ประการ คือ (1) คำนึงถึงการวิเคราะห์ทางเพศสภาพ ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้หญิงและผู้ชาย ตั้งแต่ในระดับครัวเรือนและเน้นกลุ่มผู้หญิงเป็นหลักด้วย (2) ต้องผนวกเอาเรื่องสุขภาพ มาวิเคราะห์ด้วย (3) นโยบายทางด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ บทบาทเชิงสถาบันในการสนับสนุนด้วยความมั่นคงด้านอาหาร

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ความมั่นคงด้านอาหารไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเรื่องของครัวเรือนเพียงอย่างเดียว มีประเด็นที่ต้องวิเคราะห์เชื่อมโยงกับชุมชนและหน่วยงานองค์กรภายในท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยเหลือกันให้สภาพปัญหาโดยรวม เนื่องจากครัวเรือนเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสังคม หน่วยใหญ่ในระดับชุมชน สังคม ประเทศชาติ ดังนั้นการศึกษา ความมั่นคงด้านอาหารจึงเป็นประเด็นที่ค่อนข้างจะซับซ้อน ทั้งนี้สภาพปัญหาแต่ละแห่งมีข้อจำกัดและเงื่อนไขทางด้านสังคม รวมทั้งด้านทรัพยากร วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีอยู่ มีกินของคนในชุมชนท้องถิ่น

การเข้าถึงทรัพยากรที่สัมพันธ์กับอาหาร

Smith, Elobeid and Jensen (1999) ได้ศึกษาสาเหตุของปัญหาความไม่มั่นคงทางด้านอาหารของประเทศกำลังพัฒนาที่เชื่อมโยงกับภูมิศาสตร์ ซึ่งเน้นในแง่ของปริมาณอาหารที่ไม่เพียงพอต่อจำนวนประชากร โดยอาศัยปริมาณของเด็กที่ขาดสารอาหารในประเทศในภูมิภาคเอเชียใต้และ Saharan Africa ที่มีเด็กที่เสียชีวิตเนื่องจากโรคขาดสารอาหารจำนวนมาก โดยมุ่งอธิบายในภาพกว้างของปัญหาการขยายตัวของปัญหาความไม่มั่นคงทางด้านอาหารในประเทศกำลังพัฒนาโดยมุ่งตอบคำถามสำคัญ 2 ประการคือ ทำไมประเทศเหล่านี้ไม่มีความปลอดภัยทางด้านอาหารและทำไมอาหารจึงมีไม่เพียงพอ โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นประเทศกำลังพัฒนาจำนวน 58 ประเทศโดยใช้เด็กที่ขาดสารอาหารเป็นกลุ่มตัวแทน ซึ่งผู้เขียนได้พิจารณาถึงสาเหตุขั้นพื้นฐานของปัญหา คือ ปัญหาความยากจน และความไม่เหมาะสมทางด้านภูมิศาสตร์ในประเทศกำลังพัฒนาอันเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาความไม่มั่นคงทางด้านอาหาร ในงานศึกษาดังกล่าวได้ใช้วิธีการทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล จะเห็นได้จากข้อมูลเชิงปริมาณที่เป็นข้อมูลเชิงสถิติ ที่เก็บรวบรวมได้ และนำมาคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรเด็กที่ขาดสารอาหารในแต่ละภูมิภาคเป็นสัดส่วน และนำเสนอเป็นรูปกราฟแสดงให้เห็นสัดส่วนที่ชัดเจน

งานศึกษาของ Norberg-Hodge, Merrifield and Gorelick (ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์ แปล 2545) ศึกษาความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชน ที่มุ่งวิพากษ์กระบวนการโลกาภิวัตน์ว่าด้วยเรื่อง

อาหาร ในมิติทางเศรษฐศาสตร์ โดยได้วิเคราะห์ระบบตลาดโลกที่ผลักดันให้เรื่องอาหารที่เคยอยู่ในอำนาจของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การกระจาย และการบริโภค กลายเป็นสินค้าที่อยู่ในตลาดโลก และต้องใช้ต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมมหาศาลในการสร้างระบบอาหารโลก ในทางกลับกัน ก็เป็นการทำลายระบบอาหารท้องถิ่นลงอย่างสิ้นเชิง ชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถพึ่งตนเองในด้านการสร้างความมั่นคงทางอาหารได้อีกต่อไป ในงานเขียนชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นความล้มเหลวของการพยายามสร้างระบบอาหารโลก ซึ่งไม่ได้ก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมโลก เพราะผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของระบบอาหารโลกนั้นเป็นของบริษัทเอกชนขนาดใหญ่แทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะในประเทศโลกที่หนึ่ง ที่เบียดขับเอาทรัพยากรในประเทศโลกที่สามเพื่อการผลิตอาหารเข้าสู่ระบบตลาดโลก การเกษตรในประเทศโลกที่สามจึงถูกผลักดันจากประเทศโลกที่หนึ่งให้เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกพืชที่เอื้อต่อความอยู่รอดของชีวิตและมีระบบตลาดที่ตนสามารถเข้าถึงและควบคุมได้ ให้กลายเป็นการเกษตรเชิงพาณิชย์ที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว พื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรในท้องถิ่นจากที่เคยมีความหลากหลายของพรรณพืช ท้องถิ่นมีความมั่นคงทางอาหาร กลายเป็นผู้สูญเสียความมั่นคงทางด้านอาหาร องค์ความรู้ท้องถิ่นในระบบการผลิตแบบเดิมก็หมดความสำคัญลง จนเกือบจะไม่หลงเหลือความเป็นตัวของตัวเองของท้องถิ่น

ส่วนงานศึกษาของ Rao (2005) ที่ศึกษา สิทธิในการเข้าถึงที่ดินของผู้หญิงกับความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือน การแสวงหาการเชื่อมโยงแนวคิดกรณีศึกษาในอินเดีย งานศึกษานี้ได้กล่าวถึงสิทธิการเข้าถึงที่ดินของเกษตรกรหญิงชาวอินเดีย ในมิติของความไม่เท่าเทียมกันของสิทธิผู้หญิงและผู้ชายในที่ดินสำหรับการเกษตร การที่ผู้หญิงไม่มีสิทธิในการเข้าถึงที่ดิน ทำให้เกิดปัญหาความไม่มั่นคงด้านอาหาร เนื่องจากที่ดินคือทรัพยากรที่จำเป็นต่อการมีความมั่นคงด้านอาหาร ที่ดินคือปัจจัยสำคัญในการผลิตอาหารและผลผลิตเพื่อขาย การที่ผู้หญิงมีสิทธิในที่ดินคือการมีอำนาจตัดสินใจในการผลิตและการจัดการผลผลิต

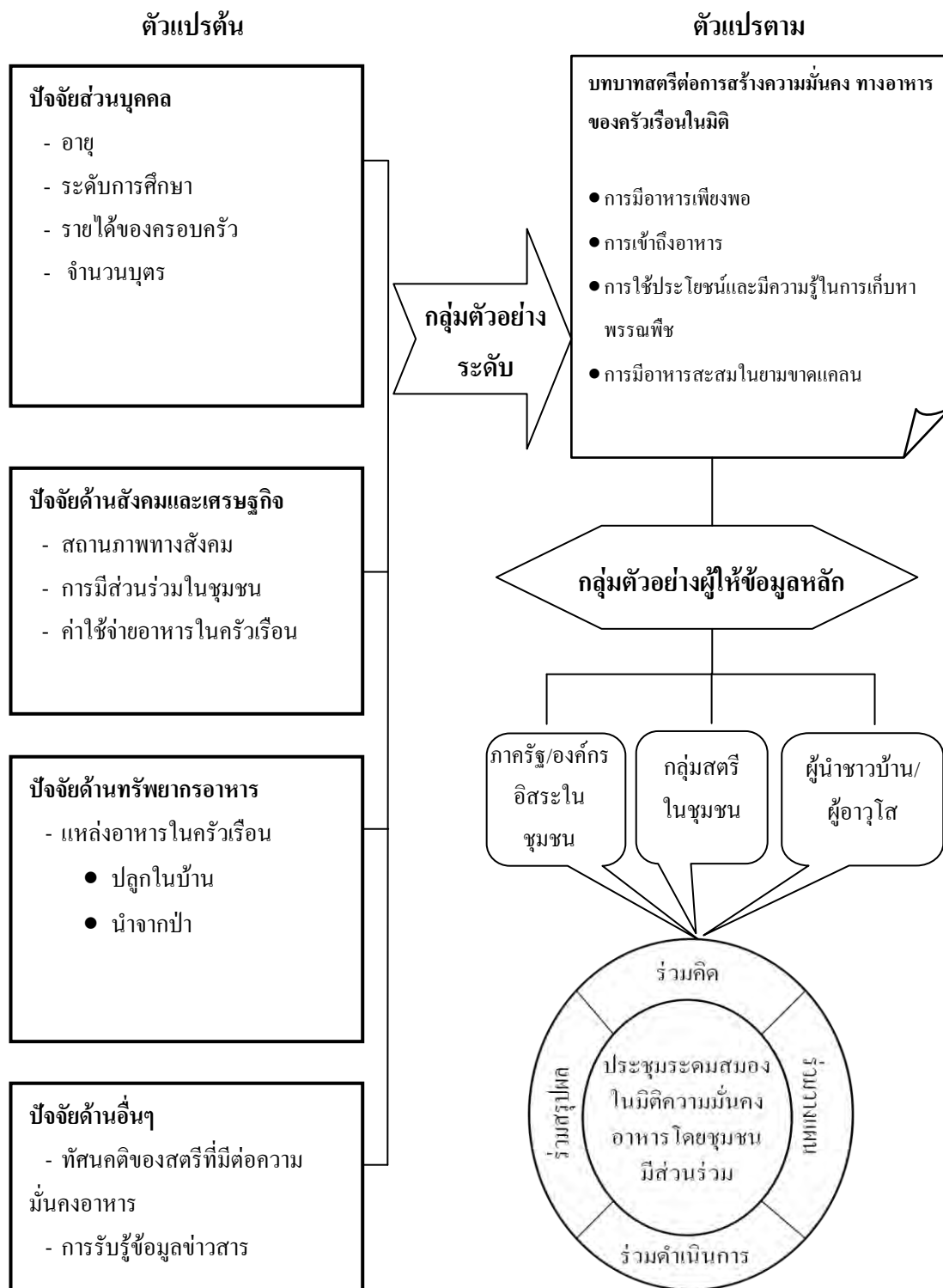
Maxwell (1995) ในงานศึกษาทางเลือกของกลยุทธ์ในความมั่นคงด้านอาหาร การวิเคราะห์ครัวเรือนของเกษตรกรกรรมในเขตเมืองของ Campala ได้กล่าวถึงการเข้าถึงอาหารด้วยวิถีทางเลือกอื่นๆ ในการสร้างความมั่นคงด้านอาหารของคนเมือง ซึ่งมีที่ดินน้อย มีข้อจำกัดในการผลิตอาหาร หากมีการจัดการที่ดินที่มีอยู่จำนวนน้อยให้มีประสิทธิภาพก็จะสามารถทำการผลิตที่ให้ผลผลิตสูง และมีปริมาณอาหารเพียงพอ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านทรัพยากรที่ดิน ซึ่งการจัดการที่ดีในเรื่องของที่ดินจะสามารถสร้างทางเลือกในการเข้าถึงอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการได้มากขึ้น ในงานนี้จึงสนับสนุนให้มีการจัดการที่ดินในเมืองให้มีประสิทธิภาพและเน้นการใช้ประโยชน์ในที่ดินที่มีอยู่ปริมาณที่น้อย

Rooyen, (1998) ได้ศึกษา หนทางที่จะนำไปสู่การมีความมั่นคงด้านอาหารของภูมิภาคในแอฟริกาใต้ ในกรอบนโยบายใหม่สำหรับภาคการเกษตร เป็นการศึกษาในภูมิภาคแอฟริกาใต้โดยเน้นในพื้นที่ชนบทที่ยากจนและไม่มีความมั่นคงด้านอาหาร Rooyen เห็นด้วยกับข้อเสนอของนักวิจัยเกี่ยวกับความมั่นคงด้านอาหารคนหนึ่งที่ว่า ความมั่นคงด้านอาหารไม่ใช่เพียงการมีปริมาณอาหารที่มากเพียงพอเท่านั้น แต่ควรจะหมายถึงการได้รับอาหารที่มีคุณภาพและมีคุณค่าทางโภชนาการด้วย ทั้งนี้รายได้ของครัวเรือนคือสิ่งที่น่าสนใจซึ่งอาหาร ผู้มีรายได้น้อยย่อมไม่มีโอกาสในการเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีราคาแพง ความยากจนทำให้ไม่สามารถเข้าถึงอาหารที่ดี โดยทั่วไปแล้วการพูดถึงความมั่นคงด้านอาหารคนมักคิดถึงการพัฒนาและส่งเสริมการผลิตในภาคเกษตรกรรมให้ผลิตอาหารให้ได้ปริมาณมากเพียงอย่างเดียว แต่ไม่คำนึงถึงรายได้และปัญหาความยากจนที่ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรอาหารที่มีคุณภาพได้

ทั้งนี้ในงานเขียนดังกล่าวได้แสดงให้เห็นการเข้ามาของระบอบสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ที่ดำเนินการโดย องค์การการค้าโลก (WTO) ที่กำลังเข้าครอบครองสิทธิและผูกขาดความรู้เกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์พืชที่เกษตรกรผลิตองค์ความรู้เกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์เหล่านั้นมาช้านาน ปัญหาที่ตามมาคือเกษตรกรต้องกลายเป็นผู้สูญเสียและไร้ความมั่นคงด้านอาหาร นอกจากนี้ยังได้อธิบายให้เห็นความล้มเหลวในการเกษตรแบบอุตสาหกรรมที่ไม่ได้ผลิตอาหารให้เพิ่มขึ้น แต่กลับทำลายแหล่งอาหารอันหลากหลาย และสายพันธุ์พืชเชิงเดี่ยวในการเกษตรสมัยใหม่ไม่ได้ใช้พื้นที่เพาะปลูกน้อยให้ผลผลิตสูง และจะเหลือพื้นที่สำหรับเป็นพื้นที่อนุรักษ์มากขึ้นอย่างที่ยุทธเอกชนเหล่านั้นกล่าวอ้าง แต่การปลูกพืชเชิงเดี่ยวไม่มีความหลากหลายให้ผลผลิตเพียงชนิดเดียวในแต่ละแปลงกลับทำให้ต้องมีพื้นที่เพาะปลูกจำนวนมากสำหรับพืชชนิดต่างๆ มากขึ้น ในทางตรงข้ามการเกษตรแบบผสมผสานกลับให้ผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่สูงกว่าการเกษตรพืชเชิงเดี่ยว และมีความหลากหลายมากกว่า

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากประเด็นดังกล่าว ได้กำหนดเป็นกรอบแนวคิดการศึกษาวิจัยดัง ภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัย เรื่องบทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง เป็นการศึกษาแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานศึกษาดังต่อไปนี้

การสุ่มพื้นที่และคัดเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่าง

อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง ซึ่งประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลทุ่งงาม ตำบลเสริมซ้าย ตำบลเสริมขวา และตำบลเสริมกลาง มีทั้งหมดครัวเรือน 6,348 ครัวเรือน โดยมีประชากรรวมทั้งหมด 23,498 คน จำแนกเป็น หญิง 11,546 คน ชาย 11,952 คน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษามี 2 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มตัวอย่างระดับครัวเรือน (2) การสุ่มกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยมีวิธีการสุ่มดังต่อไปนี้

1. กลุ่มตัวอย่างระดับครัวเรือน จะทำคัดเลือกกลุ่มครัวเรือนที่มีความแตกต่างกันตามลักษณะทางเศรษฐกิจ คือ ฐานะปานกลางและยากจน มีหลักเกณฑ์การพิจารณาโดยใช้ข้อมูลการสรุปผลครัวเรือนที่ตกเกณฑ์ จปฐ. ประจำปี 2552 จังหวัดลำปาง จากนั้นจึงกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างระดับครัวเรือนด้วยสูตรของ ยามานะ (Yamane, 1970)

$$\text{สูตร } n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

เมื่อ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = ขนาดประชากร

e = ความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งกำหนดไว้ร้อยละ 5 หรือ ที่ระดับ

นัยสำคัญ 0.05

จากการคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างจากสูตร (Yamane, 1967) ได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาทั้งสิ้น 376 คน

เมื่อคำนวณได้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างแล้ว พบว่า ทั้ง 4 ตำบล มีจำนวนประชากรที่แตกต่างกัน จึงทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแต่ละตำบล โดยใช้สูตร $n_i = \frac{nN_i}{N}$ เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่ต้องการ จากนั้นคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างระดับครัวเรือนในแต่ละตำบล โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (simple random sampling) บุญธรรม (2540) เพื่อให้ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างครบถ้วน จำนวนทั้งสิ้น 376 คน ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนตัวอย่างของแต่ละกลุ่มตัวอย่างระดับครัวเรือนที่ต้องการศึกษา

พื้นที่ศึกษา	จำนวน (ครัวเรือน)	ขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการ (คน)
1. ตำบลทุ่งงาม	933	55
2. ตำบลเสริมขวา	2,150	127
3. ตำบลเสริมซ้าย	2,265	134
4. ตำบลเสริมกลาง	1,000	59
รวม	6,348	376

2. การสุ่มกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (purpose random sampling) รวมทั้งสิ้น 30 คน จากพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 ตำบล ๆ ละ 7 - 8 คน ได้แก่ ตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน เยาวสตรี คณะกรรมการพัฒนาสตรีประจำหมู่บ้าน ผู้อาวุโสของหมู่บ้านและ แก่นนำชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือและเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องชุมชนและวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นอย่างดี รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ เช่น หัวหน้าองค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนาการประจำตำบล และหัวหน้าสถานีอนามัยตำบล เจ้าหน้าที่องค์การพัฒนาสตรี ซึ่งคณะผู้วิจัยจะดำเนินการร่วมกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการประชุมกลุ่มระดมสมอง (Focus Group) รวมทั้งสรุปผลการประชุมในมิติความมั่นคงอาหารของตำบล ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวนี้ คณะผู้วิจัยจะทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำและจะไม่เป็นผู้กำหนดทิศทางการตัดสินใจให้คนในชุมชน ทั้งนี้มุ่งเน้นให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักได้ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมดำเนินการปฏิบัติ อันจะนำไปสู่กระบวนการหาแนวทางสร้างความมั่นคงอาหารให้กระจายอย่างทั่วถึง ตลอดจนคนในชุมชนในการป้องกันและลดปัญหาความทางพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

การดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาแบบผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ (1) การวิจัยเชิงปริมาณ เป็นการรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับบทบาทสตรีที่มีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน และปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทสตรีในการสร้างความมั่นคงอาหารของครัวเรือนในชุมชน (2) การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือน แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมและยั่งยืน ตลอดจนประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงอาหารในชุมชน โดยมีการดำเนินงานดังนี้

1. การวิจัยเชิงปริมาณ (กลุ่มครัวเรือนตัวอย่าง 376 คน)

คณะผู้วิจัยจะใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ลักษณะ คือ ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ซึ่งมีรายละเอียด คือ

1.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ประกอบด้วย ข้อมูลทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ศึกษาบริบทชุมชน ด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การเปลี่ยนแปลงทางทรัพยากรและวิถีชีวิต รวมทั้งประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยสำรวจและการรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานราชการ และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ องค์การบริหารส่วนตำบล และสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศ (GIS) ตลอดจนค้นคว้าข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ใช้วิธีการดังนี้คือ (1) การสำรวจชุมชนในเรื่องสภาพแวดล้อมและแหล่งทรัพยากรอาหารในชุมชน เช่น พื้นที่การเกษตร สภาพบ้านเรือน ป่าที่เป็นแหล่งหาอาหารในชุมชน โครงสร้างพื้นฐานในชุมชน แม่น้ำลำคลอง รวมทั้งการประกอบอาชีพการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเพื่อให้ทราบข้อมูลเบื้องต้น (2) การสัมภาษณ์สตรีกลุ่มตัวอย่าง ที่เป็นภรรยาของหัวหน้าครัวเรือน หรือเป็นหัวหน้าครัวเรือน หรือในกรณีที่บุคคลทั้งสองไม่อยู่ จะทำการสัมภาษณ์สตรีที่อยู่ในครัวเรือนที่บรรลุนิติภาวะแล้ว

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 30 คน)

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (in - depth interview) โดยจัดเตรียมแนวคำถามไว้ล่วงหน้า และ คณะผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง

2.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยคณะผู้วิจัยจะเข้าพำนักอยู่ร่วมกับกลุ่มครัวเรือนตัวอย่าง 1 – 2 วัน เพื่อสังเกตบทบาทหน้าที่ในการจัดอาหาร/ประกอบอาหารสำหรับคนในครอบครัว

2.3 การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ร่วมกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ในประเด็นเกี่ยวข้องกับคามมั่นคงทางอาหารในชุมชน

2.4 จัดประชุมระดมสมองเพื่อวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน (SWOT analysis) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชน

2.5 จัดประชุมระดมสมองและร่วมกันสังเคราะห์หาข้อสรุปเกี่ยวกับบทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนให้ครอบคลุมพื้นที่เป้าหมายที่ทำการศึกษาทั้ง 4 ตำบล คือ ตำบลทุ่งงาม ตำบลเสริมซ้าย ตำบลเสริมขวา และ ตำบลเสริมกลาง อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

2.6 จัดประชุมเพื่อหาแนวทางในการสร้างความมั่นคงอาหารในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน โดยให้ความสำคัญกับบทบาทสตรีในครอบครัว

2.7 สรุปผลการวิจัยและเขียนรายงานการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสังเกต โดยใช้วิธีการสังเกต 2 รูปแบบ คือ 1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant Observation)
2. แบบสอบถาม เป็นแบบสอบถามวิเคราะห์ตนเองเพื่อประเมินบทบาทหน้าที่ของสตรีในชุมชน ที่มีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน
3. สื่อที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เช่น ปฏิทินพืชอาหารพื้นบ้าน และอาหารธรรมชาติจากป่าชุมชน ปฏิทินผักพื้นบ้านตามฤดูกาลเพาะปลูกในชุมชน เป็นต้น
4. การจัดประชุมเสวนาเพื่อระดมสมอง โดยจัดเตรียมประเด็นอภิปรายและประเด็นคำถาม เพื่อวิเคราะห์สภาพความมั่นคงอาหารของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสตรีที่มีส่วนสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงของอาหารในครัวเรือน

สถิติที่ใช้ในการวิจัย

สถิติที่ใช้ คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าสหสัมพันธ์ (Correlation) ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Multiple regression)

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง สรุปได้ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพทางภูมิศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจ

ตอนที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

ตอนที่ 3 การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารที่ปลูกในหมู่บ้านและป่าในชุมชน

ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ และปัจจัยที่มีบทบาทต่อความมั่นคงอาหาร

ตอนที่ 5 แนวทางพัฒนาบทบาทสตรีชนบทเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

ตอนที่ 1 สภาพทางภูมิศาสตร์ สังคมและเศรษฐกิจ

สภาพภูมิศาสตร์ของอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

อำเภอเสริมงามตั้งอยู่ในเขตบ้านทุ่งงามพัฒนา หมู่ที่ 11 ตำบลทุ่งงาม อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอเมืองลำปาง ห่างจากศาลากลางจังหวัดลำปางตามเส้นทางถนนพหลโยธินและถนนสายจังหวัดลำปาง – ลี้ ผ่านอำเภอเกาะคา เป็นระยะทาง 56 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	- ติดกับตำบลทาкас อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน และ ตำบลเมืองยาว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
ทิศใต้	- ติดกับติดต่อตำบลนาขาง อำเภอสบปราบ และตำบลแม่ถอด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	- ติดกับตำบลไหล่หิน และตำบลนาแก้ว อำเภอเกาะคา และตำบลแม่กัวะ อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	ติดกับตำบลตะเคียน ตำบลทุ่งหัวช้าง อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 1 แผนที่ อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

ลักษณะภูมิประเทศ

อำเภอเสริมงามมีพื้นที่ทั้งหมด 631,727 ตารางกิโลเมตร สภาพเป็นภูเขาประมาณร้อยละ 50 ส่วนใหญ่อยู่บริเวณตอนเหนือของอำเภอในเขตตำบลเสริมขวา สภาพป่าไม้มีพื้นที่ทั้งสิ้น 448,744 ไร่ หรือร้อยละ 76 ของพื้นที่ทั้งหมด

การเมืองการปกครอง

อำเภอเสริมงามแบ่งเขตการปกครองตาม พ.ร.บ.ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 เป็น 4 ตำบล 42 หมู่บ้าน ดังนี้

ตำบลทุ่งงาม มี 11 หมู่บ้าน คือ 1.บ้านแม่กิด 2.บ้านนาบอน 3.บ้านทุ่งงาม 4.บ้านมั่ว 5.บ้านสาแล 6.บ้านคอนแก้ว 7.บ้านใหม่ 8.บ้านคอนงาม 9.บ้านห้วยส้ม 10.บ้านแม่คำใต้ 11. บ้านทุ่งงามพัฒนา

ตำบลเสริมซ้าย มี 10 หมู่บ้าน คือ 1.บ้านแม่คำ 2.บ้านสบแม่ท่า 3.บ้านนาจะลา 4. บ้านนาไผ่ 5.บ้านท่าโป่ง 6.บ้านนาเคา 7.บ้านน้ำหลง 8.บ้านนาสันติสุข 9.บ้านดงนอกจอก 10.บ้านนางอย

ตำบลเสริมกลาง มี 9 หมู่บ้าน คือ 1.บ้านโป่งน้ำร้อน 2.บ้านกัวห้วยเบ็ก 3.บ้านสันโป่ง 4.บ้านเหล่ายาว 5.บ้านศรีลังกา 6.บ้านฮ่องฮี 7.บ้านนาเอียง 8.บ้านทุ่งคำ 9.บ้านสบเสริม

ตำบลเสริมขวา มี 12 หมู่บ้าน คือ 1.บ้านปงหลวง 2.บ้านปงแพ่ง 3.บ้านปงป่าป้อ 4.บ้านทุ่งไผ่ 5.บ้านแม่ผึ้ง 6.บ้านแม่เลียงพัฒนา 7.บ้านแม่เลียง 8.บ้านปงหัวทุ่ง 9. บ้านปงแล้ง 10.บ้านแม่ห้อม 11.บ้านปงประคู้ 12.บ้านห้วยหลวง

ภาพที่ 2 สภาพบ้านเรือนและถนนคมนาคมในหมู่บ้าน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

บริบทของชุมชนอำเภอเสริมงาม

อำเภอเสริมงามเป็นอำเภอเล็กๆ ในจังหวัดลำปาง มี 4 ตำบล 42 หมู่บ้าน ในจำนวนนี้มีหมู่บ้านกะเหรี่ยง 3 หมู่บ้าน โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีพื้นที่นาและสวนอยู่ตามลำน้ำ ซึ่งมี 4 สาย คือ น้ำแม่เสริม น้ำแม่เลียง น้ำแม่ลา และน้ำแม่ดำ แต่เดิมพื้นที่อำเภอเสริมงามอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอเกาะคา ต่อมากระทรวงมหาดไทยประกาศยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอเมื่อวันที่ 16 สิงหาคม 2514 และได้มีพระราชกฤษฎีกาให้ยกฐานะเป็นอำเภอลำดับที่ 11 ของจังหวัดลำปางเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2518 จากการบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของอำเภอเสริมงาม ซึ่งได้รับการบอกเล่ามาอีกต่อหนึ่งจากพ่อหลวงใจเทพทอง และ พ่อจัน สร้อยขำย ราษฎรบ้านดอนแก้ว (ซึ่งปัจจุบันทั้งพ่อหลวงใจและพ่อจันได้ถึงแก่กรรมแล้ว) เล่าให้ฟังว่า เมื่อสมัยโบราณมีชนชาติหนึ่งเรียกว่า “ลัวะ” ได้มาตั้งถิ่นฐาน อยู่ก่อนมีจำนวนประชากรไม่มากนัก แต่บางกระแสนี้กล่าวว่าความจริงมีพวกชาวองหรือชาวลื้อ ได้ตั้งถิ่นฐานในดินแดนแห่งนี้มาก่อน ดังนั้นจึงไม่ทราบแน่ชัดว่าใครอยู่ก่อนกันแน่ ต่อมาได้มี “คนไต” หรือ “คนไทย” ได้อพยพมาจากแคว้นหนองแส ได้แก่ เมืองยู เมืองยองตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งถูกพวกจีนรุกราน ได้อพยพอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่พื้นที่แห่งนี้เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จนกลืนผู้อาศัยอยู่ก่อน คือ พวกชนชาติลัวะ และชาวองหายสาบสูญไปในที่สุด เมื่อมีพลเมืองเพิ่มมากขึ้น จึงได้เกิดมีผู้นำเป็นเจ้าพระยาปกครองเมือง เมื่อมีเจ้าเมืองปกครองแล้วจึงได้ช่วยกันสร้างเมืองเล็กๆ ขึ้นเมืองหนึ่ง เรียกว่า “เมืองเสริม”

เป็นที่ทราบกันว่าในอดีต อำเภอเสริมงาม มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้ และภูเขาที่เต็มไปด้วยแร่ดีบุก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516- 2517 มีการสัมปทานป่าไม้และการระเบิดภูเขาเพื่อทำเหมืองแร่ มีพ่อค้าและนักลงทุนเข้ามาตัดถวง ผลประโยชน์จากการ สัมปทานป่าและทำเหมืองแร่ หลังจากนั้นแม้ว่าจะมีประกาศยุติสัมปทานทั้งป่าไม้และเหมืองแร่ แต่พื้นที่ป่าที่ถูกทำลายยังคงมีการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ปี 2540 ซึ่งเป็นช่วงผันผวนทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ธุรกิจภาคอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจและทยอยปิดตัว มีอัตราการจ้างงานลดลง ทำให้ลูกหลานชาวอำเภอเสริมงามต้องเดินทางกลับสู่ถิ่นฐานบ้านเกิด เพื่อรับจ้างนายทุนทำไม้ รวมทั้งจับจองที่ดินเสื่อมโทรมในป่าเพื่อปลูกพืชเดี่ยวเชิงพาณิชย์ ดังนั้นจึงเป็นเหตุทำให้พื้นที่ป่าใน อำเภอเสริมงาม ได้ถูกทำลายซ้ำอย่างหนัก และเกิดความแห้งแล้ง มากกว่าเดิม มีการลักลอบตัดโค่นต้นไม้ ส่งผลทำให้เกิดวิกฤติการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ทรัพยากรพืชอาหารจากป่าลดน้อยลง ดินบนภูเขาสูงเสื่อมโทรมกลายเป็นทราย ในฤดูฝนมีน้ำไหลหลาก ทำให้ ดินไม่อุ้มน้ำ และมี เม็ดทรายไหลลงถม ไร้หนา ส่วน ฤดูแล้งขาดแคลนน้ำและเกิด วิกฤตการณ์แย่งชิงน้ำ ทำการเกษตร ที่สำคัญมากกว่านั้นได้มีผลกระทบต่อผืนป่าซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารธรรมชาติในชุมชน

ภาพที่ 3 สภาพไร่นาในฤดูแล้ง อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

ภาพที่ 4 สภาพไร่นาในฤดูฝน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

ภาพที่ 5 ดินบนภูเขาพังทลายเนื่องจากฝนตกหนัก

ตอนที่ 2 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

กลุ่มตัวอย่างสตรีที่ทำการศึกษารวมทั้งสิ้น 376 คน มีอายุ ต่ำสุด 22 ปี สูงสุด 85 ปีและมีอายุเฉลี่ย 50 ปี ซึ่งเป็นวัยทำงานทั้งในบ้านและนอกบ้านเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 61.20 เป็นครอบครัวขนาดเล็ก มีสมาชิกในครัวเรือน 1 - 4 คน จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า สตรีที่อยู่ในพื้นที่ชนบทส่วนใหญ่ มีการศึกษาน้อย คือ สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น (ป. 4) จำนวน 111 คน คิดเป็นร้อยละ 29.5 0 รองลงมา คือ ผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือ 95 คน คิดเป็นร้อยละ 25.3 0 ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ป.6 หรือ ป.7) 87 คน คิดเป็นร้อยละ 2 3.10 อนุปริญญาและสูงกว่า 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.40 ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา 258 คน คิดเป็นร้อยละ 68.60 รองลงมาคือทำไร่ทำสวน 57 คน คิดเป็นร้อยละ 15.20 รับจ้างทั่วไป 43 คน คิดเป็นร้อยละ 11.40 และค้าขาย 18 คน คิดเป็นร้อยละ 4.80 นอกจากนี้ยังพบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีสถานภาพ เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน จำนวน 185 คน คิดเป็นร้อยละ 49.20 รองลงมา จำนวน 180 คน คิดเป็นร้อยละ 47.90 ไม่ได้ร่วมเป็นสมาชิกและไม่มีบทบาทหรือตำแหน่งสถานภาพทางสังคม

ตารางที่ 2 ข้อมูลทั่วไป (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

ข้อมูล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
อายุ		
ต่ำกว่า 50 ปี	194	51.60
50 - 70 ปี	152	40.40
มากกว่า 70 ปี	30	8.00
อายุต่ำสุด 22 ปี สูงสุด 85 ปี เฉลี่ย 50 ปี		
สมาชิกในครัวเรือน		
1 - 4 คน	230	61.20
5 - 7 คน	133	35.30
มากกว่า 7 คน	13	3.50
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้เรียนหนังสือ	95	25.30
ประถมศึกษาตอนต้น (ป.4)	111	29.50
ประถมศึกษาตอนปลาย (ป.6 หรือ ป.7)	87	23.10
มัธยม	74	19.70
อนุปริญญาและสูงกว่า	9	2.40

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ข้อมูล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
อาชีพ		
ทำนา	258	68.60
ทำไร่ ทำสวน	57	15.20
รับจ้างทั่วไป	43	11.40
ค้าขาย	18	4.80
สถานภาพทางสังคม		
ประธานกลุ่มแม่บ้าน	6	1.60
รองประธานกลุ่มแม่บ้าน	5	1.30
สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน	185	49.20
ไม่มีตำแหน่ง/สถานภาพทางสังคม	180	47.90

หนี้สินและเงินออมในครอบครัวของสตรีชนบท

จากการศึกษายืนยันว่า ครอบครัวของสตรีส่วนใหญ่มีหนี้สิน 225 คน คิดเป็นร้อยละ 59.80 จำแนกเป็นหนี้สินในระบบโดยเฉลี่ย 47,674 บาท ต่ำสุด 500 บาท สูงสุด 1,197,000 บาท ส่วนหนี้สินนอกระบบโดยเฉลี่ย 2,756 บาท ต่ำสุด 1,500 บาท สูงสุด 300,000 บาท กลุ่มเป้าหมายส่วนที่เหลือ 151 คน คิดเป็นร้อยละ 40.20 ไม่มีหนี้สิน ซึ่งชี้ให้เห็นว่า กลุ่มสตรีที่มีภาระหนี้สินมาก ทำให้มีเงินซื้ออาหารได้น้อยลง นอกจากนี้ยังพบว่า ส่วนใหญ่ มีเงินออม 249 คน คิดเป็นร้อยละ 62.20 โดยมีแหล่งฝากเงินออมไว้ที่กลุ่มออมทรัพย์ 106 คน คิดเป็นร้อยละ 28.20 รองลงมา คือ ธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) จำนวน 101 คน คิดเป็นร้อยละ 26.90 แม้ว่าสตรีกลุ่มเป้าหมายจะมีเงินออมแต่มียอดเงินฝากคงเหลือน้อย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการออมเพื่อใช้สิทธิกู้เงินสำหรับลงทุนทำการเกษตร(ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 หนี้สินและเงินออมในครอบครัวของสตรีชนบท (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

เรื่อง	จำนวน (คน)	ร้อยละ
หนี้สิน		
ไม่มีหนี้สิน	151	40.20
มี	225	59.80
หนี้ในระบบ		
ต่ำกว่า 15,000 บาท	25	6.70
15,000 - 50,000 บาท	106	28.20
สูงกว่า 50,000 บาท	84	22.30
ต่ำสุด = 500 บาท สูงสุด = 1,197,000 บาท เฉลี่ย = 47,674 บาท		

ตารางที่ 3 (ต่อ)

เรื่อง	จำนวน (คน)	ร้อยละ
มีหนี้ในระบบ		
ต่ำกว่า 15,000 บาท	6	1.60
15,000 - 50,000 บาท	11	2.90
สูงกว่า 50,000 บาท	6	1.60
ต่ำสุด = 1,500 บาท สูงสุด = 300,000 บาท เฉลี่ย = 2,756 บาท		
เงินออม		
ไม่มีเงินออม	127	33.80
มี	249	66.20
แหล่งฝากเงินออม		
ธนาคาร	101	26.90
สหกรณ์ออมทรัพย์	11	2.90
กลุ่มออมทรัพย์	106	28.20
กลุ่มอาชีพ	9	2.40
อื่นๆ (ที่บ้าน)	22	5.90

การบริหารจัดการรายได้เพื่อซื้ออาหารบริโภคในครัวเรือน

จากตาราง 4 แสดงให้เห็นว่ารายได้ครัวเรือนของคนในชนบทส่วนใหญ่จะ มาจากสามี คิดเป็นเงินต่อเดือน เฉลี่ย 6,792 บาท ต่ำสุด 500 บาท สูงสุด 15,500 บาท เมื่อพิจารณาจำนวนเงิน รายได้ของกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ 212 คน คิดเป็นร้อยละ 56.40 ยืนยันว่าเพียงพอสำหรับซื้ออาหาร บริโภคในครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากครัวเรือนของคนในชนบทส่วนใหญ่จะปลูกผักสวนครัว เก็บผัก จากป่า และหาปลาบก เขียด จากท้องทุ่งนา ส่วนที่เหลือ 164 คน คิดเป็นร้อยละ 43.60 พบว่า เมื่อ ครัวเรือนประสบกับปัญหาเกี่ยวกับรายได้ไม่เพียงพอต่อการซื้ออาหาร ดังนั้นสตรีซึ่งมีบทบาท หน้าที่สำคัญในการจัดเตรียมและหุงหาอาหารภายในบ้าน จึงบริหารจัดการแก้ไขปัญหาโดย ซื้อเชื้อ จากร้านค้าปลีกในชุมชน รวมทั้งกู้ยืมเงินชั่วคราวจากเพื่อนบ้านและญาติโดยไม่ใช้หลักทรัพย์ เพื่อ นำเงินมาใช้ซื้ออาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคของสมาชิกในครัวเรือน

ตารางที่ 4 การบริหารจัดการรายได้เพื่อซื้ออาหารบริโภคในครัวเรือน (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

ข้อมูล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รายได้ในครอบครัว : เดือน		
สามี	193	51.30
ภรรยา	87	23.30
บุคคลในครอบครัว	96	25.40
ต่ำสุด = 500 บาท สูงสุด = 15,500 บาท เฉลี่ย = 6,792 บาท		
การบริหารจัดการรายได้เพื่อซื้ออาหารในครอบครัว		
เพียงพอ	212	56.40
ไม่เพียงพอ	164	43.60
ถ้ารายได้ไม่เพียงพอ		
ซื้อเชื่อจากร้านค้าปลีกในชุมชน	111	29.40
กู้ยืมจากเพื่อนบ้าน/ญาติโดยไม่ใช้หลักทรัพย์	51	13.60

การจ่ายเงินเพื่อซื้ออาหารในครัวเรือนชนบท

กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ ร้อยละ 63.00 ไม่ได้มี การจ่ายเงินเพื่อซื้อข้าว เนื่องจากครอบครัว ชนบทจะปลูกข้าว ไว้บริโภคด้วยตนเอง ซึ่งเป็นค่านิยมและความเชื่อที่ถูกปลูกฝังมานานจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น คือ เมื่อถึงฤดูทำนาทุกครอบครัวไม่ว่าจะมีฐานะร่ำรวยหรือยากจน จะต้องทำนาปลูกข้าวให้เต็มทุ่งนาจึงเก็บไว้บริโภคตลอดปี ซึ่งจะช่วยให้ไม่มีความอดอยากและความขาดแคลนเกิดขึ้นภายในครอบครัว ส่วนการจ่ายเงินซื้ออาหารประเภทโปรตีนจากเนื้อสัตว์ เช่น เนื้อไก่ เนื้อวัว เนื้อควาย เนื้อหมู เนื้อปลา และไข่ โดยส่วนใหญ่จะซื้อเพียง 1 ครั้ง/สัปดาห์ ขณะที่ การซื้ออาหารประเภทผักและผลไม้จะซื้อ 1 ครั้ง/สัปดาห์ ส่วนการใช้จ่ายเพื่อซื้อเครื่องปรุงอาหาร เช่น พริกแห้ง/หอม/กระเทียม มะแขว่น ส่วนใหญ่จะซื้อเพียง 1 ครั้ง/สัปดาห์ (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 การจ่ายเงินเพื่อซื้ออาหารในครัวเรือนชนบท (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

ข้อมูล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
การซื้อข้าว		
ไม่ซื้อ	237	63.00
1 ครั้ง/สัปดาห์	21	5.60
2 ครั้ง/สัปดาห์	96	25.50
ทุกวัน	22	5.90
การซื้อเนื้อสัตว์		
ไม่ซื้อ	2	0.50
1 ครั้ง/สัปดาห์	203	54.00
2 ครั้ง/สัปดาห์	154	41.00
ทุกวัน	17	4.50
การซื้อผัก		
ไม่ซื้อ	25	6.60
1 ครั้ง/สัปดาห์	166	44.10
2 ครั้ง/สัปดาห์	130	34.60
ทุกวัน	55	14.60
การซื้อผลไม้		
ไม่ซื้อ	2	0.50
1 ครั้ง/สัปดาห์	214	56.90
2 ครั้ง/สัปดาห์	151	40.20
ทุกวัน	9	2.40
การซื้อเครื่องปรุงอาหาร		
ไม่ซื้อ	6	1.60
1 ครั้ง/สัปดาห์	300	79.80
2 ครั้ง/สัปดาห์	66	17.60
ทุกวัน	4	1.10

ตอนที่ 3 การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารที่ปลูกในหมู่บ้านและป่าในชุมชน

จากการศึกษาการ เข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารที่ ปลูกในหมู่บ้าน และ ป่าชุมชน ของครัวเรือนสตรีชนบทในพื้นที่เป้าหมายอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารจากการปลูกในหมู่บ้าน

ข้าว

เป็นที่ทราบดีว่าคนไทยนิยมบริโภคข้าว ซึ่งเป็นแหล่งอาหารให้พลังงาน ต่อร่างกาย จากการศึกษ พบว่า ครอบครัของสตรีกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ ร้อยละ 82.20 ทำการปลูกข้าวเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน โดยมีพื้นที่ทำนาปลูกข้าวเป็นของตนเองเฉลี่ยครอบครัวละ 3 ไร่ ซึ่งส่วนใหญ่ ร้อยละ 75.30 ยืนยันว่า มีผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี ส่วนที่เหลือร้อยละ 24.70 ได้รับผลผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี จึงทำการแก้ไขปัญหาโดย รับจ้างใช้แรงงานทำนาในพื้นที่ของผู้อื่นเพื่อแลกกับผลผลิตข้าวเปลือกเป็นค่าตอบแทน รวมทั้งเช่าพื้นที่ทำนาปลูกข้าวเพื่อให้ได้รับผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้น

ภาพที่ 6 กิจกรรมปลูกข้าวและนึ่งข้าวเพื่อบริโภค

ผักสวนครัว

โดยทั่วไปคนชนบทจะนิยมปลูกผักข้างรั้วและผักสวนครัวเพื่อให้มีอาหารประเภทผักเพียงพอสำหรับบริโภค เช่น ผักชะอม ผักกาด ผักชีหูด ผักแกงแค พริกขี้หนู/พริกหนุ่ม มะเขือเปราะ ถั่วฝักยาว ตำลึง ชะพลู ดอกแค ถั่วแปบ สตรีมีบทบาทสำคัญในการดูแลบริหารจัดการ เช่น การปลูก การให้น้ำ การกำจัดวัชพืช การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ จากการศึกษา พบว่า สตรีกลุ่มเป้าหมายโดยส่วนใหญ่ 315 คน คิดเป็นร้อยละ 83.80 จะทำการปลูกผักข้างรั้วและผักสวนครัวและมีผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือ 61 คน คิดเป็นร้อยละ 16.20 ไม่ปลูกผักข้างรั้วและผักสวนครัว เนื่องจากมีพื้นที่ในบริเวณบ้านคับแคบและจำกัด

ภาพที่ 7 การปลูกผักสวนครัวในพื้นที่ อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

ผลไม้

คนชนบทในภาคเหนือจะนิยมปลูกไม้ผลแบบสวนผสมภายในบ้าน เช่น ชมพู่ ลูกหว้า มะเกี๋ยง มะม่วง ลำไย ขนุน มะยม กล้วย น้ำว้า น้อยหน่า มะปราง จากการศึกษายืนยันว่า สตรีกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ 257 คน คิดเป็นร้อยละ 68.40 ทำการปลูกผลไม้ ในพื้นที่ตนเอง มีผลผลิตตามฤดูกาลเพียงพอต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว ส่วนที่เหลือ 119 คน คิดเป็นร้อยละ 31.60 ทำการปลูกผลไม้ แต่ได้รับผลผลิตตามฤดูกาลไม่เพียงพอสำหรับสมาชิกทุกคน เนื่องจากมีพื้นที่ปลูกน้อย

ภาพที่ 8 การปลูกผลไม้ในพื้นที่ อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

เนื้อสัตว์

จากตารางที่ 6 สตรีกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ 262 คน คิดเป็นร้อยละ 69.70 ทำการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภค เช่น การเลี้ยงไก่ การเลี้ยงหมู การเลี้ยงปลา โดยมีผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภค ส่วนที่เหลือ เลี้ยงสัตว์ไม่เพียงพอต่อการบริโภคจำนวน 149 คน คิดเป็นร้อยละ 36.90 นอกจากนี้ ยังได้หาปลาซึ่งเป็นแหล่งโปรตีนจากธรรมชาติ เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง และในนาข้าว

ภาพที่ 9 ผลผลิตเนื้อสัตว์ในพื้นที่ อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

ตารางที่ 6 การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารจากการปลูกในหมู่บ้าน (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

ข้อมูล	จำนวนคน	ร้อยละ
การมีพื้นที่ทำนา / ปลูกข้าวเป็นของตนเอง		
มี	295	78.50
ไม่มี	81	21.50
ต่ำสุด = 2 งาน สูงสุด = 20 ไร่ เฉลี่ย = 3 ไร่		
การปลูกข้าวเพื่อบริโภค		
ปลูก	309	82.20
ไม่ปลูก	67	17.80
การมีข้าวเพียงพอสำหรับบริโภคตลอดปี		
เพียงพอ	283	75.300
ไม่เพียงพอ	93	24.70
ถ้าไม่เพียงพอทำอย่างไร		
ซื้อ	62	16.50
เช่าพื้นที่ปลูกเพิ่ม	12	3.20
รับจ้างใช้แรงงานแลก	22	5.90
การปลูกผักเพื่อบริโภค		
ปลูก	315	83.80
ไม่ปลูก	61	16.20
มีผักเพียงพอสำหรับบริโภคตลอดปี		
เพียงพอ	293	77.90
ไม่เพียงพอ	83	22.10
การปลูกผลไม้เพื่อบริโภค		
ปลูก	257	68.40
ไม่ปลูก	119	31.60
มีผลไม้เพียงพอสำหรับบริโภคตลอดปี		
เพียงพอ	220	58.50
ไม่เพียงพอ	156	41.50

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ข้อมูล	จำนวนคน	ร้อยละ
การเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภค		
เลี้ยง	262	69.7
ไม่เลี้ยง	114	30.3
มีเนื้อสัตว์เพียงพอสำหรับบริโภคตลอดปี		
เพียงพอ	227	60.4
ไม่เพียงพอ	149	39.6

การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารจากป่าในชุมชน

โดยส่วนใหญ่การดำรงชีวิตของครอบครัว ในชนบท จะเก็บผักหักพื้นและแสวงหาอาหารตามฤดูกาลจากแหล่งธรรมชาติ ในพื้นที่ป่าชุมชน ในช่วงฤดูฝนจะมีกลุ่มพืชผักจากป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด หล่ม เห็ดเผาะ เห็ดเหือง เห็ดแดง เห็ดลม ดอกก้าน ผักหนามปู้ย่า ผักกูด ดอกกระเจียว ส่วนช่วง ฤดูแล้ง เช่น ผักหวานป่า ผักตูด กลุ่มเนื้อสัตว์หรือโปรตีนจากป่า เช่น อึ่ง กบ เขียด งู รongลงมาคือ ไช้ผด แดง ตัวต่อ ผึ้ง ตัวแยะ ตัวตะกวด ตัวตุ่น อีเห็น หมูป่า กระต่าย กลุ่มผลไม้ป่า มะคอกแล่น มะตูม กล้วยป่า ส้มเลี่ยน ผลจากการศึกษา ชี้ให้เห็นว่า โดยภาพรวม สตรีในชนบทยังคงสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารที่มาจากพื้นที่ป่าในชุมชนในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 1.74) ทั้งนี้เนื่องจากการตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งสภาพแวดล้อมในปัจจุบันมีอุณหภูมิที่สูงขึ้น ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ความชุ่มชื้นในป่าลดน้อยลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์และห่วงโซ่อาหาร การเจริญเติบโตของพืชพรรณที่ใช้เป็นอาหารจากป่าลดน้อยลงทั้งชนิดและปริมาณ

จากการศึกษาประเด็นการเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารที่ ปลูกลงในหมู่บ้านและป่าในชุมชน แสดงให้เห็นว่า สตรีชนบทส่วนใหญ่ ทำหน้าที่รับผิดชอบหุงหาอาหารให้สมาชิกทุกคนในครอบครัว แต่เนื่องจากครอบครัวสตรีชนบทส่วนใหญ่มีรายได้น้อย จึงประหยัดเงินค่าใช้จ่ายซื้ออาหารให้น้อยที่สุด มีการเข้าถึงอาหาร 2 มิติ คือ 1) มิติการพึ่งพิงอาหารจากแหล่งธรรมชาติในป่าชุมชน โดยแสวงหา อาหาร จากแหล่ง ธรรมชาติ ตามหัวไร่ปลายนา พื้นที่ป่าชุมชน แหล่ง น้ำ ธรรมชาติจาก บึงน้ำ ลำห้วย ลำคลอง 2) มิติการผลิตอาหารเพื่อการบริโภคด้วยตนเอง เช่น การปลูกข้าว การเลี้ยงสัตว์ การปลูก พืชผักหลากหลายชนิดไว้รอบบริเวณบ้าน แต่ปัจจุบันสถานการณ์ในอำเภอเสริมงามมีพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ ภัยธรรมชาติ ทำให้พึ่งพิงอาหารธรรมชาติจากป่า ได้น้อยลง ส่วนในภาคการด้านเกษตรกรรม มีการ ใช้สารเคมี ในพื้นที่ต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน ส่งผลทำให้โครงสร้างดินเสื่อมโทรมและได้รับจำนวนผลผลิตและเงินตอบแทนน้อย ลง รวมทั้งไม่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการรักษา ฐานทรัพยากรอาหาร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศน์ในพื้นที่ป่า ชุมชน จะทำให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตอาหาร

ตามฤดูกาลได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้การทำ เกษตรที่ปลอดภัยจากสารพิษ การทำเกษตรอินทรีย์ หรือการสร้างรายได้เพิ่มจากอาชีพอื่นๆ เนื่องจากรายได้ทั้งในภาคและนอกภาคการเกษตร มีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญต่อการเข้าถึง อาหารของครัวเรือนสตรีในชนบท (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารจากป่าในชุมชน (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

อาหารจากป่าในชุมชน	ระดับ			
	มาก	ปานกลาง	น้อย	ค่าเฉลี่ย
กลุ่มพืชผักจากป่า				
ฤดูฝน				
1. เห็ดจากป่าตามฤดูกาล เช่น เห็ดหล่ม เห็ดถอบ เห็ดเหือง/แดง เห็ดลม เป็นต้น	24.70	57.70	17.60	2.07
2. หน่อไม้	44.40	39.10	16.50	2.28
3. ดอกก้าน/ ผักกูดป่า	14.40	35.60	50.00	1.64
4. ผักพ้อคำดีเมียหรือผักกับแก	7.70	39.10	53.20	1.55
5. ผักหนามปู่ย่า	14.90	33.20	51.90	1.63
6. ดอกกระเจียว/ดอกอาว	5.60	20.50	73.90	1.32
ฤดูแล้ง				
1. ผักหวานป่า	19.70	54.30	26.10	1.94
2. ผักตูด	17.00	46.30	36.70	1.80
กลุ่มเนื้อสัตว์หรือโปรตีนจากป่า				
1. ไช้มดแดง ตัวต่อ ผึ้ง	20.70	54.00	25.30	1.95
2. อึ่ง กบ เขียด งู	24.20	54.50	21.30	2.03
3. แย้ ตะกวด ตุ่น อีเห็น หมูป่า กระต่าย เป็นต้น	6.10	25.80	68.10	1.38
กลุ่มผลไม้ป่า				
1. มะกอกเลน มะตูม กล้วยป่า ส้มเสี้ยว	2.90	17.00	80.10	1.23
โดยภาพรวม	16.86	39.76	43.39	1.74

เกณฑ์การพิจารณา

ค่าเฉลี่ย	แปลความ
2.51 – 3.00	มาก
1.51 – 2.50	ปานกลาง
1.00 – 1.50	น้อย

ทัศนคติและบทบาทสตรีเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชน

จากตารางที่ 8 แสดงให้เห็นว่า ทัศนคติและบทบาท สตรีชนบทเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชน มีดังนี้

1. สตรีควรมีบทบาทในการจัดการความมั่นคงอาหารในครัวเรือน และ ในป่าชุมชน

จากการสอบถามสตรีกลุ่มเป้าหมายโดยส่วนใหญ่ 367 คน คิดเป็นร้อยละ 97.60 มีความคิดเห็นว่าสตรีควรมีบทบาทในการจัดการความมั่นคงอาหารจากการปลูกในครัวเรือน นอกจากนี้เมื่อพิจารณาในประเด็นเกี่ยวกับสตรีควรมีบทบาทในการจัดการความมั่นคงอาหารจากป่าในชุมชน ยืนยันว่า กลุ่มเป้าหมายโดยส่วนใหญ่ 365 คน คิดเป็นร้อยละ 97.10 มีความคิดเห็นว่า ควรมีบทบาทในการจัดการความมั่นคงอาหารจากป่าในชุมชน

2. ช่องทางรับรู้ข่าวสารความมั่นคงอาหารในชุมชน

จากการศึกษาเกี่ยวกับการรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับความมั่นคงอาหารในชุมชนของสตรีชี้ให้เห็นว่า กลุ่มเป้าหมาย 168 คน คิดเป็นร้อยละ 44.70 มีช่องทางในการรับรู้ข่าวสารความมั่นคงอาหารในชุมชน จากโทรทัศน์ รองลงมาจำนวน 87 คน คิดเป็นร้อยละ 23.10 รับความรู้ข่าวสารจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งได้ทำการประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าวภายในชุมชน

3. การมีส่วนร่วมของสตรีชนบทเพื่อวางแผนในการจัดการความมั่นคงอาหาร

เมื่อพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสตรีชนบทเพื่อวางแผนจัดการความมั่นคงอาหารภายในครัวเรือนและจากป่าชุมชน ชี้ให้เห็นว่า สตรีกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ 201 คน คิดเป็นร้อยละ 53.50 มีส่วนร่วมเพื่อวางแผนจัดการความมั่นคงอาหารเป็นบางครั้ง รองลงมาจำนวน 127 คน คิดเป็นร้อยละ 33.80 ไม่เคยมีส่วนร่วม ส่วนที่เหลือจำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 12.80 มีส่วนร่วมทุกครั้ง ดังนั้นจึงสรุปว่า ถึงแม้ปัจจุบันปัญหาความฝืดเคืองทางเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อราคาอาหารที่มีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ แต่สตรีชนบทมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อจัดการความมั่นคงทางอาหารในระดับที่น้อยมาก

4. การบริหารจัดการเพื่อให้มีความมั่นคงอาหารจากป่าภายในชุมชน

เพื่อให้มีความมั่นคงอาหารภายในป่าชุมชน เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน ไข่มดแดง สำหรับบริโภคอย่าง มั่นคงและยั่งยืน จึงมีความจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการที่ดี จากการศึกษาพบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ 327 คน คิดเป็นร้อยละ 87.00 ใช้วิธีขอความร่วมมือ รองลงมา 34 คน คิดเป็นร้อยละ 9.00 จัดฝึกอบรมเพื่อให้ความรู้ ส่วนที่เหลือ จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 4.00 จัดตั้งกลุ่มในแต่ละหมู่บ้านเพื่อดูแลรับผิดชอบแหล่งอาหารภายในป่าให้คงอยู่ในชุมชน

ตารางที่ 8 ทักษะและบทบาทสตรีเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหารในชุมชน (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

ประเด็นเรื่อง	จำนวน	ร้อยละ
1. ทักษะ		
สตรีควรมีบทบาทในการจัดการความมั่นคงอาหาร (ในครัวเรือน)		
เห็นด้วย	367	97.6
ไม่เห็นด้วย	9	2.4
สตรีควรมีบทบาทในการจัดการความมั่นคงอาหาร (ในป่าชุมชน)		
เห็นด้วย	365	97.1
ไม่เห็นด้วย	11	2.9
2. ช่องทางรับรู้ข่าวสารความมั่นคงอาหารในชุมชน		
แผ่นปลิวของทางราชการ	15	4
โทรทัศน์	168	44.7
หนังสือพิมพ์	75	19.9
วิทยุ	31	8.2
อื่นๆ (ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน)	87	23.1
3. การมีส่วนร่วมของสตรีชนบทเพื่อวางแผนจัดการความมั่นคงอาหาร		
ทุกครั้ง	48	12.8
บางครั้ง	201	53.5
ไม่เคยเลย	127	33.8
4. การบริหารจัดการเพื่อความมั่นคงทางอาหารจากป่าในชุมชน		
จัดฝึกอบรม	34	9.00
จัดตั้งกลุ่มดูแลรับผิดชอบในแต่ละหมู่บ้าน	15	4.00
ขอความร่วมมือ	327	87.00

สถานการณ์การเข้าถึงอาหารภายในครัวเรือน

จากการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์การเข้าถึงอาหาร ของครัวเรือน สตรีชนบท พบว่า ถึงแม้สตรีชนบทส่วนใหญ่จะมีรายได้น้อย แต่ยังคงสามารถเข้าถึงและจัดหาอาหารบริโภคเพียงพอในครัวเรือน โดย แสวงหาจากแหล่งอาหาร ที่ปลูกเองภายในบ้าน เก็บจากป่า และเก็บตามหัวไร่ปลายนา ซึ่งสะดวกและสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตอาหารได้ทุกฤดูกาล รวมทั้งมีข้าวที่ปลูกด้วยตนเอง และเก็บเกี่ยวไว้ในยุ้งฉาง ทำให้ครอบครัวที่มีเงินรายได้น้อยไม่ขาดแคลนหรือประสบกับการลด

จำนวนมื้ออาหารลงในแต่ละวัน แม้ว่าครอบครัวสตรีชนบทจะยังคงมีอาหารบริโภคครบถ้วนทุกมื้อ แต่อาจมีจำนวนอาหารในปริมาณที่น้อยและด้อยคุณภาพ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Van (1999) ได้กล่าวว่า ความมั่นคงด้านอาหารจะไม่มีทางเกิดขึ้นได้ถ้าหากผู้หญิงไม่ได้มีอำนาจต่อรองในเชิงนโยบายเรื่องอาหาร ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ของบทบาทผู้หญิงกับเรื่องอาหารไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่เป็นโครงสร้างทางวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ผู้หญิงมีความภาคภูมิใจในตัวเองที่สามารถเลี้ยงดูคนอื่น ครอบครัว และชุมชน เมื่อไหร่ก็ตามที่พวกเขาขาดความมั่นใจในเรื่องความมั่นคงด้านอาหาร และไม่สามารถดูแลผู้อื่นได้ จะขาดความรู้สึกภาคภูมิใจในตัวเอง จากการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันสถานการณ์อาหารจากธรรมชาติในพื้นที่อำเภอเสริมงาม มีจำนวนชนิดและปริมาณลดลง เนื่องจากมีพื้นที่ป่าน้อยลง ส่งผลทำให้แบบแผนการใช้ชีวิตและพฤติกรรมบริโภคของคนในชนบทได้เปลี่ยนแปลงไป มีการพึ่งพาอาหารจากระบบตลาดมากขึ้น คือ ซื้อจากรถเร่ขายอาหารภายในหมู่บ้าน อีกทั้งค่าใช้จ่ายด้านอุปโภคและบริโภคมีราคาสูงมากขึ้น ทำให้ผู้ที่มียาได้น้อยจำเป็นต้องซื้ออาหารราคาถูกที่ด้อยคุณค่าทางโภชนาการและไม่สะอาดถูกหลักชีวอนามัย ดังนั้นจึงควรเปิดโอกาสให้สตรีได้มีส่วนร่วมกำหนดนโยบายเรื่องความมั่นคงด้านอาหารในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่อาจ ช่วยแก้ปัญหาความอดอยาก โดยมนุษย์ทุกคนได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานในการใช้ประโยชน์และเข้าถึงทรัพยากรอาหารได้อย่างทัดเทียมกัน (ตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 สถานการณ์การเข้าถึงอาหารภายในครัวเรือนในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

คำถามเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น	ร้อยละ	
	ใช่	ไม่ใช่
1. คุณกังวลว่าครอบครัวจะมีอาหารไม่เพียงพอ	25.00	75.00
2. คุณหรือสมาชิกในครอบครัวไม่สามารถกินอาหารตามประเภทที่ต้องการเพราะขาดแคลน	25.80	74.20
3. คุณหรือสมาชิกในครอบครัวต้องกินอาหารไม่ที่ประเภท เนื่องจากขาดแคลนทรัพยากร	27.40	72.60
4. คุณหรือสมาชิกในครอบครัวต้องกินอาหารบางอย่างที่ไม่ต้องการกิน แต่จำเป็นต้องกินเนื่องจากมีราคาถูก	28.70	71.30
5. คุณหรือสมาชิกในครอบครัวต้องกินอาหารในปริมาณที่น้อยและด้อยคุณภาพ	14.40	85.60
6. คุณหรือสมาชิกในครอบครัวต้องลดจำนวนมื้ออาหารลงในแต่ละวันเพราะมีไม่เพียงพอ (กินไม่ครบ 3 มื้อ)	3.20	96.80
7. ในครอบครัวของคุณเคยที่จะไม่มีอาหารกินเลย เพราะขาดแคลน เงินซื้อ/วัตถุดิบที่ใช้เป็นอาหาร	3.20	96.80

ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนสตรีชนบท

จากตารางที่ 10 ทำการศึกษาความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ของสตรีชนบทเพื่อการมีชีวิตที่ดีและสุขภาพที่แข็งแรง ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 4 มิติ ดังนี้คือ มิติที่ 1 การมีอาหารพอเพียง มิติที่ 2 การเข้าถึงอาหาร มิติที่ 3 การมีเสถียรภาพด้านมีอาหารสะสมในยามขาดแคลน มิติที่ 4 การใช้ประโยชน์ในด้านอาหารมีคุณภาพปลอดภัย จากการศึกษาความมั่นคงอาหารในแต่ละมิติ พบว่า

มิติที่ 1 การมีอาหารพอเพียง สตรีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 66.31 มีความมั่นคงทางอาหารในระดับปานกลาง รองลงมาคือ ร้อยละ 21.94 มีความคิดเห็นว่ามันคงในระดับ มาก ส่วนที่เหลือร้อยละ 16.44 มีความคิดเห็นว่ามันคงในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 2.05

มิติที่ 2 การเข้าถึงอาหาร สตรีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 55.86 มีความมั่นคงทางอาหาร ในระดับปานกลาง รองลงมาคือ ร้อยละ 28.07 มีความคิดเห็นว่ามันคงในระดับน้อย ส่วนที่เหลือร้อยละ 16.06 มีความคิดเห็นว่ามันคงในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 1.88

มิติที่ 3 การมีเสถียรภาพด้าน มีอาหารสะสมในยามขาดแคลน สตรีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 43.35 มีความมั่นคงทางอาหาร ในระดับปานกลาง รองลงมาคือ ร้อยละ 41.10 มีความคิดเห็นว่ามันคงในระดับน้อย ส่วนที่เหลือร้อยละ 15.55 มีความคิดเห็นว่ามันคงในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 1.75

มิติที่ 4 การใช้ประโยชน์ในด้านอาหารมีคุณภาพปลอดภัย สตรีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 50.02 มีความมั่นคงทางอาหาร ในระดับปานกลาง รองลงมาคือ ร้อยละ 32.13 มีความคิดเห็นว่ามันคงในระดับมาก ส่วนที่เหลือร้อยละ 12.85 มีความคิดเห็นว่ามันคงในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 2.19

สรุป สตรีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 53.89 มีความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ในระดับปานกลาง และสตรีร้อยละ 21.42 มีความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ในระดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สตรีชนบทในอำเภอเสริมงาม ยังคงสามารถพึ่งพาแหล่งอาหารธรรมชาติในพื้นที่ป่าชุมชนเป็นฐานสร้างอาหารให้แก่ครอบครัว อีกทั้งผลิตอาหารในภาคเกษตรเพื่อ การบริโภคและจำหน่ายเป็นรายได้ สำหรับซื้ออาหาร อย่างไรก็ตามแม้ว่าครอบครัวสตรีในชุมชนส่วนใหญ่จะยังคงมีอาหารเพื่อการบริโภคในระดับปานกลางและระดับมาก แต่ผลการประชุมระดมสมองสตรีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 30 คน ยืนยันว่า ปัจจุบันสถานการณ์พืชอาหารที่ปลูกในชุมชน และแหล่งทรัพยากรอาหารในพื้นที่ป่า มีจำนวนลดน้อยลงจากเดิมทั้งปริมาณและชนิดของอาหาร ซึ่งเป็นสัญญาณบ่งชี้ว่า ถ้าประชากรในอำเภอเสริมงามขาดความตระหนักในการรักษาฟื้นฟูแหล่งอาหารของชุมชน เช่น ฐานทรัพยากรอาหารในพื้นที่ป่าฐานการผลิต อาหารที่ปลอดภัยจากสารพิษ อาจส่งผลทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหารของครัวเรือนและชุมชนในอนาคต

เมื่อพิจารณา กลุ่มตัวอย่างที่เหลืออีกร้อยละ 24.62 พบว่า มีความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนระดับน้อย ซึ่งชี้ให้เห็นว่า กลุ่มครัวเรือนสตรีที่มีรายได้น้อย เช่น ครัวเรือนผู้สูงอายุ ครัวเรือนรับจ้าง ครัวเรือน ที่มีหนี้สิน ครัวเรือนเช่าพื้นที่ปลูกข้าวและไร่ ที่ดินทำกิน มีความเสี่ยงและความเปราะบางต่อความไม่มั่นคงด้านอาหาร ซึ่งเป็นปัญหา สำคัญของครัวเรือนยากจนที่มีรายได้น้อย และไม่สามารถผลิตอาหารได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้การ เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และภาวะเงินเฟ้อ ส่งผลให้อาหารมีราคาแพงมากขึ้น จึงเป็นเหตุ ทำให้ผู้มีรายได้น้อย มีศักยภาพการพึ่งตนเอง ทางด้านอาหารลดลง จึงควรหาแนวทางให้สตรียากจนมีรายได้เพิ่มจากการผลิตในภาคเกษตรหรืองานนอกภาคเกษตร อาจช่วยทำให้กลุ่มสตรีที่มีความเสี่ยงและความเปราะบางมี จำนวนเม็ดเงินเพียงพอที่จะซื้ออาหาร เนื่องจากสตรีชนบทที่มีฐานะยากจน จะมีความมั่นคงด้านอาหารภายในครัวเรือนได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ผลิตอาหารเสมอไป

ตารางที่ 10 ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนสตรีชนบท (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

ความมั่นคงอาหารในครัวเรือนชนบท	ระดับความมั่นคงทางอาหาร			ค่าเฉลี่ย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	
มิติที่ 1 การมีอาหารพอเพียง				
1. มีพื้นที่ปลูกข้าว/พืชผักเพื่อผลิตอาหารอย่างเพียงพอ	19.40	96.60	17.00	2.02
2. มีน้ำในไร่นาเพียงพอเพื่อใช้เพาะปลูกข้าว / พืชผัก	24.70	58.00	17.30	2.07
3. มีความพร้อมในด้านแรงงานปลูกข้าว / พืชผัก	28.70	53.20	18.10	2.11
4. มีความพร้อมในด้านเมล็ดพันธุ์อาหารที่เป็นของตนเอง	29.30	50.80	19.90	2.09
5. มีเงินซื้ออาหารให้แก่สมาชิกทุกคนในครอบครัว	20.70	69.90	9.30	2.11
6. มีอาหารบริโภคตามฤดูกาลอย่างเพียงพอโดยไม่ใช้เงินซื้อ	10.90	67.30	21.80	1.89
7. ในรอบ 5 ปี ที่ผ่านมามีอาหารบริโภคในครอบครัวต่อเนื่อง	19.90	68.40	11.70	2.08
รวมมิติที่ 1	21.94	66.31	16.44	2.05
มิติที่ 2 การเข้าถึงอาหาร				
1. มีการบำรุงรักษาดินในพื้นที่ทำนา/ไร่/สวน เช่น ใช้ปุ๋ยหมัก ปลูกพืชคลุมดิน และปลูกพืชหมุนเวียน)	9.00	61.20	29.80	1.79
2. มีพืชพรรณไม้ยืนต้นที่ใช้เป็นอาหารในไร่นาตนเอง	7.40	45.20	47.230	1.60
3. เป็นสมาชิกกลุ่มสหกรณ์ /กลุ่มอาชีพเกษตรทำให้มีอำนาจต่อราคาผลผลิต	10.90	48.70	40.40	1.70
4. สามารถแสวงหาอาหารภายในบ้าน/ในไร่นา เช่น ผัก ผลไม้ ไข่ ปลา	23.70	62.80	13.60	2.10
5. มีตลาดที่เป็นแหล่งซื้อขายผลผลิตอาหารในชุมชน	29.30	61.40	9.30	2.20
รวมมิติที่ 2	16.06	55.86	28.07	1.88

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ความมั่นคงอาหารในครัวเรือนชนบท	ระดับความมั่นคงทางอาหาร			ค่าเฉลี่ย
	มาก	ปานกลาง	น้อย	
มิติที่ 3 การมีอาหารสะสมในยามขาดแคลน				
1. มีการถนอมอาหารสำหรับบริโภคในช่วงขาดแคลน เช่น หน่อไม้ดอง ผักกาดดอง มะม่วงดอง ปลาร้า	23.40	47.90	28.70	1.95
2. มีส่วนร่วมในครอบครัวเพื่อจัดการตลาดและขาย ผลผลิตอาหาร เช่น พืชผัก ข้าว ปลา ไข่ ไก่ ผลไม้	7.70	38.80	53.50	1.54
รวมมิติที่ 3	15.55	43.35	41.10	1.75
มิติที่ 4 การใช้ประโยชน์และความรู้ในการเก็บหาอาหาร				
1. มีความรู้/เกณฑ์การเลือกซื้ออาหารที่สะอาดปลอดภัย	30.10	58.20	11.70	2.18
2. มีแหล่งน้ำ/บ่อน้ำที่สะอาดเพื่อการประกอบอาหาร	29.50	27.70	12.80	2.17
3. มีความรู้ในการเก็บพืชพรรณ เช่น เก็บผักหวานป่า จำแนกเห็ดที่เป็นพิษ/ไม่เป็นพิษต่อการบริโภค	49.20	41.80	9.00	2.40
4. มีความรู้ในการขุดหาหน่อไม้เพื่อให้ดำรงต้นพันธุ์ ให้คงอยู่ ในป่าอย่างยั่งยืน	40.70	46.00	13.30	2.27
5. มีการปรุงที่มีคุณค่าทางโภชนาการครบหลัก 5 หมู่	24.20	66.20	9.60	2.15
6. มีความเข้าใจและรู้วิธีการปรุงอาหารที่เหมาะสม เช่น การเลือกวัตถุดิบที่ดี/เตรียมอาหารที่สะอาดปลอดภัย	19.10	60.20	20.70	1.98
รวมมิติที่ 4	32.13	50.02	12.85	2.19
โดยภาพรวมทั้ง 4 มิติ	21.42	53.89	24.62	1.97
เกณฑ์การพิจารณาระดับความมั่นคงทางอาหาร				
ค่าเฉลี่ย	แปลความ			
2.51 – 3.00	มาก			
1.51 – 2.50	ปานกลาง			
1.00 – 1.50	น้อย			

ภาวะขาดแคลนอาหารและการแก้ไขปัญหา

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภาวะขาดแคลนอาหารและการแก้ไขปัญหาของสตรีในชนบท ครั้งนี้ได้จำแนกภาวะความถี่การขาดแคลนอาหารเป็น 5 ระดับ คือ ขาดแคลนทุกวัน (5 คะแนน = มากที่สุด) ขาดแคลน 3 – 6 ครั้ง/สัปดาห์ (4 คะแนน = มาก) ขาดแคลน 1 – 2 ครั้ง/สัปดาห์ (3 คะแนน = ปานกลาง) ขาดแคลนน้อยกว่า 1 ครั้ง/สัปดาห์ (2 คะแนน = น้อย) ไม่เคยขาดแคลน (1 คะแนน = น้อยที่สุด) ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า โดยภาพรวมครอบครัวของสตรีชนบทมีภาวะความถี่ของการขาดแคลนอาหารอยู่ในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย = 1.68) และส่วนใหญ่ร้อยละ 60.09 ไม่เคยประสบกับภาวะขาดแคลนอาหารในครัวเรือน รองลงมาคือ ร้อยละ 18.26 ร้อยละ 15.73 ร้อยละ 5.41 และ ร้อยละ 0.52 มีความถี่ในการขาดแคลนอาหารในระดับน้อย ระดับปานกลาง ระดับมาก และระดับมากที่สุด ตามลำดับ แต่ถ้ามีภาวะขาดแคลนอาหาร เกิดขึ้นในครอบครัว ดังนั้นแนวทางแก้ไขปัญหาที่สตรีชนบทดำเนินการ เป็นอันดับแรก คือ กินอาหารที่ชอบน้อยลง/กินอาหารที่มีราคาถูกลง ส่วนอันดับรองลงมา คือ เก็บอาหารจากป่า ลำสัตว์ หรือพืชผัก ที่ยังโตไม่เต็มที่ และมีการปันส่วนเงินเพื่อซื้ออาหารสำเร็จรูป เช่น ปลากระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป (ตารางที่ 11)

ตารางที่ 11 ภาวะขาดแคลนอาหารและการแก้ไขปัญหา (กลุ่มตัวอย่าง 376 คน)

การแก้ไขปัญหา	ระดับความถี่ : สัปดาห์					ค่าเฉลี่ย
	ทุกวัน	3 – 6 ครั้ง	1 – 2 ครั้ง	น้อยกว่า 1 ครั้ง	ไม่เคย	
1. กินอาหารที่ชอบน้อยลง/กินอาหารที่มีราคาถูกลง	2.10	17.30	37.50	22.60	20.50	2.58
2. ยืมอาหาร/ขอความช่วยเหลือ จากเพื่อนหรือญาติ เช่น ยืมข้าว ยืมไข่ ยืมน้ำมันปรุงอาหาร	0.00	2.10	10.90	18.90	68.10	1.47
3. ยืมเงินเพื่อซื้ออาหาร	0.00	0.80	14.40	18.90	66.00	1.5
4. เก็บอาหารจากป่า ลำสัตว์ หรือพืชผักที่ยังโตไม่เต็มที่	0.50	11.70	18.60	23.40	45.70	1.98
5. จำกัดขนาดมื้ออาหาร (มีชนิดและปริมาณของอาหารที่บริโภคน้อยลง)	0.50	2.40	12.80	19.10	65.20	1.54
6. จำกัดปริมาณอาหารของผู้ใหญ่เพื่อเก็บไว้ให้เด็ก	0.50	6.40	9.60	17.80	65.70	1.58

ตารางที่ 11 (ต่อ)

การแก้ไขปัญหา	ระดับความถี่ : สัปดาห์					ค่าเฉลี่ย
	ทุกวัน	3 – 6 ครั้ง	1 – 2 ครั้ง	น้อยกว่า 1 ครั้ง	ไม่เคย	
7. ให้ความสำคัญสมาชิกที่ทำมาหาเลี้ยง ครอบครัวโดย ให้กินอาหารก่อน จากนั้นจึงสมาชิกที่ไม่ได้ทำงานกิน	1.10	1.10	5.90	13.80	78.20	1.33
8. ปีนส่วนเงินเพื่อซื้ออาหารสำเร็จรูป เช่น ปลากระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป	0.00	6.90	29.80	17.30	46.00	1.98
9. ลดจำนวนมืออาหารลง (กินไม่ครบ 3 มื้อ)	0.00	0.00	2.10	12.50	85.40	1.17
โดยภาพรวม	0.52	5.41	15.73	18.26	60.09	1.68

เกณฑ์การพิจารณา

ค่าเฉลี่ย

4.51 – 5.00 (มากที่สุด)
 3.51 – 4.50 (มาก)
 2.51 – 3.50 (ปานกลาง)
 1.51 – 2.50 (น้อย)
 1.00 – 1.50 (น้อยที่สุด)

แปลความ

ทุกวัน
 3 – 6 ครั้ง/สัปดาห์
 1 – 2 ครั้ง/สัปดาห์
 น้อยกว่า 1 ครั้ง/สัปดาห์
 ไม่เคย

ตอนที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆและปัจจัยที่มีบทบาทที่มีต่อมั่นคงอาหารในครัวเรือนชนบท

ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร และปัจจัยด้านอื่นๆ กับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

จากตารางที่ 12 แสดงผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร และปัจจัยด้านอื่นๆกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคลมีความสัมพันธ์กับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ อายุ ของกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษามีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = -0.123$) ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.157$) รายได้ของครอบครัว มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.19$)

ส่วนปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในชุมชนมีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = -0.15$) และค่าใช้จ่ายอาหารในครัวเรือนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.21$)

ในขณะที่ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร ได้แก่ แหล่งอาหารเช่นพืชผักสวนครัวที่ปลูกในบ้านมีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.12$) แหล่งอาหารที่แสวงหาและนำจากป่า เช่นผักหวานป่า ไข่มดแดง เหิน หน่อไม้ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.34$) ส่วนการกระจายอาหารที่พอเพียง (ปลูกข้าวเพียงพอเพื่อบริโภคตลอดปี) มีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = -0.45$)

นอกจากนี้ยังพบว่า ปัจจัยด้านอื่นๆ มีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ได้แก่ ทศนคติของสตรีที่มีต่อความมั่นคงอาหาร ($r = -0.22$) และ การรับรู้ข่าวสารความมั่นคงทางอาหาร ($r = -0.13$)

ตารางที่ 12 ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจกิจ ปัจจัยด้าน
ทรัพยากรอาหาร และปัจจัยด้านอื่นๆกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

ปัจจัย	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (r)	P-value
ปัจจัยส่วนบุคคล		
อายุ	-0.12 **	0.00
ระดับการศึกษา	0.15 **	0.00
รายได้ของครอบครัว	0.19 **	0.00
จำนวนบุตร	0.01	0.37
ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจกิจ		
สถานภาพทางสังคม	-0.08	0.05
การมีส่วนร่วมในชุมชน	-0.15 **	0.00
ค่าใช้จ่ายอาหารในครัวเรือน	0.21 **	0.00
ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร		
แหล่งอาหาร (ปลูกในบ้าน)	0.12 **	0.00
แหล่งอาหาร (นำจากป่า)	0.34 **	0.00
การกระจายอาหารที่พอเพียง (ปลูกข้าวเพียงพอเพื่อบริโภคตลอดปี)	-0.45 **	0.00
ปัจจัยด้านอื่นๆ		
ทัศนคติของสตรีที่มีต่อความ มั่นคงอาหาร	-0.22 **	0.00
การรับรู้ข่าวสารความมั่นคงทาง อาหาร	-0.13 **	0.00

** นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P < 0.01$

ปัจจัยที่สามารถพยากรณ์บทบาทของสตรีที่มีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือนชนบท

จากตารางที่ 13 แสดงให้เห็นว่าเมื่อนำปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับบทบาทของสตรีที่มีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือนชนบทด้วยการวิเคราะห์สหสัมพันธ์พหุคูณ (Multiple Regression) พบว่า ปัจจัยที่สามารถรวมพยากรณ์บทบาทของสตรีที่มีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือนชนบทได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีประสิทธิภาพการพยากรณ์ร้อยละ 36 ($R^2=0.36$) มีปัจจัยที่มีอิทธิพลเชิงบวกเรียงตามน้ำหนักสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน (beta) จากมากไปหาน้อยคือ แหล่งอาหารจากป่า ($\beta = 0.26$, $p < 0.001$) การรับความรู้ข่าวสารความมั่นคงทางอาหาร ($\beta = 0.18$, $p < 0.001$) ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลเชิงลบเรียงตามน้ำหนักสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน คือ การปลูกข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคตลอดทั้งปี ($\beta = -0.27$, $p < 0.001$) แหล่งอาหารที่ปลูกในครัวเรือน ($\beta = -0.24$, $p < 0.05$)

ตารางที่ 13 ปัจจัยพยากรณ์บทบาทของสตรีที่มีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือนชนบท

ตัวแปร	b	Beta	t	P-value
แหล่งอาหารจากป่า	0.20	0.26	5.28	0.00
การรับความรู้ข่าวสารความมั่นคงทางอาหาร	0.05	0.18	4.27	0.00
การปลูกข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี	-0.27	-0.34	-7.50	0.00
แหล่งอาหารที่ปลูกในชุมชน	-0.25	-0.11	-2.08	0.03
Constant	10.41			

Multiple R	=	0.60	Sig F	=	0.00
R square	=	0.36	F	=	15.84
Adjusted R square	=	0.34			

ตอนที่ 5 แนวทางพัฒนาบทบาทสตรีชนบทเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

ปัจจุบันการดำรงชีวิตของครอบครัวไทยทั้งในเมืองและชนบทได้เผชิญกับปัญหาอาหารมีราคาสูงขึ้น รวมทั้งปัญหาการขาดแคลนอาหารท่ามกลางอาหารที่มีมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเพิ่มขึ้นของปริมาณอาหารไม่ได้ช่วยยกระดับการเข้าถึงอาหารของกลุ่มผู้ยากจนและผู้ด้อยโอกาสในสังคม ดังนั้นความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรตระหนักในระดับครอบครัว ระดับภูมิภาคและระดับประเทศ แต่เนื่องจากประเด็นความมั่นคงทางอาหารมีมิติที่หลากหลาย ทั้งด้านลักษณะธรรมชาติ ด้านคุณภาพ ด้านการจัดการอาหารให้มั่นคงในแต่ละระดับ ด้านการเข้าถึงอาหารในปริมาณที่เพียงพอ รวมทั้งยังครอบคลุมถึงความมั่นคงทางด้านโภชนาการ แม้ว่าประเด็นความมั่นคงด้านอาหารจะมีความหมายที่กว้างอย่างหลากหลายมิติ แต่วิถีดำเนินชีวิตของสตรีชนบท อาจไม่รู้จักรู้ไม่เข้าใจความหมายหรือไม่คุ้นเคยต่อประโยคคำพูด “ความมั่นคงทางด้านอาหาร” โดยสตรีชนบทส่วนใหญ่จะรับรู้และเข้าใจกับคำว่า “มีกิน มีใช้ และไม่อดไม่อยาก” ดังนั้นเพื่อให้ความหมายของคำว่าความมั่นคงอาหารในมุมมองของสตรีชนบท มีความสอดคล้องเป็นทิศทางเดียวกัน คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการสัมภาษณ์สตรีในวัยต่างๆ รวมทั้งสิ้น 9 คน ประกอบด้วย 1) สตรีวัยสูงอายุ คือ กลุ่มคนที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป 2) สตรีวัยกลางคน คือ กลุ่มคนที่มีอายุตั้งแต่ 30 ปี – 50 ปี 3) เยาวสตรี คือ สตรีวัยรุ่น ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปี – 20 ปี ทั้งนี้เพื่อต้องการนิยามความหมายจากมุมมองของสตรีวัยต่างๆ เนื่องจากสตรีที่มีวัยแตกต่างกันจะมีส่วนร่วมและรับรู้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่างกัน ซึ่งอาจนำไปใช้ประโยชน์เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อสะท้อนมุมมองของสตรีชนบทที่มีต่อความมั่นคงทางอาหารได้อย่างชัดเจนและเป็นทิศทางเดียวกัน โดยมีผลการวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้

ความมั่นคงทางอาหารในมุมมองของสตรีชนบท

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อสอบถามสตรีวัยสูงอายุ สตรีวัยกลางคน สตรีวัยรุ่น รวมทั้งสิ้น 9 คน ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทำการศึกษา คือ อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง รวมทั้งสิ้น 4 ตำบล ซึ่งประกอบด้วย ตำบลทุ่งงาม ตำบลเสริมซ้าย ตำบลเสริมขวา และตำบลเสริมกลาง ทำให้สามารถสะท้อนมุมมองของสตรีที่มีต่อความมั่นคงทางด้านอาหารดังต่อไปนี้

สตรีวัยสูงอายุ

แม่อุ้ยจุ่ม : (นามสมมติ) วัย 73 ปี เป็นสตรีสูงอายุจากตำบลเสริมซ้ายปัจจุบันอาศัยอยู่เพียงลำพัง สามีเสียชีวิตนานกว่า 15 ปี มีบุตร 3 คน ทำงานที่ต่างจังหวัด ไม่ได้ส่งเงินมาอุปการะเลี้ยงดู แม่อุ้ยจุ่มมีฐานะค่อนข้างยากจน มีรายได้จากการรับเงินยังชีพที่รัฐให้การสนับสนุนผู้สูงอายุเฉลี่ยเดือนละ 700 บาท เมื่อสมัยในวัยสาว แม่อุ้ยทำงานหนักเลี้ยงบ่าเลี้ยงไหล่กับสามี โดยรับจ้างทำนา ปลูกรubber ปลูกรั้วผักทั้งกินและขาย เก็บเห็ดและหาของป่าขาย ซึ่งนับว่าเป็นแม่อุ้ยเป็นบุคคลที่รู้เห็น

สภาพการเปลี่ยนแปลงสภาพทางด้านอาหารในชุมชนมาตลอด โดยแม่อุ้ยมีทัศนคติที่น่าสนใจในประเด็นเรื่องอาหารการกินและปากท้องในด้านความมั่นคงด้านอาหารคือ “มีของกินนั้นก็บ่ต้องอดมือกินมือไปตางใดกะป๊ะคั่วกิน ” หมายถึง การที่มีอาหารการกินอย่างเพียงพอไม่อดมือกินมือมีสัตว์ป่าและพืชพรรณอาหารที่อุดมสมบูรณ์ในชุมชน แต่ปัจจุบันของกินจากธรรมชาติหายาก ต้องซื้อทุกอย่าง ต้องเดินเข้าป่าไปไกลมาก จึงจะเจอเห็ดและหน่อไม้ ถ้าไม่มีเงินก็ไม่มีกิน นอกจากนี้การได้รับเงินค่าจ้างชีพผู้สูงอายุขาดความต่อเนื่องและไม่ตรงเวลา ซึ่งไม่สามารถมีอาหารกินอิ่มได้ครบทุกมื้อ

แม่อุ้ยเทา : (นามสมมติ) วัย 86 ปี จากตำบลเสริมกลาง อาศัยอยู่กับลูกสาว ลูกเขยและหลานชาย แม่อุ้ยเทามีทัศนคติที่เกี่ยวกับประเด็นเรื่องอาหารการกินและปากท้องในด้านความมั่นคงด้านอาหารคือ การมีของกินอุดมสมบูรณ์ บ่ต้องได้ออกไปหาของกินจากที่ไกลๆ ถ้าเป็นช่วงฤดูทำนา ก็จะไปไถ้งไปเก็บปู้ เก็บปลา เก็บผักมากิน ส่วนฤดูที่มีหน่อไม้ก็ไปหาหน่อไม้มากิน หาเห็ด หาควักกินที่อยู่ตามท้องไร่ท้องนาและในป่าได้อย่างง่ายๆ ครอบครัวของแม่อุ้ยเทาเป็นครอบครัวที่มีฐานะปานกลาง มีพื้นที่ทำนาปลูกข้าวและมีข้าวกินเพียงพอตลอดทั้งปี นอกจากนี้ลูกเขยและลูกสาวของแม่อุ้ยเป็นคนขยันขันแข็งและมีความรู้ในการหาอาหารป่าเป็นอย่างดี เช่น การเห็ด การหน่อไม้ การหาขมิ้นชัน การหาอังกาบ การหาขมิ้นชัน การหาขมิ้นชัน ทำให้มีอาหารการกินภายในบ้านอย่างไม่ขาดแคลน อีกทั้งได้นำอาหารที่ได้จากป่าไปขาย ทำให้มีรายได้พอสมควร แต่ในระยะ 7-8 ปีที่ผ่านมาดินฟ้าอากาศได้เปลี่ยนแปลงมาก มีฝนตกมากน้ำท่วมไร่นาเสียหาย หรือเกิดภัยแล้งฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล ทำให้มีรายได้ลดลงเนื่องจากผลผลิตที่เป็นอาหารจากป่ามีจำนวนน้อยลงและหายากมากขึ้น

แม่อุ้ยคำขวง : (นามสมมติ) วัย 65 ปี จากตำบลทุ่งงาม อาศัยอยู่กับลูกสาว ลูกเขยและหลานชาย แม่อุ้ยคำขวงมีแนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร คือ มีควักกินนั้ก ไปตางใดก็ มีควักกิน บ่ว่าจะเป็นควักกินที่อยู่ในบ้านและต้องออกไปหาในป่า แม่อุ้ยบอกว่าแต่ก่อนแต่เดิมในหมู่บ้านเขามีควักกินนั้กหลายอย่างเลือกกินได้ว่้านเตื้อะ แต่เดี๋ยวนี้ควักกินในกาตหมู่บ้านก็มีอื้อซื้ออื้อเลือกแต่ต้องมีเงิน ดังนั้นอาหารในครอบครัวของแม่อุ้ยคำขวง โดยส่วนใหญ่จะซื้อจากตลาด เนื่องจากลูกสาวและลูกเขยต้องออกไปรับจ้างทำงานในโรงงานเซรามิค รวมทั้งไม่มีเวลาไปหาของป่า ไม่มีเวลาเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ไม่มีเวลาปลูกผักสวนครัวภายในบ้าน แต่อย่างไรก็ตามถ้าในช่วงฤดูฝนและฤดูหนาวก็จะมีผักริมรั้วบางชนิดให้เก็บกินโดยไม่ต้องซื้อ เช่น ถั่วแปบ ตำลึง ชะอม ผักเชียงดา ให้เก็บกิน ส่วนช่วงฤดูแล้งจะต้องซื้อทุกอย่างไม่มีผักริมรั้วให้เก็บกิน

สตรีวัยกลางคน

นางสุข : (นามสมมติ) วัย 49 ปี จากตำบลเสริมขวา มีลูกสาว 2 คน ลูกชาย 1 คน โดยลูกสาวทั้ง 2 คนแต่งงานและออกเรือนไปอยู่หมู่บ้านอื่น ปัจจุบันแม่สุขอาศัยอยู่ร่วมกับครอบครัวของลูกชายซึ่งแต่งงานแล้ว มีสมาชิกในบ้านรวมทั้งสิ้น 5 คน คือ แม่สุข และสามีของแม่สุข ลูกชาย ลูกสะใภ้ หลานชายอายุ 4 ปี 1 คน แม่สุขมีความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นด้านความมั่นคงด้านอาหาร คือ การที่มีควักกินในป่าอย่างหลากหลาย และคนบ่ได้ไปตัดไม้ทำลายป่า เพราะถ้าคนไปบุกรุกป่า ทำฮื้อพื้นป่ามีน้อย ทุกวันนี้มีคนจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาหาอาหารในป่าบ้านเฮา และมีคนจำนวนมากที่เข้ามาทำลายแหล่งอาหารในป่า บ่ว่าจะเป็น กระต่าย อีเห็น ตัวตุ่น จิ้งจอก อึ่งอ่าง ไช้แดง เห็ดป่า ผักหวานป่า โดยเฉพาะปุมเป้ง (มะพร้าวเต่า) ซึ่งนำมาใช้ทำแกง มีรสชาติคล้ายกับยอดมะพร้าวอ่อน ถ้าบ่ได้อนุรักษ์ไว้ก็จะสูญหายไป เมื่อก่อนมีเยอะเดี๋ยวนี้ไม่ค่อยมีหายาก

นางวิไล : (นามสมมติ) วัย 38 ปี จากตำบลเสริมซ้าย นางวิไลประกอบอาชีพขายกล้วยเดี่ยวในร้านเล็กของหมู่บ้าน อีกทั้งยังทำงานเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ส่วนสามีขับรถรับจ้างส่งนักเรียน นอกจากนี้ยังได้ทำนาปลูกข้าวไว้กินเองในครอบครัว สมาชิกภายในครอบครัวของนางวิไลมีทั้งหมด 4 คน คือ สามี ลูกชาย 1 คน ลูกสาว 1 คน และตัวของนางวิไล ครอบครัวนี้นับว่าเป็นครอบครัวของคนรุ่นใหม่ที่ประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพ มีฐานะปานกลางและขยันหารายได้มาก เนื่องจากมีความจำเป็นต้องหาเงินสำหรับผ่อนรถยนต์กระบะเพื่อใช้นำไปรับจ้างส่งนักเรียน รวมทั้งมีค่าใช้จ่ายรายเดือนภายในครอบครัว และค่าใช้จ่ายเพื่อให้ลูกนำไปโรงเรียน ในมุมมองของนางวิไลต่อความหมายของความมั่นคงด้านอาหาร คือ การมีอาหารที่สะอาดปลอดภัยทุกมื้อ มีพอกิน พอใช้ ไม่ค่อยอยาก ไม่จำเป็นต้องซื้อทุกมื้อ แต่อยากกินอะไรก็ได้ กินมันจึงจะมีความมั่นคง โดยนางวิไลได้ให้ความสำคัญกับปริมาณอาหารที่เพียงพอและเข้าถึงได้ตลอดเวลา รวมทั้งคำนึงถึงอาหารที่มีความปลอดภัยจากสารเคมีและลดการพึ่งพาตลาด ซึ่งเป็นมุมมองที่แตกต่างจากคนอื่นๆ เนื่องจากนางสมพรเป็นอาสาสมัคร (อสม.) มีความรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลด้านสุขภาพและอนามัยในชุมชน

นางนิตยา : (นามสมมติ) วัย 32 ปี จากตำบลเสริมซ้าย มีลูกสาวอายุ 9 ปี 1 คน ปัจจุบันเลิกจ้างกับสามีและอาศัยอยู่กับบิดามารดา มีสมาชิกภายในบ้านรวมทั้งหมด 4 คน คือ พ่อและแม่ของนางนิตยา ตัวของนางนิตยาและลูกสาว นางนิตยามีอาชีพรับจ้างทั่วไปเพื่อหาเงินเลี้ยงลูกด้วยตนเองเพียงลำพัง นอกจากนี้ยังได้ทำนาปลูกข้าวไว้กินเอง ในมุมมองของนางนิตยาต่อความหมายของความมั่นคงด้านอาหาร “มีปออยู่ และมีพอกิน ” หมายความว่า การมีพอกอยู่พอกิน โดยจะต้องมีพื้นที่ ทำนา ทำสวน ทำไร่ มีเมล็ดพันธุ์พืชสำหรับเพาะปลูกทุกฤดูกาล โดยไม่พึ่งพาอาศัยผู้อื่น และต้องตั้งแต่เช้าไปทำไร่ทำนาด้วยความขยันหมั่นเพียร รวมทั้งปลูกทุกอย่างที่กิน

กินทุกอย่างที่ปลูก ถ้าไม่จำเป็นจะไม่ซื้อผักกิน แต่ถ้าปลูกผักแล้วเหลือกินไม่หมด จะนำไปขายเพื่อนำเงินเป็นค่าใช้จ่ายให้ลูกไปโรงเรียน นำไปซื้อเสื้อผ้า สบู่ ยาสีฟัน สิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นอื่น ๆ

เยาวสตรี

นางสาวนิภาพร (นามสมมติ) วัย 18 ปี จากตำบลเสริมขวา ปัจจุบันเรียนอยู่ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 6 ในสถานศึกษาภาครัฐ อาศัยอยู่กับบิดามารดา มีสมาชิกภายในบ้านรวมทั้งหมด 4 คน คือ พ่อและแม่และน้องชาย วัย 15 ปี นางสาวนิภาพรมีมุมมองต่อความหมายของความมั่นคงด้านอาหาร คือ ความบริบูรณ์อันน่าสำราญและเจริญอาหาร มีร้านสะดวกซื้อจากเซเว่นอีเลฟเว่น ในชุมชน

นางสาวศิริลักษณ์ (นามสมมติ) วัย 16 ปี จากตำบลทุ่งงาม ปัจจุบันเรียนอยู่ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 3 ในสถานศึกษาภาครัฐ อาศัยอยู่กับบิดามารดา มีสมาชิกภายในบ้านรวมทั้งหมด 3 คน คือ พ่อแม่และตนเอง ในมุมมองของนางสาวศิริลักษณ์ที่มีต่อความหมายของความมั่นคงด้านอาหาร คือ การมีฐานทรัพยากรอาหารหรือแหล่งสำรองอาหารของภูมิภาคโลก เพื่อให้มีพืชพรรณที่เป็นอาหารอยู่ในป่าสามารถไปเก็บมากินได้ เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน ผักกูด โดยไม่ต้องใช้เงินซื้อ ถ้าครอบครัวมีอาหารพอกินพอใช้ทำให้มีความมั่นคง ไม่อดอยาก และไม่จำเป็นต้องพึ่งพาผู้อื่น

นางสาวธัญญารัตน์ (นามสมมติ) วัย 17 ปี จากตำบลเสริมกลาง ปัจจุบันเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 4 ในสถานศึกษาภาครัฐ อาศัยอยู่กับบิดามารดา มีสมาชิกภายในบ้านทั้งหมด 5 คน คือ พ่อแม่ ตา ยาย และตนเอง ในมุมมองของนางสาวธัญญารัตน์ที่มีต่อความหมายของความมั่นคงด้านอาหาร มีอาหารที่ปลอดภัยต่อร่างกายและมีอาหารกินทุกวันเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

สรุปประเด็น สำคัญเกี่ยวกับความเห็น ด้านความมั่นคงอาหารในมุมมองสตรีชนบท ที่มีวัยแตกต่างกัน ดังนี้คือ

1) กลุ่มสตรีสูงวัย มีความเห็นว่า การมีพื้นที่ทำนาปลูกข้าวกินตลอดปี มีอาหารธรรมชาติตามท้องไร่ท้องนา มีสัตว์ป่าและพืชพรรณอาหารที่อุดมสมบูรณ์ใน ป่าชุมชน แต่ปัจจุบันพื้นที่ป่ามีน้อยทำให้หาอาหาร จากธรรมชาติหายาก มากขึ้น ต้องใช้เม็ดเงินซื้อ ถ้าไม่มีเงินก็ไม่มีกิน นอกจากนี้ การได้รับเงินค่ายังชีพผู้สูงอายุขาดความต่อเนื่องและไม่ตรงเวลา ส่งผลให้มีอาหารกิน ไม่อิ่มครบทุกมื้อ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมและรายได้ทำให้สตรีสูงอายุไม่อาจเข้าถึงอาหารที่มีปริมาณเพียงพอและมีคุณภาพดี

2) กลุ่มสตรีวัยกลางคน มีความเห็นว่า ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึงการมีพออยู่พอกิน มีพื้นที่เหมาะสมทำการเกษตร มีเมล็ดพันธุ์พืชเพาะปลูกโดยไม่พึ่งพาอาศัยผู้อื่น มีแหล่งอาหารธรรมชาติจากพื้นที่ป่า ซึ่งให้เห็นว่า ความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชพื้นบ้าน การเก็บรักษาและผลิตเมล็ดพันธุ์ด้วยตนเอง มีส่วนสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารในชุมชนท้องถิ่น

3) กลุ่มเยาวชนสตรี มีความเห็นว่า การมีฐานทรัพยากรพืชอาหารในป่าชุมชนทำให้มีความมั่นคงไม่อดอยาก รวมทั้งปัจจัย ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมการบริโภค ในปัจจุบัน ได้เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นจึงมีร้านสะดวกซื้อ เกิดขึ้นใน ชุมชนทุก ๆ และมีกระแสนิยมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากสามารถเข้าถึงแหล่งอาหารได้ง่ายขึ้น ส่งผลให้พฤติกรรมบริโภคของลูกหลานรุ่นใหม่เปลี่ยนแปลงไป คือ ไม่สามารถกินอยู่ตามแบบอย่างคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ ทำให้วิถีบริโภคอาหารของคนรุ่นใหม่ใช้มีเงิน ในการซื้อเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันพึ่งพาทรัพยากรอาหารธรรมชาติในชุมชนลดลง ส่งผลให้มีทักษะและความพยายามในเก็บหาอาหารจากธรรมชาติน้อยกว่าคนรุ่นเดิม

ภาพที่ 10 การสัมภาษณ์สตรีในวัยต่างๆ เกี่ยวกับความหมาย “ความมั่นคงด้านอาหาร”
การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในครอบครัวสตรีชนบท

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) คณะผู้วิจัยได้พักอาศัยร่วมกับครัวเรือนตัวอย่างในช่วงเดือนมกราคมเป็นระยะเวลา 2 วัน เพื่อสังเกตบทบาทหน้าที่จัดหาและประกอบอาหารของสตรีชนบท พบว่า มีการ บริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก โดยส่วนใหญ่จะ ปลูกข้าวเหนียว เพื่อไว้ใช้บริโภคตลอดทั้งปี มีการปลูกพืชผักสวนครัวตามฤดูกาล เช่น ผักชีหูด ผักกาดจ้อน สะเล ถั่วแปบ ถั่วพู อีกทั้งเก็บอาหารจากป่า เช่น มะกอกป่า เพื่อทำน้ำพริกตาแดง น้ำพริกมะกอก ในการปรุงอาหาร จะเน้นรสเค็มและเผ็ดเล็กน้อย ไม่นิยมใส่น้ำตาล แต่มีรสหวานจากผักหรือเนื้อสัตว์ วิธีการกินในแต่ละวันจะ นิยมบริโภค น้ำพริกชนิดต่าง ๆ เช่น น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกอ่อน ส่วนอาหารประเภทแกง คือ แกงส้มผักบุ้ง แกงผักปลัง แกงโสะ แกงแค มีการนำพืชจากป่ามาปรุงอาหาร เช่น ผักหวาน บอน หยวกกล้วย ดอกแคป่า ดอกจี่ป่า

ภาพที่ 11 บทบาทสตรีกับวิธีการจัดหาอาหารภายในครอบครัวชนบท อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

นอกจากนี้ยังได้สัมภาษณ์สตรี วัยสูงอายุในชุมชนที่มีทักษะเชี่ยวชาญในการหาอาหารจากป่าเพื่อบริโภคและจำหน่าย 4 คน คือ 1) นางมาลี ชัยชนะ 2) นางกรรณิการ์ แก้วคำน้อย 3) นางจันทมณี ปวงคำ 4) นางประทุม ดวงสุภา เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการแสวงหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ ดังนี้

จิงหริด : ส่วนใหญ่จะมีในช่วงฤดูฝน ทำการสังเกตดูผิวดิน ถ้ามีรอยนูนเป็นขวยบนดิน แสดงว่ามีจิงหริดอาศัยอยู่ จึงทำการนำเสียมหรือจอบมาขุดจิงหริด

กบ : วิธีหาบโดยนำฝามาเขี่ยรอบปากตะกร้าเพื่อดักจับกบ หรือทำกรงไม้และใช้สังกะสีทำที่ปิด เปิด จากนั้นใช้ปลาดิบสับเป็นเหยื่อล่อ และนำไปทาบบนสังกะสี เพื่อดักจับกบในทุ่งนา ลำห้วย

เขียด : โดยทั่วไปเขียดจะอาศัยในรูตามซอกดินท้องทุ่งนา ลำห้วย มีวิธีการสังเกตคือ จะดูรูที่มีสีเขียวและมีรอยที่เลื่อมเป็นเงามัน ให้ใช้ขอเหล็กแทงลงไปในรู ถ้าเป็นรูที่มีกบ เขียดอาศัยอยู่ มันจะสะดุ้งและทิ้งราดใส่ขอเหล็กเป๋ยกแฉะ ซึ่งสามารถพิสูจน์ว่ามีกบเขียดอาศัยอยู่จริง จากนั้นให้ใช้ขอเหล็กดึงตัวกบและเขียดออกจากรู

เห็ด : โดยทั่วไปเห็ดจะออกในช่วงฤดูฝนระหว่างเดือน มิถุนายน – กรกฎาคม เช่น เห็ดหล่ม เห็ดเหือง เห็ดแดง ในการเก็บเห็ดโดยส่วนใหญ่จะนิยมเก็บในช่วงกลางคืนและใช้ไฟฉายส่องทำให้เห็นเห็ดอย่างชัดเจน

เห็ดลมป่า : ออกช่วงฤดูหนาว หรือช่วงข้าวออกดอก ถ้ามีสภาพอากาศที่มีดกชื้น มีเมฆหมอก และมีลมพัดเบาๆ แสดงว่าเห็ดลมป่ากำลังจะบาน

ผักหวานป่า : ออกช่วงเดือนมกราคม – มีนาคม ต้นผักหวานป่าถูกไฟเผาผลวักจะถอดใบเก่าออก ผลิใบใหม่ขึ้นมา ทั้งดอกผักหวานและยอดผักหวาน

ดอกก้าน ผักก้านแก่ : ออกช่วงฤดูฝนในป่า หรือลำห้วย ฤดูแล้งดอกก้านจะเป็นหัวเหมือนหัวมันอยู่ในดิน ถ้าช่วงฝนตก จะแทงยอดจากดินออกมาให้เห็นเป็นต้นยาวมีข้อ

ผักตุ๊ด : จะออกช่วงเดือนมีนาคม ต้นใบเหมือนจำปา ใบแก่ร่วง ยอดใหม่ออกมา เก็บมากิน ช่วงยอดหนุ่มเอามาแกง จิ้มน้ำพริก หรือยำ หรือแกงใส่ไข่มดแดงก็ได้

ไข่มดแดง : ออกในช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน โดยทั่วไปมดแดงจะสร้างรังตามต้นมะม่วง สะเดา ลำไย ฯลฯ โดยใช้ใบไม้เหล่านั้นห่อม้วนเป็นพวงกลมๆ เพื่อทำรัง เมื่อผสมพันธุ์เสร็จแล้วจะไข่ทิ้งไว้ในนั้น หลังจากนั้นราวๆ ปลายเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม ไข่มดแดงจะโตเต็มที่ เหมาะสมสำหรับที่จะนำมาบริโภค จากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นที่ต้องการนำไข่มดแดงเพื่อการบริโภค เขาจะสามารถทราบได้ว่ารังไข่มดแดงรังไหน เจริญเติบโตเต็มที่ โดยการสังเกตจากใบของมะม่วงหรือใบไม้ ที่มดแดงม้วนใช้ทำเป็นรังอาศัย จะเริ่มเหี่ยวมีสีคล้ำๆ ไม่เขียวสด และ

มีเชื้อขาวๆเกาะหุ้มอยู่รอบๆใบไม้ ซึ่งบ่งชี้ได้ว่าไข่มดแดง ที่ฟักตัวอยู่ในนั้นแก่เต็มที่แล้ว
 มหกรรมการสอยไข่มดแดงภายในชุมชนก็จะเริ่มขึ้น โดยชาวบ้านจะนำกระบุง ถังพลาสติกหรือ
 ภาชนะอื่นๆ ที่มีปากกว้างแล้วโรยแป้งมันสำปะหลังลงในก้นกระบุงหรือภาชนะนั้น แล้วนำไป
 ผูกติดกับไม้ยาวๆ ให้แน่น และใช้ปลายไม้สอดแทงเข้าไปในรังของมดแดง แล้วเขย่าลงใน
 ภาชนะที่ไ้รองรับ ไข่มดแดงที่อยู่ภายในรังก็จะร่วงลงไปในนั้น เหตุผลที่ชาวบ้านนำแป้งมัน
 สำปะหลังโรยลงในกระบุงหรือภาชนะที่ไ้รองรับ คือ เพื่อป้องกันไม่ให้ตัวแม่ของมดแดง แยกไข่
 มดแดงหนีไป หรือกัดไข่มดแดงทิ้ง ทั้งนี้เพราะแป้งมันสำปะหลัง ซึ่งเป็นแป้งที่มีความลื่นสูงกว่า
 แป้งอื่น ๆ เมื่อแป้งเกาะที่ขาของมดแดง ทำให้ไม่สามารถวิ่งหนีและเคลื่อนตัวได้สะดวก จึงทำให้ไข่มดแดงแต่ละรังที่เก็บเกี่ยวได้ไม่เสียหายและมีปริมาณมาก

ภาพที่ 12 อาหารโปรตีนจากธรรมชาติ ไข่มดแดง แป้งมัน กบ อึ่งอ่าง

ภาพที่ 13 ผักพื้นบ้านในชุมชน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

ภาพที่ 14 เห็ดจากป่าในชุมชน อ.เสริมงาม จ.ลำปาง

การประชุมระดมสมองวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง ศักยภาพ ข้อจำกัดของชุมชน (SWOT analysis)

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดเวทีประชุมระดมสมองร่วมกับสตรีกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก 30 คน ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เป้าหมายอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง มีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง ศักยภาพ และข้อจำกัดของชุมชน (SWOT analysis) เกี่ยวกับประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในชุมชนอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง โดยมุ่งเน้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุกขั้นตอน โดยมีผลการดำเนินงานดังนี้

จุดเด่น

1. มีแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ มีลำห้วยแม่เสริมเพื่อใช้ประโยชน์ทำการเกษตรและใช้สำหรับอุปโภคและบริโภค
2. มีแหล่งทรัพยากรที่เป็นพืชอาหารจากธรรมชาติ เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน รวมทั้งอาหารโปรตีนจากธรรมชาติ เช่น ปลา กบ เขียด อีงอ่าง และไข่มดแดง
3. มีประเพณีวัฒนธรรม กฎระเบียบ ค่านิยมและความสัมพันธ์ที่ดีของชุมชน เช่น กำหนดกฎระเบียบเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่าและบุกรุกที่สาธารณะในชุมชน เพื่อป้องกันรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ซึ่งจะช่วยลดปัญหาความแห้งแล้งและลดการขาดแคลนน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค

จุดอ่อน

1. มีการใช้ปุ๋ยและสารเคมีในการกำจัดวัชพืชในการผลิตพืชอาหาร เช่น ข้าว ผัก ผลไม้ ซึ่งผลกระทบต่อชุมชนคือมีต้นทุนสูงและเป็นอันตรายต่อสุขภาพ
2. มีการตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติในชุมชน

โอกาส

1. มีการสร้างฝายกักเก็บน้ำไว้ใช้เป็นช่วงๆ ละ 200 – 500 เมตร และสร้างคลองส่งน้ำ ซึ่งสามารถทำให้เกษตรกรได้ตลอดปีและมีน้ำอุปโภคเพื่อทำการเกษตรได้ตลอดปี

ข้อจำกัด

1. การขาดแคลนตลาดสำหรับจำหน่ายผลผลิตสินค้าทางการเกษตรทำให้มีรายได้น้อยและมีหนี้สินอย่างต่อเนื่อง
2. การมีรายได้น้อยไม่แน่นอนเนื่องจากผลผลิตสินค้าเกษตรราคาต่ำ ทำให้ครอบครัวผู้มีรายได้น้อยมีเงินไม่เพียงพอซื้ออาหารคุณภาพดี

การวิเคราะห์สถานการณ์บทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

การประชุมระดมสมองสตรีกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักมีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์บทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง ซึ่งการดำเนินการประชุมระดมสมองคณะผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำและไม่เป็นผู้กำหนดทิศทางในการตัดสินใจ แต่มุ่งเน้นให้สตรีกลุ่มตัวอย่างได้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมดำเนินการ ร่วมสรุปผล อันจะนำไปสู่กระบวนการหาแนวทางสร้างความมั่นคงอาหารให้กระจายทั่วถึงอย่างยั่งยืน ผลจากการศึกษาพบว่า มีสตรีกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 ตำบล เข้าร่วมกิจกรรมอย่างครบถ้วนทั้ง 30 คน คิดเป็นร้อยละ 100 อีกนี่ยังมีปราชญ์ชาวบ้าน

ผู้สูงอายุในชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐในชุมชน เช่น ตัวแทน องค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนาการประจำตำบล และสำนักงานเทศบาลตำบล รวมทั้งสิ้น 8 คน

คณะผู้วิจัยได้ทำการชี้แจงวัตถุประสงค์ในการประชุมระดมสมองและวิธีการทำ กิจกรรมที่เกี่ยวกับบทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน อีกทั้งให้สมาชิกทุกคน แนะนำตนเองและทำความรู้จักคุ้นเคย มีการจัดกิจกรรมนันทนาการสลับกิจกรรมหลักเพื่อละลาย พฤติกรรมและสร้างบรรยากาศในการเข้าร่วมกิจกรรมให้เป็นกันเอง รวมทั้งกระตุ้นให้สตรี กลุ่มเป้าหมาย มีความกล้าพูดกล้าแสดงออก รวมทั้งตระหนักถึงบทบาทและศักยภาพของตนเองใน ครอบครัวและชุมชน จากนั้นจัดแบ่งสมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมออกเป็น 4 กลุ่มๆ ละ 9 –10 คน เพื่อดำเนิน 4 กิจกรรม โดยคณะผู้วิจัยได้ให้สมาชิกทุกคนเขียนข้อความสั้นๆ ใช้ภาษาสื่อสารที่ กระชับ เพื่อถ่ายทอดแนวความคิดหรือมุมมองของตนเองลงในบัตรคำ มีการประมวลบัตรคำ และ นำเสนอแนวความคิดที่ได้จากบัตรคำ มีการประมวลภาพความคิดให้เป็นองค์รวม รวมทั้งเปิดโอกาส ให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้เพิ่มเติมข้อมูลให้มีความสมบูรณ์ ซึ่งช่วยทำให้สามารถสะท้อนข้อมูลที่ได้ เพื่อนำไปสู่แนวทางการสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กิจกรรมที่ 1 ประเด็นความมั่นคงทางอาหารในความหมายและความเข้าใจของสตรี ในชนบทคืออะไร พบว่า สตรีในกลุ่มตัวอย่างมีแนวความคิดหรือมุมมองเกี่ยวกับประเด็นนี้ คือ

1. มีรายได้เพียงพอสำหรับซื้ออาหารให้ทุกคนในครอบครัว
2. มีอาหารกินตามฤดูกาลอย่างหลากหลาย ๔ ชนิด
3. มีอาหารกินแต่บางครั้งไม่จำเป็นต้องใช้เงินซื้อทุกครั้ง
4. มีอาหารจากธรรมชาติที่ไม่เป็นพิษภัยต่อร่างกาย
5. มีความรู้ข่าวสารทางด้านการกินที่ปลอดภัย

สรุปได้ว่าประเด็นความมั่นคงทางอาหารในความหมายและความเข้าใจของสตรีในชนบท คือ การมีรายได้เพียงพอสำหรับซื้ออาหารให้ทุกคนในครอบครัว การมีอาหารกินตามฤดูกาลอย่าง หลากหลาย ๔ ชนิด แต่บางครั้งไม่จำเป็นต้องใช้เงินซื้อทุกครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสตรีชนบทมีการเข้าถึง อาหารโดยการผลิตอาหารด้วยเองมากกว่าการซื้อ มีความรู้และภูมิปัญญาในการเก็บหาอาหารจาก แหล่งธรรมชาติ มีความรู้ข่าวสารทางด้านการกินที่ปลอดภัย เช่น สามารถจำแนกเห็ดชนิดที่เป็นพิษ ไม่เป็นพิษ ดังนั้นสตรีชนบทจึงมีแนวความคิดหรือมุมมองเกี่ยวกับความมั่นคงด้านอาหารภายใน ครัวเรือนของตนเอง โดยมีอาหารบริโภคหมุนเวียนผลิตเปลี่ยนตามฤดูกาลอย่างหลากหลาย และ สามารถพึ่งพาตนเองได้ตามเงื่อนไขของแต่ละครอบครัว แต่อย่างไรก็ตามในยุคปัจจุบันบริบททาง สังคมเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพที่มีแนวโน้ม จะสูงขึ้นเรื่อย ๆ ครอบครัวสตรีชนบทไม่สามารถเข้าถึงอาหาร โดยผลิตและแสวงหาจากธรรมชาติ

แต่เพียงอย่างเดียวเช่นในอดีต ดังนั้นความยั่งยืนในการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในมุมมองของสตรีชนบท คือ การมีความสมดุลในด้านปัจจัยการผลิตอาหาร การมีรายได้ การมีปริมาณและความหลากหลายของอาหารจากธรรมชาติ

กิจกรรมที่ 2 ประเด็นสถานการณ์อาหารทั้งจากบ้านและจากป่าเป็นอย่างไรเมื่อเปรียบเทียบกับอดีต มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างไรในชุมชน

จากการศึกษา พบว่า สตรีกลุ่มตัวอย่างมีแนวความคิดหรือมุมมองเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์อาหาร 5 – 10 ปี ที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงดังนี้ คือ

สภาพอากาศเปลี่ยนแปลงไม่ตรงตามฤดูกาล ส่งผลต่อการประกอบอาชีพเกษตร มีฝนตกน้อย/น้ำไม่เพียงพอ ทำให้ได้รับผลผลิตข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักที่บริโภคในครัวเรือนมีจำนวนลดลง มีอาหารจากป่าน้อยลง เช่น เห็ดป่า หน่อไม้ แมงมัน อังอ่าง กบ เก้ง เขียด

นอกจากนี้พื้นที่ป่าลดลงเนื่องจากนายทุนบุกรุกพื้นที่ป่าโดยใช้เครื่องมือ/เครื่องจักร มีการเผาป่าทำไร่เลื่อนลอยและใช้สารเคมีในปริมาณมากเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นการค้า ส่งผลทำให้อาหารธรรมชาติมีปริมาณลดลงและมีสารเคมีปนเปื้อน

มีการใช้ประโยชน์จากแหล่งอาหารธรรมชาติเปลี่ยนไปจากเดิม เช่น การจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ การขุดหน่อไม้ไม่ให้ลื้อดินอ่อนให้เจริญเติบโตในปีถัดไป มีการขุดชนิดถอนรากถอนโคน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะมีอาหารจากธรรมชาติปริมาณน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการบริโภค

รวมทั้งคนในชุมชนปัจจุบันขาดความตระหนักถึงการรักษาพืชพรรณอาหารให้คงอยู่ในป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนค่าใช้จ่ายอาหารในปัจจุบันมีราคาแพงขึ้น

อาหารมีราคาแพง แต่คนในชนบทมีรายได้น้อย ส่งผลทำให้วิถีการดำรงชีวิตมีความจำเป็นต้องใช้เงินสำหรับซื้ออาหารเพิ่มขึ้น ซึ่งอดีตที่ผ่านมาการมีอาหารบริโภคในครัวเรือนไม่จำเป็นต้องใช้เงินซื้อทุกวัน ไม่มีเงินแต่มีผักข้างบ้านข้างรั้ว มีปลาในลำห้วย สะพายถุงย่ามไปเก็บเห็ด เก็บผักหวานป่า และขุดหน่อไม้ แต่ปัจจุบันต้องซื้อทุกอย่าง ถึงจะประหยัดอย่างไร ก็ต้องใช้จ่ายเงินอยู่ดี เพราะไม่มีอะไรฟรี ดันหอมผักชี ผักแกงแค หัวหอม กระเทียม กะปิ ปลาร้า

กิจกรรมที่ 3 ประเด็นเกี่ยวกับสาเหตุการเปลี่ยนแปลงความมั่นคงทางอาหารในชุมชน จากการศึกษา ชี้ให้เห็นว่า มีหลายสาเหตุคือ

- 1) ทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น มีการตัดไม้ทำลายป่า มีการเผาป่าทำให้พืชพรรณอาหารที่อยู่ในป่าหายไป ห่วงโซ่อาหารที่มีอยู่หายไป ทำให้ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล
- 2) ทางด้านเทคโนโลยี เช่น มีการใช้เทคโนโลยีในการเกษตรทุนแรงที่ทันสมัยโดยใช้รถไถและไม่ได้ใช้ควายไถนา มีการใช้สารเคมีในไร่นาเพิ่มมากขึ้น

3) ทางด้านสังคม มีการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมการกินอาหาร ต้องซื้ออาหารทุกอย่าง ซื้ออาหารสำเร็จรูปบ่อยมากขึ้น

กิจกรรมที่ 4 ประเด็นการหาแนวทางป้องกันแก้ไขเพื่อให้มีอาหารบริโภคอย่างยั่งยืน

จากผลการดำเนินงาน กิจกรรมที่ 4 “การหาแนวทางป้องกันแก้ไขเพื่อให้มีความมั่นคงอาหารอย่างยั่งยืนในชุมชน ” พบว่า สตรีกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมประชุมระดมสมองได้ทำการวิเคราะห์ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจนำไปใช้เป็นแนวทางป้องกันความไม่มั่นคงอาหารที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน ได้แก่ การจัดการระบบนิเวศการผลิตอาหารในท้องถิ่น การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการระบบตลาดและอาหารและการเกษตรในท้องถิ่น การพัฒนาเทคโนโลยีร่วมกับท้องถิ่น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การจัดการระบบนิเวศเพื่อผลิตอาหารในท้องถิ่น

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าครอบครัวของสตรีกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรซึ่งมีรายได้ค่อนข้างน้อย มีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยอาหารทั้งจากแหล่งธรรมชาติและผลิตอาหารด้วยตนเอง ดังนั้นจึงให้ความสำคัญต่อการจัดการระบบนิเวศในท้องถิ่น เพื่อให้สามารถผลิตและแสวงหาอาหารได้อย่างมั่นคงบนพื้นฐานทรัพยากรในชุมชน เช่น การนำพืชอาหารจากป่ามาปลูกไว้ในบ้าน การเลี้ยงสัตว์ การผลิตปุ๋ยชีวภาพด้วยตนเองเพื่อใช้ในไร่นา การบริหารจัดการแบ่งปันน้ำในแต่ละหมู่บ้านอย่างเหมาะสมเพื่อทำนาปลูกข้าวและผลิตพืชอาหาร ซึ่งจะช่วย ส่งผลทำให้มีอาหารบริโภคครบทุกฤดูกาล อีกทั้งช่วยลดเงินค่าใช้จ่ายสำหรับซื้ออาหารในครัวเรือน

การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ

สตรีกลุ่มเป้าหมายมีความตระหนักว่าการตัดไม้ทำลายป่าเป็นต้นเหตุของภาวะโลกร้อนทำให้เกิดภัยแล้งและน้ำท่วม ทำให้ได้รับผลผลิตจากการปลูกข้าวน้อยลงและมีหนี้สินซ้ำซากที่สำคัญทำให้ความหลากหลายของพืชอาหารในป่าได้สูญพันธุ์และมีปริมาณลดน้อยลง ดังนั้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อรักษาและอนุรักษ์ป่า ซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารจากธรรมชาติ เช่น การตั้งกฎกติกาของชุมชนเพื่อหาปลาในแหล่งน้ำธรรมชาติ การเก็บหาอาหารจากป่า การอนุรักษ์พื้นที่ป่าเพื่อเก็บเกี่ยวอาหาร เช่น เห็ดป่า หน่อไม้ ผักจากป่า จึงมีความจำเป็นและสำคัญเพื่อให้ยังคงมีอาหารจากแหล่งธรรมชาติตามฤดูกาลอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 15 ประชุมระดมสมองวิเคราะห์บทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

การจัดการระบบตลาดสินค้าเกษตรและอาหารในท้องถิ่น

จากการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับระบบการซื้อขายตลาดสินค้าเกษตรและอาหารในท้องถิ่น ชี้ให้เห็นว่า สตรีกลุ่มเป้าหมายโดยส่วนใหญ่จะซื้ออาหารจากตลาดสดประจำชุมชน ซึ่งเปิดขายในช่วงตอนเช้าตั้งแต่เวลา 05.00 นาฬิกา จนถึงเวลาประมาณ 08.00 นาฬิกา โดยมีพ่อค้าแม่ค้าซึ่งเป็นคนในชุมชนได้นำสินค้าเกษตร ซึ่งมีทั้งพืชผักและอาหารต่างๆ จากตลาดในเมืองคือเนื้อสัตว์ อาหารสำเร็จรูป ส่วนพืชผักพื้นบ้าน เช่น ผักกาด ผักปิง ชะอม ตำลึง ยอดฟักทอง มะรุม ขยม บวบ หอม ผักเสี้ยว ผักกูด ต้นบอน หน่อไม้ มะระจีนก นอกจากนี่ยังมีอาหารป่า เช่น ทุ กบ เขียด อังอ่าง ตัวต่อ ผึ้ง แมงมัน จิ้งจก ซึ่งอาหารป่าและอาหารพื้นบ้านต่างๆ ส่วนใหญ่จะขายดี เนื่องจากเป็นที่นิยมของคนในท้องถิ่น นอกจากนี้ในช่วงฤดูแล้งผักพื้นบ้านหายากและมีปริมาณน้อยราคาจะแพง ส่วนฤดูฝนมีทั้งหน่อไม้ เห็ด และผักพื้นบ้านจำนวนมากชนิด แต่อย่างไรก็ตามราคาของสินค้าจะขึ้นอยู่กับพืชอาหารชนิดนั้นๆ ดังนั้นระบบตลาดสินค้าเกษตรในท้องถิ่นอำเภอเสริมงาม จึงมีความสัมพันธ์กับปริมาณของอาหารทั้งที่ปลูกในบ้านและอาหารธรรมชาติจากป่าที่หลากหลาย ในแต่ละฤดูกาล ซึ่งมีผลต่อสภาพเศรษฐกิจหรือรายได้ รวมทั้งความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน

ภาพที่ 16 การซื้อขายตลาดสินค้าเกษตรและอาหารในท้องถิ่น อ.เสริมงาม จ.ลำปาง
การพัฒนาเทคโนโลยีร่วมกับท้องถิ่น

จากการศึกษา พบว่า สตรีชนบทมีส่วนร่วมในการผลิตและสร้างความมั่นคงอาหารในชุมชน เช่น การแปรรูปอาหาร การถนอมอาหารให้บริโภคได้นานๆ เช่น หน่อไม้ สมุนไพร ขมิ้น ปลูกข้าว ตะไคร้ น้ำสมุนไพร การทำผายแก้ว เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ทำการเกษตร การทำแนวกันไฟ การขยายพันธุ์พืชจากป่า เช่น การนำผักหวานป่ามาปลูกในบ้าน การเก็บเมล็ดพันธุ์พืชไว้เพาะปลูก ซึ่งสตรีมีความต้องการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เหมาะสมในท้องถิ่น โดยมีองค์กรท้องถิ่น เช่น สำนักงานเทศบาล อบต./ทกส./กสน./เกษตรอำเภอ/อสม./ผู้นำชุมชน/กรรมการหมู่บ้าน มีส่วนร่วมพัฒนาโดยวางแผน ร่วมมือทำงานเพื่อหาแนวทางป้องกันวิกฤตการณ์ความไม่มั่นคงทางอาหารอย่างจริงจัง เนื่องจาก ปัจจุบันอาหารมีราคาแพงมากขึ้น ตัวอย่าง เช่น ข้าวเหนียวหนึ่งมีราคากิโลกรัมละ 40 บาทแต่เดิมราคา 15 บาท หน่อไม้มัดละ 20 บาท แต่เดิมราคา 10 บาท ต้นหอมผักชี มัดละ 5 บาท แต่เดิมราคา 5 บาท ซึ่งราคาอาหารที่แพงสูงขึ้น มีสาเหตุหลายประการ คือ การนำพื้นที่นาไปใช้ประโยชน์ในการสร้าง เป็นที่อยู่อาศัยและปลูกยางพาราหรือพืชชนิดอื่น ๆ ที่ไม่ใช่อาหาร การขาดแคลนเมล็ดพันธุ์พืช คุณภาพดีและเทคโนโลยีที่ทำให้ได้รับผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่เพิ่มขึ้น การเสื่อมโทรมของดินขาดธาตุอาหารและโครงสร้างดินแน่นแข็งเนื่องจากใช้สารเคมีนาน รวมทั้งเกิดโรคแมลงสำคัญระบาด เช่น โรคเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลในนาข้าว โรคไหม้คอรวง โรคแอนแทรคโนสหรือกุ้งแห้ง ในพริก โรคยอดเน่าโคนเน่า เพลี้ยไฟ หนอนแมลงวันเจาะผลพริก ซึ่งทำให้ผลผลิตพืชอาหารมีปริมาณ น้อยลงและราคาแพงมากขึ้น

บทที่ 5

สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องบทบาทสตรีต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนในอำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปางในครั้งนี้ เป็นการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีสตรีกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายในระดับครัวเรือน 376 คน และสตรีกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลัก 30 คน ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลายรูปแบบ เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม และการประชุมระดมสมอง โดยได้สรุปผลการวิเคราะห์ตามประเด็นที่ค้นพบต่าง ๆ การอภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อพัฒนาศักยภาพสตรีชนบทและเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้เป็นแนวทางสร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนและชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีข้อค้นพบที่สำคัญโดยสรุปและอภิปรายผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

สรุปผลและอภิปรายผลการวิจัย

1. บริบทชุมชนและลักษณะพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจ

อำเภอเสริมงามเป็นอำเภอเล็กๆ ในจังหวัดลำปาง มีพื้นที่ทั้งหมด 631,727 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 4 ตำบล 42 หมู่บ้าน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา มีพื้นที่นาและสวนอยู่ตามลำน้ำซึ่งมี 4 สาย คือ น้ำแม่เสริม น้ำแม่เลียง น้ำแม่ลา และน้ำแม่ดำ ในอดีตอำเภอเสริมงาม มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้ และภูเขาที่เต็มไปด้วยแร่ดีบุก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516- 2517 มีการสัมปทานป่าไม้และการระเบิดภูเขาเพื่อทำเหมืองแร่ มีพ่อค้าและนักลงทุนเข้ามาตัดถวงผลประโยชน์จากการสัมปทานป่าและทำเหมืองแร่ หลังจากนั้นแม้ว่าจะมีประกาศยุติสัมปทานทั้งป่าไม้และเหมืองแร่ แต่พื้นที่ป่าที่ถูกทำลายและการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ อย่างต่อเนื่อง มีการลักลอบตัดโค่นต้นไม้ส่งผลทำให้เกิดวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ทรัพยากรพืชอาหารจากป่าลดน้อยลง ดินบนภูเขาสูงเสื่อมโทรมกลายเป็นทราย ในฤดูฝนมีน้ำไหลหลาก ทำให้ดินไม่อุ้มน้ำ และมีเม็ดทรายไหลลงถมไร่รนา ส่วนฤดูแล้งขาดแคลนน้ำและเกิดวิกฤตการณ์แย่งชิงน้ำ ทำการเกษตรทำให้เกิดผลกระทบต่อผืนป่าซึ่งเป็นแหล่งผลิตอาหารธรรมชาติในชุมชน

สตรีกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาวิจัยมีลักษณะพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจ คือ ส่วนใหญ่ ร้อยละ 61.20 เป็นครอบครัวขนาดเล็ก มีสมาชิกในครัวเรือน 1 - 4 คน มีอายุเฉลี่ย 50 ปี ซึ่งเป็นวัยที่ต้องรับผิดชอบทั้งงานในบ้านและนอกบ้านเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว มีอาชีพทำนา มีสถานภาพทางสังคมเป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน มีการศึกษาน้อยคือสำเร็จการศึกษาระดับ ประถมศึกษาตอนต้น (ป.4)

2. การบริหารจัดการรายได้และค่าใช้จ่ายอาหารในครัวเรือนชนบท

ในครัวเรือนสตรีชนบทส่วนใหญ่ มีรายได้จากการเกษตรเฉลี่ยครัวเรือนละ 6,792 บาท ต่อเดือน เนื่องจากรายได้จากการทำอาชีพเกษตรได้ผลตอบแทนไม่คุ้มต่อการลงทุน จากการศึกษาพบว่า ครอบครัวสตรีกลุ่มเป้าหมายร้อยละ 59.80 มีหนี้สิน โดยจำแนกเป็น หนี้ในระบบเฉลี่ย 47,674 บาท ต่อปี หนี้นอกระบบเฉลี่ย 2,756 บาท ต่อปี มีระบบชำระหนี้ คือ หลังจากได้รับเงินจากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร จะนำเงินไปชดเชยคืนให้แก่แหล่งเงินกู้ จากนั้นจะยืมเงินต่อทันที เพื่อนำไปใช้เป็นทุนหมุนเวียนสำหรับปลูกพืชในฤดูถัดไป จึงทำให้มีภาระหนี้สินต่อเนื่องอย่างซ้ำซาก ดังนั้นเมื่อครอบครัวมีรายได้ก็น้อยไม่เพียงพอ สตรีชนบทจึงบริหารจัดการลดค่าใช้จ่ายทางด้านอาหาร โดย ปลูกผักสวนครัว เก็บผักจากป่า หาปลา หาบก หาเห็ด จากท้องทุ่งนา นอกจากนี้ยังมีส่วนร่วมในการทำนาปลูกข้าวให้เต็มทุ่งนางเพื่อเก็บไว้บริโภคตลอดปี อย่างไรก็ตาม ในช่วงฤดูแล้งครอบครัวในชนบทจะประสบปัญหาภาวะขาดแคลนอาหารจากแหล่งธรรมชาติ และมีรายได้น้อยเนื่องจากไม่มีผลผลิตเกษตรจำหน่าย สตรีชนบทจึงบริหารจัดการแก้ไขปัญหาโดยซื้ออาหารแบบเงินเชื่อจากร้านค้าปลีกในชุมชน รวมทั้งกู้ยืมเงินจากเพื่อนบ้านหรือญาติ เพื่อซื้ออาหารให้เพียงพอต่อความต้องการของสมาชิกในครอบครัว

3. การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรอาหารที่ปลูกในหมู่บ้านและป่าในชุมชน

เนื่องจาก ครอบครัวสตรีชนบทส่วนใหญ่ มีรายได้น้อย ทำให้มีเงินค่อนข้างจำกัดในการซื้ออาหาร อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีเงินน้อย แต่ สตรีชนบทยังคงทำหน้าที่จัดหาอาหารให้แก่สมาชิกทุกคนครบทุกมื้อ โดยใช้แหล่งทรัพยากรอาหารที่ ปลูกในหมู่บ้าน และป่าในชุมชน เช่น ปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูก พืชผักหลากหลายชนิดไว้รอบบ้าน ซึ่งสตรีเป็นแรงงานสำคัญในการ ดูแลบริหารจัดการเพื่อผลิตอาหาร เช่น การปลูก การให้น้ำ การกำจัดวัชพืช การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่แสวงหาอาหารตามฤดูกาลจากแหล่งธรรมชาติ ในช่วงฤดูฝนแสวงหาอาหาร

กลุ่มพืชผักจากป่า ได้แก่ หน่อไม้ เห็ดหล่ม เห็ดเผาะ เห็ดเหือง เห็ดแดง เห็ดลม ดอกก้าน ผักหนาม ปูย่า ผักกูด ดอกกระเจียว ส่วนการแสวงหาอาหารในช่วง ฤดูแล้ง ได้แก่ ผักหวานป่า ผักตูด กลุ่มเนื้อสัตว์หรือโปรตีนจากป่า เช่น อีง กบ เขียด งู ไช้แดง ตัวต่อ ผึ้ง ตัวแด้ ตัวตะกวด ตัวตุ่น อีเห็น หมูป่า กระต่าย กลุ่มผลไม้ป่า มะคอกเลน มะตูม กล้วยป่า ส้มเสี้ยน ปัจจุบันพืชพื้นบ้านที่ปลูก ในชุมชนและในพื้นที่ป่ามีน้อยและหายากต้องเดินเข้าป่าไกลมากขึ้น เนื่องจากภาวะโลกร้อนทำให้เกิดปัญหาภัยแล้ง ปัญหาน้ำท่วม ฝนไม่ตกตามฤดูกาล รวมทั้งปัญหาการขยายบ้านเรือนเพิ่มขึ้นทำให้พื้นที่ผลิตอาหารลดลง มีการใช้พื้นที่ปลูกยางพาราหรือพืชอื่นที่ไม่ใช่อาหาร มีการใช้สารเคมี เกษตรปริมาณมากซึ่งทำลายระบบนิเวศและห่วงโซ่อาหาร ทำให้โครงสร้างดินแน่นแข็งขาดธาตุอาหาร ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลทำให้พืชอาหารที่ปลูกในบ้านและป่าชุมชน มีน้อยลงทั้งชนิดและปริมาณ

4. ช่องทางรับรู้ข่าวสารและทัศนคติของสตรีที่มีต่อความมั่นคงทางอาหาร

สตรี ชนบทรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับอาหารราคาแพงและความมั่นคงทางอาหาร โดยส่วนใหญ่ จะมีช่องทางการรับรู้จากโทรทัศน์ เช่น ราคาอาหารที่แพงสูงขึ้น รับรู้ข่าวสารจาก กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งได้ทำการประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าวภายในชุมชน เช่น ราคาข้าว ราคาพืชอาหาร นอกจากนี้กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ร้อยละ 97.60 มีทัศนคติ ต่อความมั่นคงทางอาหาร ในชุมชน คือ เนื่องจากสตรีมีหน้าที่ในการจัดหาอาหารให้สมาชิกทุกคนในครอบครัว ดังนั้นจึงควรมียุทธศาสตร์ต่อการจัดการความมั่นคงทางอาหารที่ปลูกในบ้านและในป่าชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัวที่มีรายได้น้อยในชนบท มีอาหารบริโภคครบทุกมื้อ

5. การมีส่วนร่วมของสตรีชนบทเพื่อวางแผนและบริหารจัดการความมั่นคงทางอาหารในชุมชน

แม้ปัจจุบันปัญหาความผิดปกติของเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อราคาอาหารที่มีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ แต่สตรีชนบทมีส่วนร่วมวางแผนในการบริหารจัดการฐานทรัพยากรแหล่งธรรมชาติ เพื่อความมั่นคงทางอาหารในระดับที่น้อยมาก เช่น การเพาะปลูกอาหารในบ้าน การเก็บเห็ด การหาหน่อไม้ เก็บผักหวาน ทั้งๆที่สตรีมีบทบาทสำคัญและมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดหาและแสวงหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ เพื่อนำมาบริโภคและจำหน่ายสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว

6. สถานการณ์การเข้าถึงอาหารภายในครัวเรือนสตรีชนบท

แม้ว่าครอบครัวสตรีชนบทส่วนใหญ่จะมีรายได้น้อย แต่เมื่อพิจารณา ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน เพื่อการมีชีวิตที่ดีและสุขภาพที่แข็งแรง โดยคำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญ 4 มิติ คือ มิติที่ 1 การมีอาหารพอเพียง มิติที่ 2 การเข้าถึงอาหาร มิติที่ 3 การมีเสถียรภาพด้านมีอาหารสะสมในยามขาดแคลน มิติที่ 4 การใช้ประโยชน์ในด้านอาหารมีคุณภาพปลอดภัย จึงเห็นว่า สตรีชนบทมี ความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ในระดับปานกลาง เนื่องจากการเข้าถึงแหล่งอาหารที่ปลูกในบ้านและจากแหล่งธรรมชาติโดยเก็บจากป่า เก็บตามหัวไร่ปลายนา ทำให้มีอาหารบริโภคครบถ้วนทุกมื้อ ถึงแม้ ครัวเรือนสตรีชนบทจะมีความมั่นคงทางอาหารในระดับปานกลาง แต่อาจมีการขาดแคลนอาหารในฤดูแล้งซึ่งเป็นระยะเวลาสั้น เนื่องจากมีน้ำใช้เพาะปลูกจำกัด มีภัยแล้ง มีพื้นที่ป่าเหลือน้อย อีกทั้งมีรายได้น้อยเพราะอยู่ในระหว่างรอการเก็บเกี่ยวผลผลิตเพื่อจำหน่าย แต่ค่าใช้จ่ายอาหารที่จำเป็น เช่น ค่าเครื่องปรุงต่างๆ ค่าน้ำมันสำหรับปรุงอาหาร มีราคาสูงเพิ่มขึ้นเป็นเท่าตัว ดังนั้น สถานการณ์การเข้าถึงอาหารภายในครัวเรือนสตรีชนบท จึงมีความสัมพันธ์ต่อการเก็บหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ การผลิตอาหารด้วยตนเองเป็นหลัก เมื่อพิจารณาค่าใช้จ่ายซื้ออาหาร พบว่า มีสัดส่วนการผลิตและแสวงหาอาหารจากธรรมชาติมากกว่าการใช้เงินสดซื้อ ดังนั้นสตรีชนบทมีการใช้จ่ายเงินเพื่อซื้ออาหารในสัดส่วนที่น้อยที่สุด แต่ยังจัดหาอาหารให้มีปริมาณที่เพียงพอต่อความต้องการของสมาชิกทุกคนในครอบครัว

7. ภาวะขาดแคลนอาหารและการแก้ไขปัญหา

ปัจจุบันการดำรงชีวิตของคนในชุมชนชนบท ยังคงสามารถเก็บเกี่ยวพืชอาหารภายในบ้านและป่าชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องใช้เงินซื้ออาหารทุกมื้อเช่นคนในชุมชนเมือง ดังนั้นจึงมีภาวะความถี่ของการขาดแคลนอาหารอยู่ในระดับน้อย (ค่าเฉลี่ย = 1.68) ในกรณีถ้ามีภาวะขาดแคลนอาหารเกิดขึ้นในครอบครัว สตรีชนบทมีแนวทางดำเนินการแก้ไขปัญหา อันดับแรก คือ กินอาหารที่ชอบน้อยลงหรือกินอาหารที่มีราคาถูกลง ส่วนอันดับรองลงมา คือ เก็บอาหารจากป่า ลำสัตว์ หรือพืชผักที่ยังโตไม่เต็มที่ รวมทั้งมีการปันส่วนเงินเพื่อซื้ออาหารสำเร็จรูปที่มีราคาถูก เช่น ปลากระป๋อง บะหมี่สำเร็จรูป โดยมีปริมาณความถี่ในการซื้อมากขึ้น

8. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร และปัจจัยด้านอื่นๆ ที่มีต่อบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่มีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือนสตรีชนบท โดยมีนัยสำคัญทางสถิติ สรุปได้ดังนี้

ปัจจัยส่วนบุคคล

- อายุ มีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = -0.123$) ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า กลุ่มสตรีที่มีอายุมากขึ้นในชนบทมีความเสี่ยงต่อภาวะวิกฤติความไม่มั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากสตรีสูงอายุในชนบทส่วนใหญ่มีรายได้จากเงินสวัสดิการเบี้ยยังชีพที่รัฐจัดสรรให้ผู้สูงอายุเป็นเงินจำนวนที่น้อยมาก และไม่มีความสะดวกคล่องต่อการต้องการขึ้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพดี รวมทั้งปัจจุบันระบบเศรษฐกิจในสังคมชนบทได้เปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิง ซึ่งแต่เดิมในอดีตมีการพึ่งพาอาหารจากธรรมชาติ เก็บผัก หาปลา หักบึงเห็ด โดยไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงินซื้อแต่ยังคงมีอาหารบริโภคเพียงพอทุกมือ ขณะที่ปัจจุบันราคาอาหารมีแนวโน้มจะทวีเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ และที่สำคัญมากกว่านั้น คือ การดำรงชีวิตในแต่ละเดือน สตรีกลุ่มสูงอายุ มีรายจ่าย ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าพาหนะ ค่าใช้จ่ายด้านสังคม เช่น งานศพ งานบวช งานแต่งงาน ซึ่งค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านั้น เป็นความจำเป็นต้องรับผิดชอบโดยไม่อาจสามารถหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นสตรีกลุ่มสูงอายุจึงมีเงินใช้จ่ายเป็นค่าอาหารอย่างจำกัด ซึ่งอาจส่งผลให้สตรีกลุ่มสูงอายุมีความเสี่ยงต่อภาวะไม่มั่นคงทางอาหารในครัวเรือน

- ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.157$) สตรีที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบทส่วนใหญ่จะ มีการศึกษาน้อย โดยสำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น (ป.4) รวมทั้งสตรีที่มีระดับการศึกษาน้อย จะมีอัตราความถี่ในการเขียนและอ่านหนังสือน้อยมาก จึงทำให้ไม่สามารถเขียนและอ่านได้อย่างคล่องแคล่ว เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มสตรีที่สำเร็จการศึกษาระดับสูงกว่า คือ ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ป.6 หรือ ป.7) ซึ่งอธิบายได้ว่ามีสตรีที่ระดับการศึกษามากกว่า มีความรู้อ่านออกเขียนได้ ทำให้มีทักษะในการรับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

- รายได้ของครอบครัว มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.19$) ชี้ให้เห็นว่า ในครอบครัวผู้ที่มีเงินรายได้มาก จะมีระดับความมั่นคงทาง

อาหารที่สูงกว่าผู้ที่มีเงินรายได้น้อย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Rukuni, 2002 อ้างโดย Owusu, V. et al. 2011) ยืนยันว่าปัญหาทางการเงินเป็น ปัจจัยที่เอื้อต่อความมั่นคงและไม่มั่นคงทาง ด้านอาหาร

ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ

- การมีส่วนร่วมในชุมชน มีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคง อาหารในครัวเรือน ($r = -0.15$) แสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนไม่ได้มีส่วนช่วยทำให้สตรีสามารถสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสตรีชนบทที่บทบาทและ ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ทำให้ไม่มีเวลาปลูกพืชผักสวนครัวหรือหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติ ที่สำคัญกว่านั้น แม้ว่าสตรีที่มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน แต่สัดส่วนของสตรีที่ได้รับโอกาส เข้าร่วมจัดทำแผนแม่บทเพื่อผลิตอาหารด้านภาคการเกษตรและแผนพัฒนาแหล่งทรัพยากรอาหารที่สำคัญในชุมชนท้องถิ่นของตนเองมีจำนวนน้อยมาก

- ค่าใช้จ่ายอาหารในครัวเรือน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.21$) ซึ่งให้เห็นว่า ครอบครัวของสตรีที่มีเงินรายได้สำหรับใช้จ่าย เป็นค่าอาหารมาก จะช่วยทำให้มีกำลังซื้อและความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนมาก ซึ่งเป็น ทิศทางเดียวกับรายงานเกี่ยวกับงานนอกภาคเกษตรและความมั่นคงด้านอาหารในหมู่ผู้ประกอบการ ฟาร์มในภาคเหนือของประเทศไทยได้เสนอแนะว่าปัญหาทางการเงินเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการไม่ มั่นคงด้านอาหาร (Rukuni, 2002 อ้างโดย Owusu, V. et al. 2011)

ปัจจัยด้านทรัพยากรอาหาร

- แหล่งอาหารที่ปลูกในบ้าน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคง อาหารในครัวเรือน ($r = 0.12$) หมายความว่า แหล่งทรัพยากรอาหารที่ปลูกในหมู่บ้าน เช่น ปลูก ข้าว เลี้ยงสัตว์ ไม้ผล พืชผักสวนครัวหลากหลายชนิดที่ปลูกไว้รอบบ้าน โดย สตรีชนบทมีบทบาท และเป็นแรงงานสำคัญในการ ดูแลบริหารจัดการ ผลิตเพื่อให้มี ความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Radermacher, H., et. al. (2010) ทำศึกษาความมั่นคงด้านอาหารในคน ออสเตรเลียรุ่นดั้งเดิมในชนบทที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน พบว่า ถึงแม้ผู้หญิง ออสเตรเลียในชนบทที่มีรายได้ต่ำ แต่ยังคงสามารถที่จะเข้าถึงอาหารในปริมาณที่เพียงพอ โดยการ หาอาหารสดจากป่าชุมชนรวมทั้งการผลิตข้าวจากฟาร์มตนเอง จึงทำให้ครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ

ยังคงมีอาหารเพียงพอต่อความต้องการของสมาชิกในครอบครัว แม้ว่าราคาของอาหารจะเพิ่มขึ้น และมีผลกระทบทำให้ครอบครัวสตรีชนบทซึ่งเป็นผู้ที่มีรายได้น้อยและมีกำลังซื้ออาหารได้น้อย แต่พวกเขาไม่เคยกังวลเกี่ยวกับปัญหาความไม่มั่นคงด้านอาหาร

- แหล่งอาหารที่แสวงหาและนำจากป่า มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีต่อความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.34$) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในฤดูฝนจะมีพืชอาหารหลายชนิด เช่น หน่อไม้ เห็ดหล่ม เห็ดเผาะ เห็ดเหียง เห็ดแดง เห็ดลม ดอกก้าน ผักหนามปွ่ย่า ผักกูด ดอกกระเจียว กลุ่มผลไม้ป่า มะคอกเลน มะตูม กล้วยป่า ส้มเสี้ยน ส่วนในช่วงฤดูแล้ง ได้แก่ ผักหวานป่า ผักคู้ด รวมทั้งอาหารโปรตีนจากป่า เช่น อัง กบ เขียด งู ไช้แดง ตัวต่อ ผึ้ง ตัวเข้ ตัวตะกวด ตัวคูน อีเห็น หมูป่า กระต่าย ซึ่งทำให้ครอบครัวสตรีในชนบทเทศมีอาหารเพียงพอและพวกเขารู้วิธีที่จะแสวงหาอาหารจากธรรมชาติโดยใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษรุ่นต่อรุ่น

- การกระจายอาหารในชุมชน มีความสัมพันธ์ทางลบกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = -0.45$) อธิบายได้ว่า ถึงแม้ในชุมชนจะยังคงมีการผลิตพืชอาหารเพื่อจำหน่าย รวมทั้งมีแหล่งอาหารธรรมชาติให้เก็บเกี่ยวบริโภค แต่การกระจายอาหารในชุมชนไม่มีความต่อเนื่องเพียงพอตลอดฤดูกาล อาจมีสาเหตุมาจากในปัจจุบันภาคการเกษตรไทยประสบปัญหาสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนอย่างรุนแรง เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วม การมีปริมาณน้ำฝนที่มากและน้อยเกินไป การใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงจำนวนมากทำให้ดินเสื่อมโทรม ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ก่อความเสียหายและทำให้ผลผลิตอาหารลดลง นอกจากนี้ยัง พบว่า ในปัจจุบันอาหารจากป่าลดลงทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ อันเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่มีผลต่อระบบนิเวศวิทยาและห่วงโซ่อาหารในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับ วิลโลว์ (2006) ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศมีผลกระทบต่อระบบผลิตทางการเกษตร มันเป็นไปได้ที่จะลดการผลิตอาหารโดยตรงผ่านการเปลี่ยนแปลงในเงื่อนไขเกษตรนิเวศและทางอ้อมโดยการส่งผลกระทบต่อ การเจริญเติบโตของพืชและการกระจายตัวของรายได้ของคนในชุมชน

ปัจจัยด้านอื่นๆ

- การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร มีความสัมพันธ์ทางบวกกับบทบาทสตรีเพื่อสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน ($r = 0.13$) นั่นคือ สตรีที่มีอัตราความถี่ในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะราคาอาหารที่แพงสูงขึ้น ทำให้สามารถสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือนได้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากสตรีชนบทมีบทบาทความรับผิดชอบชีวิตความเป็นอยู่ทางด้านอาหารของสมาชิกในครอบครัวตลอดเวลาไม่ว่าจะเข้าไปหาอาหารในป่าหรือมีส่วนร่วมในการเพาะปลูก ดังนั้นการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร จึงเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความมั่นคงอาหารในครัวเรือน

9. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนสตรีชนบท

จากผลวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression) พบว่า ตัวแปรที่สามารถนำมาพยากรณ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ซึ่งมีประสิทธิภาพการพยากรณ์ร้อยละ 36 ($R^2 = 0.36$) โดยมีปัจจัยที่มีอิทธิพลเชิงบวกเรียงตามค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน (β) จากมากไปหาน้อย คือ แหล่งอาหารจากป่า ($\beta = 0.26, p < 0.001$) การรับรู้ข่าวสารความมั่นคงทางอาหาร ($\beta = 0.18, p < 0.001$) อธิบายได้ว่า แหล่งอาหารจากป่าธรรมชาติเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารของครอบครัวในชนบท รวมทั้งการรับรู้ข่าวสารทางด้านความมั่นคงทางอาหาร เช่น ราคาอาหารที่แพงสูงขึ้น มีส่วนทำให้สตรีชนบทเกิดความตระหนักในการสร้างความมั่นคงทางอาหารในครอบครัวและชุมชนตนเอง ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลเชิงลบโดยมีค่าสัมประสิทธิ์การถดถอยมาตรฐาน คือ แหล่งพืชอาหารที่ปลูกในครัวเรือน ($\beta = -0.24, p < 0.05$) หมายความว่า ปัจจุบันพืชอาหารพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชนและเป็นแหล่งทรัพยากรอาหารที่สำคัญของคนในท้องถิ่น มีจำนวนที่ลดลงทั้งชนิดและปริมาณ ซึ่ง ในอนาคต อาจส่งผลทำให้เกิดวิกฤติปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหารในกลุ่มครัวเรือนสตรีชนบทที่มีฐานะยากจนรายได้น้อย

ข้อเสนอแนะผลการวิจัย

จากข้อค้นพบ สำคัญที่สรุปและ อภิปรายผล วิจัยครั้งนี้ จึงประมวลเป็นข้อเสนอทั้งใน เชิง วิชาการและเชิงนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติดังนี้

ข้อเสนอแนะในเชิงวิชาการ

1. การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปควรมุ่งเน้นสตรีกลุ่มเป้าหมายที่มีรายได้น้อยในชนบท ซึ่งเป็นกลุ่ม เสี่ยงและมีความเปราะบางต่อความไม่มั่นคงด้านอาหารในครัวเรือน เช่น ครัวเรือนผู้สูงอายุ ครัวเรือนรับจ้าง ครัวเรือนที่มีหนี้สิน ครัวเรือนเช่าพื้นที่ปลูกข้าวหรือไร่ที่คนทำกิน เพื่อหาแนวทาง ให้สตรียากจนมีรายได้เพิ่มขึ้น อันจะส่งผลทำให้สามารถยกระดับการเข้าถึงอาหารทั้งปริมาณและ คุณภาพของกลุ่มผู้ยากจนและผู้ด้อยโอกาสในสังคม

2. ควรส่งเสริมให้สตรีในชุมชนและเยาวชนในโรงเรียนร่วมทำการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ เพื่อสร้างองค์ความรู้ในประเด็นเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารในท้องถิ่น เช่น การจัดการ ระบบนิเวศการผลิตอาหารในท้องถิ่น การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดการระบบ ตลาดและอาหารและการเกษตรในท้องถิ่น การพัฒนาเทคโนโลยีร่วมกับท้องถิ่นรวมทั้งการปลูกพืช พื้นบ้าน การทำเกษตรปลอดภัยจากสารพิษ การทำเกษตรอินทรีย์ โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยน เรียนรู้เพื่อหาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี

3. ควรมีการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความมั่นคงและไม่มั่นคงทางอาหารในพื้นที่อื่นๆ ที่มี บริบทหรือฐานทรัพยากรในชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน เพื่อจะได้นำผลการศึกษาไปเปรียบเทียบ และนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการบริหารจัดการแหล่งทรัพยากรอาหารให้มั่นคงโดยมุ่งเน้นให้สตรี มีส่วนร่วมในชุมชน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ

1. หน่วยงานและองค์กรภาครัฐในท้องถิ่นทุกภาคส่วน ควรสร้างความร่วมมือเพื่อหา แนวทางพัฒนาศักยภาพบทบาทสตรีชนบท ซึ่งเป็นแรงสำคัญในการแสวงหาอาหารจากแหล่ง ธรรมชาติและการปลูกพืชอาหาร โดยเปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายอาหารใน ระดับท้องถิ่น เพื่อนำนโยบายรักษาสถานที่ทรัพยากรอาหารในท้องถิ่นไปสู่การปฏิบัติจริง

2. ควรส่งเสริมให้สตรีกลุ่มสูงวัยและปราชญ์ชาวบ้านเพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้ ทางด้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่กลุ่มเยาวชนสตรี เช่น การเก็บหาอาหารจากป่า การใช้ประโยชน์จากพืชพื้นเมือง

3. ควรสนับสนุนให้มีการแจ้งข้อมูลข่าวสารล่วงหน้าในทุกฤดูกาลเพาะปลูกเกี่ยวกับ ความเปลี่ยนแปลงสภาพดินฟ้าอากาศ ภัยธรรมชาติ โดย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทำการประชาสัมพันธ์ ทางหอกระจายข่าวในชุมชน เพื่อให้สตรีและคนในชุมชนสามารถรับรู้เข้าใจและเตรียมความพร้อม อย่างเหมาะสมในการปลูกพืช ซึ่งจะช่วยให้มีผลผลิตทางการเกษตรและมีรายได้เพียงพอสำหรับ ค่าใช้จ่ายอาหารในครัวเรือน

4. เนื่องจากปัจจุบันแหล่งทรัพยากรอาหารในท้องถิ่นมีจำนวนลดลงทั้งชนิดและปริมาณ ดังนั้นองค์กรภาครัฐที่มีบทบาทพัฒนาท้องถิ่น เช่น เทศบาลตำบล องค์การบริหารจัดการส่วน ท้องถิ่น ควรจัดตั้งคนในชุมชนทำงานในรูปแบบคณะกรรมการ โดยมุ่งเน้นให้สตรีมีส่วนร่วมใน การกำหนดกฎระเบียบการเก็บเกี่ยวผลผลิตอาหารจากป่า ทั้งนี้เพื่อรักษาระบบนิเวศน์และห่วงโซ่ อาหาร รวมทั้งปกป้อง พืช สัตว์ และแมลงที่ใช้เป็นอาหาร ซึ่งจะช่วยให้สามารถอนุรักษ์พื้นที่ป่า ธรรมชาติ เพื่อใช้เป็นคลังอาหารในชุมชนได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ควรกำหนดการใช้ประโยชน์ จากพื้นที่เกษตรให้เหมาะสม เช่น กำหนดพื้นที่ปลูกพืชอาหารและพืชชนิดอื่น ๆ ที่ไม่ใช่อาหาร การปรับปรุงบำรุงดิน การลดปริมาณการใช้สารเคมีฆ่าแมลงและสารกำจัดศัตรูพืชในนาข้าวและ พืชผักผลไม้ โดยเน้นการเพาะปลูกพืช ทั้งแบบปลอดภัยจากสารพิษและแบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งจะส่งผลให้ทำมีปริมาณผลผลิตพืชอาหารคุณภาพดีหมุนเวียนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5. ควรหาแนวทางส่งเสริมให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน โดยจัดตั้งกลุ่มสตรี เพื่อผลิตพืชอาหารพื้นบ้าน เช่น การผลิตเมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านที่มีคุณภาพดี การแลกเปลี่ยนเมล็ด พันธุ์พื้นบ้าน อันจะช่วยส่งผลทำให้มีความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชพื้นบ้านกระจายอย่าง มั่นคงในชุมชนท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. ม่านแห่งอคติ ความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับสถาบันสังคม. กรุงเทพฯ: เจนเดอร์เพรส, 2535.
- ปราณี วงษ์เทศ. 2544. เพศและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม.
- ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์. 2545. เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น : ทางเลือกและทางรอดของเศรษฐกิจสังคมนิเวศ. กรุงเทพฯ : สวนเงินมีมา.
- ยศ สันตสมบัติ. (2534). “แม่หญิงสีขาวดำ”: ชุมชนและการค้าประเวณีในสังคมไทย. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยศ สันตสมบัติ. (2542). ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. ศูนย์ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรุณี ภูริสินสิทธิ์. แนวคิดพื้นฐานทางสังคมและ วัฒนธรรม. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.เชียงใหม่.2548
- วิเศษ สุจินพรัหม. 2544. การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดลำพูน. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิเศษ สุจินพรัหม. (2544). “การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดลำพูน”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคมบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- FAO (1997) Guide for the conduct of the constraints analysis component. Special Programme for Food Security, Handbook Series, SPFS/DOC/18. Rome, Italy.
- FAO. 2003. “Experiences in using qualitative methods for measuring food security”. In *Measurement and Assessment of Food Deprivation and Undernutrition*. Proceedings. International Scientific Symposium Rome, 26-28 June 2002.
- Gladwin C. , Thomson, A. , Peterson, J. and Anderson, A. (2000). “Addressing Food Security in Africa via Multiple Livelihood Strategies of Women Farmers”. *Food Policy* 26(2):177-207.
- Iram, U., Butt, M. (2004). “Determinants of Household Food Security: An Empirical Analysis for Pakistan”. *International Journal of Social Economics* 31(8): 753-766.

- Maxwell, D. (1995). "Alternative Food Security Strategy: A Household Analysis of Urban Agriculture in Kampala". *World Development* 23(10): 1669-1681.
- National Institute of Agriculture Planning and Projection .(2000). *Lao PDR Food Security Strategy in the Period 2001-2010*. Vientiane.
- Owusu, V., et. al. (2011). Non-farm Work and Food Security Among Farm Households in Northern Ghana, *Food Policy*, 36 (2011): 108-118. Retrieved January, 16, 2012, from <http://www.elsevier.com/locate/foodpol>
- Radermacher, H., et. al. (2010). Food Security in Older Australians from Different Cultural Backgrounds, *Journal of Nutrition Education and Behavior*, Volume 42, Number 5, 2010.
- Rooyen , J. (1998). "Towards Regional Food Security in Southern Africa: A (New) PolicyFramework for the Agricultural Sector". *Food Policy* 23(6): 491-504.
- Smith, L., Elobeid, A. and Jensen, H. (1999). "The Geography and Causes of Food Insecurity inDeveloping Countries". *Agricultural Economics* 22(2): 199-215.
- Van Esterik, Penny. (1991). "Perpectives on Food Systems". *Annual Review in Anthropology*.20: 69-78. United States, America.
- Van Esterik, Penny. (1997). "Women and Nurture in Industrial Societies". *Proceedings of the Nutrition Society*, 56, 335-343. York University, Canada.
- Van Esterik, Penny. (1999). "Right to food; right to feed; right to fed. The Intersection of Women's Rights and the Right to Food". *Agriculture and Human Values* 16: 225- 232. Netherlands.

ภาคผนวก ก

รายชื่อ ที่อยู่ กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักที่เข้าร่วมประชุม

ลำดับ	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่
ต. เจริญชัย		
1	นางสาวกัญจน์ นาม	1 ม.8 ต. เจริญชัย
2	นาง มณี จันทาย	128 ม.4 ต. เจริญชัย
3	นางสาวดอน สันติภา	70 ม.6 ต. เจริญชัย
4	นาง นงนอ สันติ	92/1 ม.10 ต. เจริญชัย
5	นาง มลิกา จิตนาม	10 ม.7 ต. เจริญชัย
6	นาง มิ่งขวัญ ดอนสุภา	42 ม.5 ม.บ้านท่าเรือ
7	นาง พลลดา นาม	22 ม.4 ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย
8	นาง วิภา จิตนาม	14 ม.9 ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย
9	นาง มิ่งขวัญ สันติ	10 ม.1 ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย
10	นาง มิ่งขวัญ สันติ	10 ม.2 ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย
11	นาง อาริน สันติ	13 ม.3 ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย
12	นาง จันทนา สันติ	48 ม.5 ม.บ้านท่าเรือ ต. เจริญชัย ต. เจริญชัย
ต. ท่าเรือ		
1	นาง รินทิพย์ นาม	239 ม.11 ต. ท่าเรือ
2	นาง นิตยา นาม	165/1 ม.4 ต. ท่าเรือ
3	นาง นิตยา นาม	136 ม.6 ต. ท่าเรือ
4	นาง นิตยา นาม	158/1 ม.3 ต. ท่าเรือ
5	นาง นิตยา นาม	18 ม.9 ต. ท่าเรือ
6	นาง นิตยา นาม	103/2 ม.5 ต. ท่าเรือ
7	นาง นิตยา นาม	43 ม.7 ต. ท่าเรือ
8	นาง นิตยา นาม	21 ม.10 ต. ท่าเรือ
9	นาง นิตยา นาม	65/2 ม.8 ต. ท่าเรือ
10	นาง นิตยา นาม	154/1 ม.3 ต. ท่าเรือ
11	นาง นิตยา นาม	59/1 ม.1 ต. ท่าเรือ
12	นาง นิตยา นาม	67/3 ม.2 ต. ท่าเรือ

ลำดับ	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่
๑. เสริมกลาง		
1	นางจิตต์ อนันต์	126 ม. 4 ต. เสริมกลาง
2	นางบุญมา นาค นพน	155 ม. 4 ต. เสริมกลาง
3	นางปิ่นทอง นพน	50 ม. 4 ต. เสริมกลาง
4	นางสม นพน	129 ม. 4 ต. เสริมกลาง
5	นางวิจิตร นพน	59/2 ม. 6 เสริมกลาง
6	นาง นพน	142 ม. 9 เสริมกลาง
7	นาง นพน	114 ม. 9 เสริมกลาง
8	นาง นพน	156/1 ต. เสริมกลาง
9	นาง นพน	383 ม. 5 เสริมกลาง
10	นาง นพน	112/1 ม. 3 ต. เสริมกลาง
๓. เสริมกลาง		
1	นาง นพน	9/3 ม. 4 ต. เสริมกลาง
2	นาง นพน	11
3	นาง นพน	225 ม. 3 ต. เสริมกลาง
4	นาง นพน	84 ม. 8 ต. เสริมกลาง
5	นาง นพน	28 ม. 12 ต. เสริมกลาง
6	นาง นพน	78 ม. 11 ต. เสริมกลาง
7	นาง นพน	82/1 ม. 1
8	นาง นพน	44/1 ม. 9
9	นาง นพน	1/1 ม. 7 ต. เสริมกลาง
10	นาง นพน	103/1 ม. 3 ต. เสริมกลาง
11	นาง นพน	71 ม. 8 ต. เสริมกลาง
12	นาง นพน	8 ม. 2 ต. เสริมกลาง (นาง นพน)
13		

ภาคผนวก ข

อาหารแต่ละฤดูกาลในพื้นที่อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

อาหารแต่ละฤดูกาลในเขตพื้นที่อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง

อาหารฤดูแล้ง

พืชผัก

ผักหวานป่า ผักตุ๋ต ผักหละ ผักหนอก ขนุน ดอกนางแลว ดอกนางลาว ผักโขม
หนางโถ้ง (ขวม) ผักกาดจ้อน ผักสีเสียด มะระจีนก สาแล ผักสาบ ดอกกะยี่
มะรุ้ม ผักอีฮิม ผักปลั่ง ผักหวานบ้าน ผักฮ้วนหมู ผักชะอม ใบบัวบก ผักข้าว
ผักชะพลู

ผลไม้

มะปราง มะม่วง มะคอกเลน มะเฟือง กล้วย มะห่า มะขามป้อม มะไฟ

สัตว์และแมลง

มดแดง ไช้แมงมัน เขียด แค (ผีเสื้อ) จิ้งหรีด แมงกอบ แมงจิ้งจอก ไช้ อีบั้ง หอย
งูสิง อีเหิน ผึ้ง ปลา กุ้ง

อาหารฤดูฝน

พืชผัก

หน่อไม้ เห็ดถอบ ดอกก้าน ผักแว่น ตู่น ผักแคบ เห็ดโคน ผักกูด ผักหนาม
บอนเต่า ข่า ผักก้อเก้ ตะไคร้ ผักข้าว จิง มะเขือ เห็ดหิน ถั่วฝักยาว ชะพลู
เห็ดกะล่าน บวบเหลี่ยม มะนอยตอ เห็ดแดง ผักบู่ เห็ดหล่ม ถั่วลิสง ข้าวสาลี
ข้าวโพด มะเขือแจ้ กระถิน แดงกวา โหระพา ผักเชียงดา ยอดมะระจีนก ลูกมะระ
ผักขี้เหล็ก ผักย่านาง ผักแซ่ว ผักสลัด ผักข้าวทอดแก้ว มะแว้ง หอมไข่ ผักเผ็ด
ใบพริก ดอกข่า หอมป้อมเปื้อน

ผลไม้

ลำไย กล้วย สับปะรด กระท้อน มะไฟ มะเฟือง น้อยหน่า มะกรูด มะนาว
มะเคราห์ มะยม มะเกี๋ย มะนอมฮั่ว มะตันขอ มะเขิน แก้วมังกร

สัตว์และแมลง

อึ่งอ่าง ปลากัง กบ ปลา ลูกอ๊อด ปลาอีกกล้วย ตัวต่อ จิ้งหรีด แมงจิ้งจอก แมงมัน แมง
กอบคอบ แมงดา แมงอู่มหน้า แมงข้าวตอก แมงมะเนียว กุ้ง หอย แมงขี้เหยี่ยว

อาหารฤดูหนาว

พืชผัก

ผักกาด กะหล่ำ ฟักทอง กล้วย กะหล่ำปลี ผักขี้หูด ผักกึ หอมป้อม ผักหนอก
ใบมะม่วง หอมแดง งาขี้ม่อน ข้าวโพด ข้าวสาลี น้ำผัก ผักขึ้นฉ่าย กระเทียม
ผักสลัด บำเปบ ถั่วพู

ผลไม้

ส้มโอ มะขามหวาน มะขามป้อม มะละ มะกอก น้อยหน่า กล้วย

สัตว์และแมลง

จิ้งเป่า ปูจั่ว ไก่บ้าน ปลา ปลาไหล กบ

ผักและผลไม้ที่หายาก

ผักลองแลง ผักฮ้วนหมู ผักจู้ก๊าก ผักนางลาว/นางแลว ดอกด้าง ผักถอดหมา
จะข่าน ข้าวสาลีแมงดา ลำไยน้ำผึ้ง มะจันทร์ขาว ม้าสัว ม้าเงิน มะเคือ
ข้าวโพดข้าวโอม มะก้อ มะละ มะจันทร์แดง